

Διὰ τὴν Ἑλλάδα
Ἀλεξάνδρου Γ. Μουζή
εἰς ἀνάμνησιν τῆς γεννηθείας μου.
μετὰ πολλῆς ευχρηστίας
Σοφία Ν. Καρρίου.

Ἀθήναι
τῇ 21^ῃ Νοεμβρίου 1942.

Ο Λ Γ Α

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

22 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1851 — 19 ΙΟΥΝΙΟΥ 1926

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΝΗΜΗΝ
ΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΗΤΟΣ
ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΟΛΓΑΣ

ΕΥΛΑΒΩΣ ΑΦΕΡΟΝΤΙ ΤΑΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΜΟΥ ΤΑΥΤΑΣ
ΩΣ ΕΛΑΧΙΣΤΟΝ ΔΕΙΓΜΑ
ΒΑΘΥΤΑΤΗΣ ΑΦΟΣΙΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗΣ

Σοφία Ν. Καραγιάννη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Γέννησις—Γάμος—'Αφίξις εἰς Ἑλλάδα—'Αρχὴ τῆς Φιλανθρωπικῆς Δράσεως τῆς Βασιλείας—Πρῶτος 'Ανακτορικὸς χορὸς—Γέννησις καὶ Βάπτισις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου—Ναὸς 'Αγίου Κωνσταντίνου—'Ανακομιδὴ τοῦ λειψάνου Γρηγορίου τοῦ Ε'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

'Αντιβασιλεία τῆς Βασιλείας 'Όλγας—'Υποτροφίαι μαθητριῶν—Προστασίαι Σχολείων—'Αγορὰ Ταπεινῶν—Γέννησις καὶ θάνατος Βασιλόπαιδος 'Όλγας—Οἰκογενειακὸς βίος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Φιλανθρωπικὴ δρᾶσις τῆς Βασιλείας 'Όλγας—'Ο ἐπὶ τῆς Γυναικείας παιδείας Σύλλογος—'Εργαστήριον—Σχολὴ νοσοκόμων ἀδελφῶν—'Ο Εὐαγγελισμὸς—'Η Βασίλισσα καὶ οἱ ἄρρωστοι—Φυλόπαιχος 'Αδελφότης—Πρότυπον Σχολεῖον—Στρατιωτικὴ Νοσοκομεῖα—Στρατιωτικὸν Νεκροταφεῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Φυλακαὶ—'Η ἐν Χριστῷ 'Αδελφότης—'Εσθλῆσις—'Εφηβείον 'Αβέρωφ—Παράστημα 'Υπερηλίκων 'Εφήβων—Γυναικεῖα Φυλακαὶ—'Ελεῖμων 'Εταιρεία—Παράστημα 'Οφθαλματρείου—Στρατιωτικὰ Λουτρά—'Ρωσικὸν Νοσοκομεῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

Χαρά καὶ λύπαι — Ἡ παρουσίασις τῶν Κυριῶν — Τὸ ναυ-
τῶν δωμάτιον — Γεύματα ἐπίσημα — 11 Ἰουλίου-22 Αὐγού-
στου — Λειτουργία εἰς τὸ Ἐκκλησιᾶ Τατοίου — Προγεύματα
Σφῆρες εἰς τὸ Τατόι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄

1897 — Ἡ μεσολάβησις τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας παρὰ τῇ
Αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας — 1898 — 1899 — Θεμελίωσις τοῦ
ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως εἰς Τατόι — Ἡ ἄσπρη Ἐκκλησία τοῦ
Εὐαγγελισμοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄

Ἡ μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄

Χεῖρ Βοηθείας — Βιβλία — Μεταφράσεις — Ῥητά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ἐθνικὴ Ἐνδυμασία — Κοῦνλαι — Βυζαντινὸν Μουσεῖον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄

Ἡ Μητέρα — Ἡ Γαλιὰ — Προσευχὴ μὲ τὰ ἔγγονάνα — Τὸ
Εἰκονοστάσιόν Της — Ἡ Ἐκκλησία — Τὰ ἄμφια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

1910 - 1912 Θάνατος Μ. Δουκίσσης Βέρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

Συνέχεια τοῦ 1912-1913 — Σχέδιον Φιλανθρωπικῆς Ἐται-
ρείας — Λαϊκὸν Μακρυτήριον — Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ΄

1913 — Θάνατος καὶ Κηδεία Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄ —
Ὁ τάφος Του — Ἡ Μητέρα τοῦ νεκροῦ — Τὰ πρῶτα Χρι-
στούγεννα χωρὶς τὸν Βασιλέα!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

Ταξίδι εἰς Assouan — Μνημόσυνον Βασιλέως Γεωργίου τοῦ
Α΄ — Νέος ὁργανισμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ — Προσωπογραφία
Της ὑπὸ F. Lazzio — Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος — Ἀντίγραφα
περικυκλῶν ἐπιστολῶν Της — Ἀντίγραφον Τηλεγραφήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄

Ἡ πυρκαϊὰ τοῦ Τατοίου — 1917 — Ῥωσικὴ Ἐπανάστασις —
Ἀναχώρησις Βασιλέως Κωνσταντίνου — Ἀναχώρησις τῆς
Βασιλίσσης ἐκ Ῥωσσίας 1918 — Γάμος Πρίγκ. Χριστοφόρου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ΄

Ἀσθένεια καὶ θάνατος Βασιλέως Ἀλεξάνδρου — Ἡ Βασίλισσα
Ὀλγα ἐπανερχεται εἰς Ἀθήνας — Ἀντιβασίλισσα — Ταξίδι
εἰς Γαλλίαν — Ἐπιστροφή — Ἡ διὰ τὸν Εὐαγγελισμὸν δια-
θήκη Της — Ἀνέκδοτα καὶ ἀναμνήσεις Της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ΄

Ἀσθένεια τῆς Πριγκηπίσσης Ἐλισάβετ — Ἀναξωγόνησις τῆς
ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος — Ἀναχώρησις ἐξ Ἑλλάδος — Β΄
Ἐξορία — Ἐπιθυμία τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας νὰ ἐπιστρέφῃ
εἰς Ἑλλάδα — Συσκευασία τῶν κοσμημάτων Της, πολιτῶν
εἰκόνων καὶ κομφοτεχνημάτων Της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ΄

Sandringham — Πληρεξούσιοι — Τὰ πράγματα καὶ τὰ βιβλία
τοῦ Τατοίου — Βιβλιοθήκη τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄ —
Β΄ ἀποστολὴ σκευῶν καὶ ἐπίπλων — Τὸ κιβώτιον ὑπ' ἀρ. 117.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ΄

Μεταβάσις μου εἰς Ῥώμην — Ὁ τελευταῖος ἀποχωρισμὸς
Ταξίδι εἰς Lindau — Θάνατος Πριγκηπίσσης Θηρεσίας

Βαναφίας — Κλοπή εἰς τὸ Ῥωσικὸν Νοσοκομεῖον Πειραιῶς — Ἡ Βασίλισσα συγχωρεῖ τὸν κλέπτην — Ἀπαλλοτριώσεις Ῥωσικοῦ Νοσοκομεῖον — Τὰ διαμερίσματα τοῦ Βασιλείως Γεωργίου τοῦ Α' — Θάνατος τῆς Βασιλίσσης Ἀγγελίας Ἀλεξάνδρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

1926 — Ἀντίγραφον Ἐπιστολῶν Πρίγκιπος Νικολάου — Ἡ εἰς Οὐρανούς μετάστασις τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας.

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Ὅταν τὴν 28^{ην} Δεκεμβρίου 1894 ὁ Κλειδοῦχος τῆς Α.Μ. τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας Διονύσιος Μεσσαλάς, αὐτοπροσώπως ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν μας, μοὶ ἀνεκοίνωσε τὴν διαταγὴν τῆς Βασιλίσσης νὰ μεταβῶ παρ' Αὐτῇ εἰς τὰς 2 Ἰανουαρίου 1895 Δευτέραν τὸ πρωὶ εἰς τὰς 10, δὲν ἠδυνάμην νὰ φαντασθῶ — «τί νὰ μὲ ἤθελεν ἡ Βασίλισσα» — καὶ πολὺ περισσότερον νὰ μαντεύσω, ὅτι ἡ ἡμέρα αὐτὴ τῆς ζωῆς μου, θὰ ἐσημείωνεν ἀληθινὸν σταθμὸν διὰ τὴν ὑπαρξίν μου.

Παρηλθὼν ἔκτοτε ἔτι πολλὰ, εἶδα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἐκτυλισσόμενα τόσα καὶ τόσα γεγονότα, εἶδα ἀλλοιουμένην τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, πυκναί, ἀλλεπάλληλοι καὶ ῥαγδαῖαι ἐπῆλθον αἱ μεταβολαὶ γύρω μου, πλὴν οὐδεμία ἐντύπωσις ἴσχυσεν, ὅχι νὰ ἐξαλείψῃ, ἀλλ' οὐδὲ καὶ νὰ ὀχριάσῃ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

Τὴν Βασιλίσαν ἐβλεπα ἕως τότε καθ' ὁδόν, καὶ ὡς νεαρὰ κόρη μὲ τὸν θαυμασμόν, τὸν ὅποιον μοὶ ἐνέπνεεν ἡ ὀράια ξανθὴ Βασίλισσα τῆς Πατρίδος μου συνήθως τὸ σέβας, τὸ ὅποιον κατὰ τὰ καλὰ ἐκεῖνα παιδικὰ καὶ νεανικά μου χρόνια ἐδιδασκόμεθα νὰ τρέφωμεν πρὸς τοὺς Βασιλεῖς μας. Ἀργότερα τὴν Βασίλισσα εἶδον ἐκ τοῦ πλησίον εἰς τὸ ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν προστασίαν

σχολεῖον, ὅπου ἐτελειοποίησα τὰς σπουδὰς μου, διὰ πρό-
την ὁμως φορὰν ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῶ εἰς
τὴν Α. Μεγαλειότητα τὴν 2^{ην} Ἰανουαρίου 1895.

Μὲ συγκλίνειν βαθεῖαν, εὐεξήγητον διὰ τὴν ἀπει-
ρίαν καὶ νεότητά μου ἐβόησα εἰς τὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα
καὶ αὐλικὸς θεράπων μὲ ὠδήγησε ν' ἀναβῶ εἰς τὰ ἰδιαι-
τερα διαμερίσματα τῆς Βασιλείσης. Διήλθον μακρὸν στε-
νὸν διάδρομον, πλήρη οἰκογενειακῶν προσωπογραφιῶν
καὶ διαφόρων κομψοτεχνημάτων καὶ ὅλος ἀπροσδοκή-
τως εἰς τὸ ἄκρον τοῦ διαδρόμου εὐρέθην ἀντιμέτωπος
τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος. Ἡ καρδιά μου ἐκτύπα δυνατὰ
καὶ μόλις ἔλαβον τὸν καιρὸν νὰ ὑποκλιθῶ, πλὴν ἡ Βασί-
λισσα μὲ τόσῃ καλωσύνῃ καὶ τόσῃ χάριν μὲ ὑπεδέχθη,
ὥστε ἀμέσως ἔγινε κυρία ἐαυτῆς καὶ μὲ ὅλην τὴν ἀφέ-
λειαν τῆς ἡλικίας μου ἀπήντων εἰς τὰς ἐρωτήσεις Της.

Ἐνθυμοῦμαι, ὅτι ἔφερε πένθιμον φόρεμα, διότι εἶχεν
ἀποθάνῃ προσφάτως, τὴν 20 Ὀκτωβρίου 1894, ὁ Αὐτο-
κράτωρ τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος Γ'. Παρ' ὅλον τὸ αὐστη-
ρὸς ἀπέριτον τῆς ἐνδυμασίας Της, μοὶ ἔκαμιν ἐντόπωσιν
τὸ ἐπιβλητικὸν τοῦ παραστήματος, ἡ γλυκὺς τῆς ἑκαρά-
σεως καὶ ἡ ἀγγελικῆς ἀγαθότητος ἑκφρασεῖς τῆς μορφῆς
Της. Μὲ τὰ ματουάλια της, τὰ ὅποια διαρκῶς ἐκράτει εἰς
τὸ χέρι λόγῳ τῆς μυωπίας της, μ' ἐκύταξεν ἐπὶ τινὰς στι-
γμὰς καὶ τέλος μοῦ λέγει: «ξέρετε τί σὰς θέλω καὶ
διὰ τί σὰς ἔφερα ἐδῶ;» Ἀλλὰ πρὶν λάβω καιρὸν ν' ἀπαν-
τήσω, ἤνοιξε πρὸς τὰ δεξιὰ μου μία θύρα καὶ παρου-
σιάσθη ἓνα χαριτωμένο παιδάκι μὲ ναυτεὴν ἐνδυμασίαν,

ἄσπρα καλτσάκια, ξανθὰ, ὀχρόλευκον, μὲ ὥραϊα γαλανά
φωτεινὰ μάτια, τὸ ὅποιον ἔτρεξε κ' ἐρρίφθη εἰς τὴν ἀγκά-
λην τῆς Βασιλείσης. Δὲν θὰ λησμονήσω τὴν τρυφερὰν
ἐκφρασιν τῆς θερμῆς στοργῆς, ἣτις ἐρώτισε μὲ ὑπερκώ-
σμιον φῶς τὴν μορφὴν τῆς Βασιλείσης, οὐδὲ μὲ πόσῃν
γλυκύτητι μοὶ παρουσίασε τὸν μικρὸν Βασιλόπαιδα Χρι-
στόφορον, τὸν Βενιαμὶν τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας, λέ-
γουσα: «παρεκάλῳ νὰ τὸν πάρτε ὡς μαθητὴν σας καὶ
νὰ τοῦ μάθετε ὅσα εἰσέρετε». Κατέστειλα τὴν ἐκκληξίν
μου διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τῶν ἀνατεθέντων μοι καθη-
κόντων καὶ εὐχαριστήσασα διὰ τὴν τιμὴν, ἠρώτησα—
«πότε ν' ἀρχίσω τὰ μαθήματα, Μεγαλειότητάτη;» καὶ ἐπειδὴ
ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν— «τώρα ἀμέσως» — μετὰ σύντο-
μον προσευχὴν ἤρχισα εὐθὺς παρουσίᾳ τῆς Βασιλείσης
τὸ πρῶτον μου μάθημα πρὸς τὴν Α. Β. Υ. τὸν Πρίγκηπα
Χριστόφορον τῆς Ἑλλάδος.

Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἀπαρχὴ τῆς γνωριμίας μου μετὰ
τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλείσης Ὀλγας. Μετέπειτα κατὰ τὸ
1900 μετὰ τὸν γάμον μου, μὲ διόρισε ἰδιαιτέραν Γραμ-
ματέα Της, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὰ μακρὰ ἔτη τῆς παρὰ τῇ
Α. Μεγαλειότητι ὑπηρεσίας μου, ἔλαβον τὴν εὐκαιρίαν
νὰ γνωρίσω κατὰ βάθος ἓνα ἐκλεκτὸν τοῦ Θεοῦ πλάσμα,
μίαν τελείαν ὑπαρξιν ἐπὶ τῆς γῆς, θεωρῶ καθήκον μου,
ἔστω καὶ ἀτελῶς νὰ σκιαγραφήσω τὴν εἰκόνα τῆς μεγα-
λῆς Χριστιανῆς Βασιλείσης Ὀλγας τῆς Ὁποίας τὸ Βασι-
λικὸν στέμμα ἦτο πολὺ μικροτέρας ἀξίας καὶ λάμψεως
ἀπὸ τὸ στέμμα τῶν Χριστιανικῶν καὶ ἄλλων μεγάλων

ἀρετῶν Της, αἵτινες ἐκόσμουεν Αὐτὴν ὡς σύζυγον, μητέρα καὶ Βασίλισσαν.

Ἐπὶ 31 ὀλόκληρα χρόνια ὁ Θεὸς μοι ἐπέτρεψε νὰ εἰμαι πλησίον τῆς Α. Μεγαλειότητος. Τριάντα ἔνα εὐλογημένα χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα τὴν ζωὴν μου ἐφώτισε κ' ἐθέρμανε ἡ πρὸς τὴν Βασίλισσαν Ὀλγαν ἄκρα ἀφοσίωσις καὶ ἀγάπη. Τίποτε δὲν εἶναι γλυκύτερον καὶ ὠραιότερον εἰς τὴν ζωὴν καὶ τίποτε δὲν συντελεῖ εἰς τὸ νὰ γίνηται ἡ καρδιά πλατυτέρα καὶ θερμότερα, ὅσον μία μεγάλη ἀφοσίωσις καὶ μία ἀληθινὰ ἀγνὴ ἀγάπη. Πάντοτε αἱ θερμαὶ κ' ἐγκάρδιοι προσευχαὶ μου ἦσαν, ὁ Θεὸς νὰ διαφυλάξῃ τὴν Βασίλισσάν μου, καὶ ποτὲ νὰ μὴ Τὴν δοκιμάσῃ πέραν τοῦ ὅσον καὶ ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ. Καὶ κατὰ τὰ 31 αὐτὰ χρόνια εἶδα νὰ ἐγγίξουν τὴν Βασίλισσαν μὲ τὰ φωτεινὰ πτερά των τόσαι χαραὶ καὶ τόσαι εὐλογίαι, πλὴν εἶδα καὶ τὰ μελανὰ βαρεῖα σύννεφα πολλῶν δοκιμασιῶν καὶ θλίψεων νὰ συσσωρεύωνται γύρω Της καὶ νὰ ἐκσποῦν εἰς τρομακτικὰς καταγίδας. Ἀλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἦτο δι' ἐμὲ παράδειγμα μέγα καὶ ἀξιοθαύμαστον, ἦτο τό, ὅτι πάντοτε τὸ — «γεννηθῆτω τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα» — ὑπῆρξεν ἡ κυριεύουσα τὴν μεγάλην χριστιανικὴν ψυχὴν Της ἰδέα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Γέννησις — Γάμος — Ἀφίξις εἰς Ἑλλάδα — Ἀρχὴ τῆς φιλανθρωπικῆς δράσεως τῆς Βασιλείας — Πρῶτος Ἀνακτορικὸς χορὸς — Γέννησις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου — Βάπτισις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου — Ναὸς Ἁγίου Κωνσταντίνου — Ἀνακαμθὴ τοῦ λευκάνου Γερμανοῦ τοῦ Ε'.

Τὴν 22^{αν} Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1851 ἐγεννήθη εἰς τὰ παρὰ τὴν Πετρούπολιν Ἀνάκτορα «Pawlowsk» ἡ Μεγάλῃ Δούκισσα Ὀλγα Κωνσταντινόβνα, θυγατὴρ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου, Νικολαΐεβιτς, καὶ τῆς Ἀλεξάνδρας Ἰωσηφόβνας Περιγραπίσσης τοῦ Sachsen-Altenburg, γεννηθείσης τὴν 30^{ην} Ἰουνίου 1830 καὶ δασκασθείσης τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τὴν 30 Αὐγούστου (11 Σεπτεμβρίου) 1848, ἀποθανούσης δὲ ἐν Πετρούπολει τὴν 23^{ην} Ἰουνίου 1911.

Ἡ Μεγάλῃ Δούκισσα Ὀλγα εἶχε δύο ἀδελφοὺς πρεσβυτέρους, τοὺς Μεγάλους Δούκας Δημήτριον καὶ Νικόλαον, μίαν ἀδελφὴν νεώτεραν, τὴν Μεγάλην Δούκισσαν Βέραν Κωνσταντινόβνα, γεννηθεῖσαν τὴν 4^{ην} Φεβρουαρίου 1854 καὶ νυμφευθεῖσαν κατὰ τὴν 8^{ην} Μαΐου 1874 τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα τὸν Εὐγένιον Δούκα τῆς Βυρτεμβέργης, ἀποθανόντα τῷ 1877, καὶ νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Μέγαν Δούκα Κωνσταντίνον Κωνσταντινόβιτς, γεννηθέντα ἐν ἔτει 1858 εἰς τὰ παρὰ τὴν Πετρούπολιν Ἀνάκτορα «Strelna» καὶ νυμφευθέντα τὴν Ἐλισάβετ Μαυρίκιεβναν Περιγράπισσαν τοῦ Sachsen-Altenburg, κατὰ τὸ ἔτος 1884.

Ὁ Μέγας Δοῦξ Κωνσταντῖνος, ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς τῆς Μεγάλης Δουκίσσης καὶ μετέπειτα Βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος Ὁλγας, εἶχεν ἐπανενημεμένως ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα, διέμεινεν ἐν Ἀθήναις, Τατοῖρ καὶ Κερκύρα, καὶ τόσον ἠγάπησε τὸν τόπον μας, ὥστε καὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐδιδάσκετο μετὰ τῆς Βασιλίσσης ἀδελφῆς του, καὶ τὸν ἐνδιέφερε πᾶσα πνευματικὴ κίνησις καὶ ἐν τῇ πατρίδι του καὶ πανταχοῦ. Μετέφρασε τὸν «Hamlet» τοῦ Shakespeare, τὸν ὁποῖον καὶ ἐπεδύθη εἰς τὸ ἰδιαιτέρον μικρὸν θέατρον τοῦ «Winter Palace» τῆς Πετροπόλεως, διαπλάσας ἐντελῶς κατ' ἴδιον τύπον τὸ πρόσωπον τοῦ Hamlet. Ἀργότερον συνέγραψε τὸ ἀριστοῦργημα «Ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας», τὸ ὁποῖον μετεφράσθη εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ Ἀγγλικήν.

Τὰ πρῶτα παιδικὰ ἔτη τῆς Μεγάλης Δουκίσσης Ὁλγας διέρρευσαν ἐν Πετροπόλει. Ὡς παιδί ἦτο γλυκεράτου χαρακτήρος, στοργικὴ καὶ εὐαίσθητος, ὡς τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας μετὰ τῆς Mme Rosalie Possiet, τῆς παιδαγωγοῦ Της καὶ τῆς ἀδελφῆς Της Μ. Δ. Βέρας. Ἡ Mme Rosalie Possiet ἦτο σύζυγος Ναυάρχου ῥώσου, ὑπερηγάτα τὴν Μ. Δ. Ὁλγαν, διετήρει μετ' αὐτῆς τακτικὴν ἀλληλογραφίαν, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν της, αἱ ἐπιστολαὶ τῆς μαθητρίας ἐπεστράφησαν εἰς τὴν τότε Βασιλισσαν τῆς Ἑλλάδος Ὁλγαν, ἥτις εὐμενῶς τὰς ἐδώρησεν εἰς τὴν γραφουσαν, καθὼς καὶ τὸ πρῶτον πλεκτὸν ἐργόχειρον ἀπὸ στακτῆ καὶ κόκκινου μαλλί, τὸ ὁποῖον ἐφύλαττεν ἡ Mme Possiet εἰς ἀνάμνησιν τῆς μαθητρίας της.

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΟΛΓΑ

1855

1867

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ
ΚΑΙ

Η Β. ΟΛΓΑ ΚΑΙ Η ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΣ

Κρε. Α

Τὰ παιδικὰ αὐτὰ γράμματα τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας, τὰ ὅποια εὐλαβῶς φυλάττω, διαπνέονται ἤδη κατὰ τὴν τρυφερὰν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἐγράφησαν ἀπὸ σπανίαν τρυφερότητα. Ἐταξίδευσε συνοδευούσα τὴν μητέρα τῆς εἰς ἡλικίαν πέντε ἐτῶν. Γράφει εἰς τὴν παιδαγωγόν τῆς, ὅτι προσπαθεῖ νὰ παρηγορῇ τὴν μητέρα τῆς, διότι εἶναι μακρὰν ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς καὶ διηγεῖται νοστιμώτατα, πόσον διασκεδάζει εἰς τὸ «*πυρόσκαφον*», ὅτι οἱ ναῦται τῇ ἔδειξαν τὴν πυξίδα καὶ παρακαλεῖ τὴν Mme Possiet νὰ φιλήσῃ τ' ἀδελφιά τῆς Βέραν, Νικόλαον, Κωνσταντῖνον καὶ Δημήτριον, δὲν λησμονεῖ δὲ νὰ παρεμβάλλῃ τὴν φράσιν «*πόσον δύσκολα εἶναι τὰ ρήματα, ὅταν γράφονται*»!

Εἰς ἄλλο γράμμα ἀπὸ τὸ Altemburg, τὴν πατρίδα τῆς μητρὸς τῆς, περιγράφει μὲ ὀλην τὴν ἀφελῇ φουκότητα τῆς ἡλικίας τῆς τὴν ὑποδοχὴν, ἣ ὅποια τοῖς ἔγινε κατὰ τὴν εἰς Altemburg ἐπίσκεψίν των, καὶ μὲ πόσῃν χαρὰν ἡ μητέρα τῆς ἔγινε δεκτὴ εἰς τὴν πατρίδα τῆς μετὰ τριετῇ ἀπουσίᾳ. Πόσον ὁ πάππος τῆς ἦτο τρυφερὸς καὶ καλὸς μαζί τῆς, πόσον ἀγαπᾷ τὰς θείας κ' ἐξαδέλφας τῆς. Ἐπειτα ἀναφέρει, ὅτι ὁ Βασιλεὺς, ὁ θεῖος τῆς ἦτο τυφλός, πλὴν εἶχεν ἀγγέλκην καλωσύνην καὶ, ὅτι κάθε βράδυ τὴν ἠϋλόγει καὶ τὴν ἀπεκάλει «*γλυκὴ καὶ καλὸ παιδί*», καὶ ἐν τέλει ζητεῖ συγχώρησιν διὰ τὰς ἀνορθογραφίας τῆς, «*διότι ἔγραψε τὸ γράμμα ὁλομόναχῃ, χωρὶς ἡ μητέρα νὰ διορθώσῃ οὐδὲ μὴ λέξιν*».

Κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1861 γράφει ἐκ τῆς λουτροπόλεως Kissingen πρὸς τὴν Mme Possiet τρυφερότατα γράμματα καὶ μὲ σπανίαν περιγραφικότητα διὰ τὴν ἡλικίαν τῆς δίδει τὴν εἰκόνα τῆς ἐκεῖ διαμονῆς τῆς, τὼν τακτικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια τῇ ἐδίδον αἱ κυρίαί τῆς τιμῆς τῆς μητρός τῆς, τὼν περιπτῶν καὶ τὼν παιγνιδίων τῆς. Εἰς τὸ γράμμα αὐτὸ ἡ μητέρα τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας γράφουσα πρὸς τὴν Mme Possiet προσθέτει: «Ἡ Ὀλγα μου εἶναι ἓνα χαριτωμένο παιδί, εἶναι ἡ χαρά μου καὶ ἡ ὑπερηφάνειά μου. Εἶναι τόσοον τρυφερά, εὐθυμος, ἀπλὴ καὶ εὐπειθής, ὥστε περιποιεῖ τιμὴν εἰς σὰς, ἥτις τὴν ἀνατρέφετε. Εὐχομαι νὰ τῆς ὁμοιάσῃ ἡ Βέρα, ἡ ὁποία ἐλπίζω νὰ μὴ σὰς κουράσῃ πολὺ».

Εἰς μίαν ἄλλην ἐπιστολὴν πρὸς τὴν Mme R. Possiet, κατὰ Ὀκτώβριον 1861 γράφει ἐκ Newport περιγράφουσα τὸ μνημεῖον τῆς Ἐλισάβετ Stuart, θυγατρὸς τοῦ Βασιλέως Καρόλου τοῦ Ι', ὡς ἔξῃς: «τὸ μνημεῖον αὐτὸ εἶναι ὠραϊώτατον, ἡ Ἐλισάβετ εἰς στάσιον ἀπλουστάτην, ἐξηπλωμένη μὲ τὸ κεφάλι ἀκουμβισμένο ἐπάνω εἰς τὴν Βίβλον. Ἡ ἱστορία τῆς, μοῦ ἐκίνησε πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον. Ὡς γνωρίζετε πλησίον εἰς τὸ Newport εἶναι τὰ ὠραῖα ἐρεῖτια τοῦ πύργου, ὅπου ὁ Κάρολος Ι' προσπάθησε νὰ καταφύγῃ ἀλλὰ συνελήφθη, ἐφυλακίσθη καὶ ἔπειτα ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς λαμητηρίου. Δύο χρόνια μετὰ τὸ τραγικὸν αὐτὸ συμβάν, ἡ κόρη του ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 15 ἐτῶν ἀπὸ τὴν λύπην τῆς. Μᾶς ἔδειξαν τὸ δωμάτιον, ὅπου ἀπέθανεν. Τὴν εὐρον ἐξαπλωμένην ἐπὶ τοῦ

Εὐαγγελίου, μὲ τὸ ὅποιον ὁ πατέρας τῆς, τὴν ἠύλῳρησε κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ χωρισμοῦ των. Σὰς παρακαλῶ νὰ διηγηθῇτε αὐτὴν τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν ἀδελφὴν μου Βέραν». Τόσῃν δὲ ἐντύπωσιν εἶχεν προξενήσῃ ὁ θάνατος τῆς νέας αὐτῆς εἰς τὴν Βασιλίσσαν, ὥστε πολλάκις μοὶ διηγήθη τοῦτο καὶ μοὶ ἐπεδεκενε πανομοιότυπον τοῦ μνημείου τούτου εἰς μικρὸν σχῆμα, τὸ ὅποιον ἐφύλαττε μετὰ τὼν ἀναμνήσεων τῆς παιδικῆς τῆς ἡλικίας καὶ κατ' αἰτησίαν τῆς ἐστάλη εἰς Ῥώμην μετ' ἄλλων ἀναμνηστικῶν πραγμάτων τῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος 1863 ὁ Μέγας Δοῦξ Κωνσταντῖνος, ὁ πατὴρ τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του, Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Β', Ἀντιβασιλεὺς τῆς Πολωνίας. Ἐκεῖ διέμεινεν ἓν περὶ του ἔτος καὶ τὸν συνώδευσεν ἡ σύζυγός του Ἀλεξάνδρα μετὰ τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας, ἥτις ἦτο τότε 12 ἐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκίνην τὰ πρὸς τὴν Mme Possiet γράμματά τῆς, περιγράφον τὴν ἐκεῖ ταραχώδη ζωὴν, διότι οἱ Πολωνοὶ ἐξεγείροντο διαρκῶς, ἐπιθυμοῦντες ν' ἀποτινάξουν τὸν Ῥωσικὸν ἡγνόν, ζωηρότατα δὲ ἀναφέρει τὰς δύο ἀποπείρας δολοφονίας κατὰ τοῦ Ἀντιβασιλέως πατρὸς τῆς, Μ. Δουκὸς Κωνσταντίνου. Κατὰ τὴν πρώτην ἀπέπειραν ὁ Μ. Δοῦξ ἐσώθη, διότι ὁ δολοφόνος ἔτοιμος νὰ πυροβολήσῃ ἀντελήφθη, ὅτι ἡ συνοδευούσα τὸν Ἀντιβασιλέα σύζυγός του ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ μητέρα. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἀπέπειραν πάλιν ὡς ἐκ θαύματος ἐσώθη, διότι ὁ δολοφόνος τὸν ἐπυροβόλησε, καθ' ἣν στιγμὴν μόνον

του ὁ Ἀντιβασιλεὺς μετέβαινε ἐφ' ἀμάξης εἰς τὸ θέατρον, ἀλλ' ἡ σφαῖρα κτυπήσασα τὴν ἐπωμίδα τῆς στολῆς του, περιεπλάσθη εἰς τὴν κορδέλλα, ἥτις ἐκράτει τὰ ματοῦλιά του. «Ζῶμεν, ἔγραφεν, εἰς καιροὺς τόσον δυσκόλους, ὥστε παρ' ὅλην τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἔλθωμεν δι' ὀλίγον εἰς Πετροῦπολιν, δὲν θὰ τὸ κατορθώσωμεν».

Κατὰ τὸ ἔτος 1867 ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Α' μετέβη εἰς Πετροῦπολιν, ὅπου καὶ ἀπεφασίσθη ὁ γάμος του μετὰ τῆς Μ. Δουκίσσης Ὀλγας, ἥτις ἦτο τότε μόλις δεκαεὶς ἐτῶν. Ἦτο ὥραιότατη δροσερὰ ὑπαρξίς ὅπως πολλάκις οἱ τότε γνωρίζαντες Αὐτὴν μοι διηγέθησαν, καὶ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐξαφαινόμην τὴν μορφὴν τῆς, ἦτο ἡ ἀκτινοβόλος ἐκφρασίς τῆς φυσιογνωμίας τῆς, φωτεινὸν ἀπαύγασμα τῆς ἀγγελικῆς ψυχῆς τῆς. Ἡ ἰδίᾳ ἡ Βασίλισσα Ὀλγα μοι διηγέθη, ὅτι δασαὶς ἐφόρει ἀσπρο φόρεμα καὶ πρᾶσινο βελούδον εἰς τὸν λαμὸν κατὰ τὸν στρομὸν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὁ πατὴρ τῆς τὴν ὀνόμαζε τὸ «muguet» του, (τὸ γνωστὸν λευκὸν ἄνθος) καὶ κάποτε εἰς ἀνάμνησιν τούτου τῇ ἐχάρισεν ὅλα τὰ χρήσιμα διὰ γαρφεῖον ἀντικείμενα ἐπύχρυσα μὲ διακοσμήσεις ἀπὸ muguets. Ταῦτα σώζονται ἀκόμῃ καὶ θὰ δοθῶσιν εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν ἐνθυμίων τῶν Α. Α. Μεγαλειότητων Γεωργίου καὶ Ὀλγας.

Ἡ ὥραία καὶ νεαρὰ Μ. Δουκίσσα Ὀλγα, ἂν καὶ ποτὲ δὲν ἐπεθύμει νὰ γίνῃ Βασίλισσα, ὅταν ὁμοῦ ἐγνώρισε τὸν Βασίλεα Γεώργιον Α', τὸν συνεπάθησε τόσον, ὥστε ὁ γάμος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀποφασισθῇ. Κατὰ τὰς πρῶτας ἡμέρας

τῶν ἀρραβόνων ἐνίσταζε, καθ' ὅσον λόγῳ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας τῆς καὶ τῆς αὐστηρῆς ὑγιεινῆς ἀνατροφῆς, ἣν εἶχε λάβῃ μέχρι τῶν ἀρραβόνων τῆς δὲν τῇ ἐπετρέπετο νὰ μένῃ τὸ βράδν ἀργά. Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς παιδικότητός τῆς, τὸ ὅποιον μοι διηγέθη εἶναι, ὅτι ἐνθ' ἦτο ἀρραβωνιασμένη, ὁ Βασιλεὺς πολλάκις ἀναζητῶν Αὐτὴν τὴν ἀνεύρισκε μετὰ τῶν παιγνιδιῶν τῆς εἰς τὸ κοινλῶσιτό της! Τοῦτο δὲ ἦτο σπιτάκι ξύλινον, μέσα εἰς τὸ ὅποιον ἔπαιζε, καὶ πανομοιότυπον τούτου ἐκ μετάλλου ἔλαβεν ὡς δῶρον εἰς μικρὸν σχῆμα διὰ μελανοδοχεῖον παρὰ γηραιοῦ ὑπηρετοῦ τῶν Ἀνακτόρων μετὰ τὸν γάμον τῆς κατὰ τὴν ἐκ Ρωσσίας ἀναχώρησίν τῆς. Τὸ μελανοδοχεῖον τοῦτο μοι ἐδόθη παρὰ τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας καὶ θὰ κατατεθῇ καὶ αὐτὸ εἰς τὸ Μουσεῖον, ὅταν τοῦτο κτισθῇ καὶ καταρτισθῇ.

Τὴν 15/27 Ὀκτωβρίου 1867 ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς ἐν Πετροπόλει οἱ γάμοι τῆς [Μεγάλης Δουκίσσης Ὀλγας Κωνσταντινοβνας μετὰ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'.

Παραθέτω ἐνταῦθα κατὰ μετάφρασιν τὴν πρὸς τὴν Mme Rosalie Possiet γραφεῖσαν ἐπιστολήν τῆς, μετὰ τοὺς ἀρραβῶνας τῆς, κατὰ Μάιον τοῦ 1867.

«Πετροῦπολις 20 Μαῖου 1867.

Ἀγαπημένη μου,

Σ' εὐχαριστῶ ἐξ ὅλης καρδίας διὰ τὸ τόσον χαριτωμένον γράμμα σου, καὶ ὁ πατέρας μου, σ' εὐχαρι-

στεί διὰ τὰς εὐλακρινεῖς εὐχάς σου, αἵτινες τὸν συνεκίνησαν πολὺ.

Δυστυχῶς ὁ ἀγαπητός μου Willy (ὡς ὀνόμαζε τὸν Βασίλεα Γεώργιον Α') φθάνει μόνον τὴν προσεχῇ Παρασκευῇ. Οἱ γονεῖς του εἶναι πολὺ λυπημένοι ποῦ φεύγει. "Οἱοι θέλουν νὰ τὸν ἔχουν μαζί των. Ἀλλὰ καὶ ἐγὼ ἔχω δικαίωματα καὶ τὸν θέλω, δὲν εἶναι αὐτὸ δίκαιο;

Εἰμαι τόσον εὐχαριστημένη ποῦ με ὀνομάζεις Oly. Εὐτυχῶς δὲν εἰμαι ἀκόμη Βασίλισσα, ἀλλὰ δυστυχῶς θὰ γίνω μιά ἡμέρα! Ἀλλ' ὀλίγον με μέλλει ὅταν ἔχει κανεὶς ἕνα ἄνθρωπον σὰν τὸν Willy μου, ὅλα εὐκόλα δύνатаи νὰ τὰ ὑποφέρῃ!

Πολὺ θὰ ἡθελὰ νὰ σὲ ἐπαιδῶ, διότι μ' εὐχαρίστησιν ἐνθυμοῦμαι τὸ περασμένο Σάββατον, καὶ εἰμαι εὐχαριστημένη, ὅτι καὶ σὺ διετήρησες εὐχάριστον ἐνθύπωσιν αὐτῆς τῆς ἡμέρας. Ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἤμην τόσον στοργικὴ πρὸς σέ, αὐτὸ εἶναι πολὺ φυσικόν, ἀφοῦ εἶσαι ἡ γρηῃ μας καὶ ἡ πολυαγαπημένη μας Douschka!

Σὲ φύλῳ ἀπ' ὅλην μου τὴν καρδιά, ἀγαπημένη μου Douschka,

καὶ διατελῶ

ἡ OLY σου».

Ὡς εἶπον, οἱ γάμοι ὁρίσθησαν διὰ τὴν 15^{ην} Ὀκτωβρίου 1867 ὥραν 11^{ην} π. μ. ἐν Πετροπόλει.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην ἐξεδῆθ' καὶ ἐν Ἀθήναις ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν γάμων τῶν Α. Α. Μεγαλειοτήτων. Εἰς τὰς 10 π. μ. ἐθνοφυλακὴ καὶ

στρατὸς παρετάχθη ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τῆς Μητροπόλεως. Ὁ Ἀντιβασιλεὺς, θεῖος τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α', Πρίγκιψ Χριστιανὸς τοῦ Slesvig-Holstein μετέβη ἐπισήμως εἰς τὸν Ναόν, ἔνθα ἦσαν συνηγμένοι οἱ Ὑπουργοί, οἱ Βουλευταί, οἱ Ἀρχιερεῖς, ὅλαι αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαὶ καὶ πλῆθος ἀπειρον ἐθνουσιώδους λαοῦ. Εὐψάλη κατανυκτικὴ δοξολογία, ἀνεγνώσθησαν εὐλαβῶς εὐχαὶ ὑπὲρ τῶν Βασιλέων Γεωργίου καὶ Ὀλγας, ἐνφ' τὸ παριστάμενον πλῆθος βαθύτατα συγκεκινημένον συνηύχeto ἐν ψυχρῇ κατανύξει. Καθ' ἣν στιγμὴν περὶ τὸ τέλος τῆς δοξολογίας ἐψάλλετο ὁ ὕμνος τῶν Βασιλέων, ζωηρόταται ἠκούσθησαν ἀκατάπαυστοι αἱ ἐπευφημαὶ τοῦ πλῆθους, τρις ἐπαναληφθεῖσαι, ἐνφ' συγχρόνως ἑκατὸν εἰς κανονιοβολισμοὶ ἤνωσαν τοὺς ἦχους τῶν πρὸς τὰς φωνὰς τῶν ἐπευφημούντων καὶ συνευχομένων ἐν τῇ Ναφ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν, ἡ ἐθνοφυλακὴ καὶ ὁ στρατὸς παρήλασαν πρὸ τῶν Βασιλικῶν Ἀνακτόρων ἐπευφημοῦντες καὶ ἀλλαλᾶζοντες, ὁ δὲ Ἀντιβασιλεὺς ἀπὸ τοῦ ἐξώστου ἀντεχαιρέτα καὶ ἡδχαρίσται ἐν ὀνόματι τῶν Βασιλέων τοὺς παρελαύνοντας.

Εἰς τὰ Ἀνάκτορα προσῆλθον καὶ συνεχάρησαν τὸν Ἀντιβασιλέα, οἱ Συνοδικοὶ Ἀρχιερεῖς, οἱ Ὑπουργοὶ τοῦ Προεδρείου τῆς Βουλῆς, πάντες οἱ φέροντες τὸ παράσημον τοῦ Μεγαλοσταύρου καὶ οἱ Πρέσβεις τῶν Δυνάμεων, οἵτινες καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ Μητροπόλει τελεσθεῖσαν δοξολογίαν εἶχον ἐν σώματι παρευρεθῆ.

Τὴν ἐσπέραν ἡ μουσικὴ τοῦ στρατοῦ ἐπαίνισεν εἰς τὴν πλατείαν τοῦ Συντάγματος ἀπὸ τῆς 7^{ης} μέχρι τῆς 10^{ης} ὥρας καὶ ἡ πόλις ἐφωταγωγήθη ὅσον τὸ δυνατόν καλύτερον μὲ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἐπέτρεπον οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι. Τὴν ἰδίαν ἐσπέραν παρετίθη εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἐπίσημον δεῖπνον εἰς τὸ ὁποῖον ἐκλήθησαν οἱ Πρέσβεις, οἱ Ὑπουργοί, τὸ Προεδρεῖον τῆς Βουλῆς καὶ ἅπαναι αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τῆς πόλεως.

Ἐνθ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξάλλος καὶ συγκεινημένος ἐώρταζε τὴν εὐτυχὴ ἡμέραν τῶν γάμων τῶν Βασιλέων του, ἐν Πιτρουπόλει ἐψάλλισαν δοξολογία εἰς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας, ὁ δὲ θεὸς τῆς νύμφης, ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ἐξέδωκε τὸ ἀκόλουθον διάγγελμα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων, ὅπερ παρατίθεται κατὰ μετάφρασιν.

«Διὰ τῆς Ἡμετέρας Προκηρύξεως τῆς 26^{ης} Ἰουνίου ἐνεστώτος ἔτους, ἀνηγγελάμεν εἰς τὸ Ἔθνος τὴν τέλεσιν τῶν ἀρραβόνων τῆς προσφιλὸς ἡμῶν ἀνεψιάς Μεγάλης Δουκίσσης Ὀλγας Κωνσταντίνουβνας μετὰ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'. Σήμερον, ἐπὶ παρουσίᾳ ἡμῶν, ἐγένετο ἐν τῷ μεγάλῳ Ναῷ τῶν Ἀνακτόρων κατὰ τὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδόξου Ἡμῶν Ἐκκλησίας, ἐν μέσῳ ὁμιγηρέως κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἡ τελετὴ τῆς ἐνώσεως τοῦ τοσοῦτον προσφιλὸς Ἡμῖν ζεύγους τούτου. Ἐπικαλούμενοι τὰς εὐλογίας τοῦ Κυρίου ὑπὲρ τῶν Νεονύμφων πεποίθαιμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ πιστοὶ Ἡμῶν ὑπήκοοι, θὰ ἀναπέμ-

ψωσιν ἐκ βάθους τῆς καρδίας τῶν τὴν αὐτὴν εὐχὴν πρὸς τὸν Παντοδύναμον καὶ Παντελεῖμον Θεόν.

Ἐν Πιτρουπόλει τῇ 15/27 Ὀκτωβρίου 1867.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ».

Ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Μόσχας» ἀναδημοσιεύουσα τὴν προκηρῆξιν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου περὶ τῆς τελέσεως τῶν γάμων, προστίθεται τὰ ἑξῆς.

«Πρώτην ἤδη φορὰν, ἡγεμονίς τοῦ Σεπτοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου τῆς Ῥωσσίας, νυμφεύεται μετὰ Βασιλέως κράτους ὀρθοδόξου. Τὸ ἱερὸν τέμενος τοῦ Οἴκου τούτου θὰ ὑπομνησθῇ αὐτῇ διαρκῶς τὴν Ῥωσσίαν. Ἡ Θεία Πρόνοια ἐξελέξατο τὴν Μ. Δούκισσαν Ὀλγαν, ὅπως ἀναζωπύρῃ τὰς ἀναμνήσεις, αἰτινες συνδέουσι τὴν Ῥωσσίαν μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐμπέδωσιν τὰς ἀμοιβαίας τῶν δύο χωρῶν συμπαιθείας».

Ἐξ ἐκτάκτου παραγῆματος τῆς ἐν Τεργέστη ἐφημερίδος «Ἡμέρας» ἀναδημοσιεύομεν τὴν ἑξῆς ἐκ Πιτρουπόλεως ἐπιστολὴν, περιγράφουσαν τὴν τελετὴν τῶν γάμων.

«Ἐν Πιτρουπόλει 17/29 Ὀκτωβρίου 1867.

«Τὸ πρὸ τόσου καιροῦ μετ' ἀνυπομονησίας παρ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων περιμένοντων συνουκίαιον ἔλαβε τέλος πάντων χώραν χθὲς τὴν νύκτα. Ἀπὸ τινων ἡμερῶν ἔκτακτος κίνησις παρετηρεῖτο εἰς τὸ Χειμερινὸν Ἀνάκτορον τῶν Τσαρῶν. Αἱ λίθιναι κλίμακες ἐκαλύπτοντο μὲ τάπητας. Δένδρα πανταχόθεν μετεκομίζοντο πρὸς ἐσωτε-

» ρυῶν στολισμὸν τῶν ἀπεράντων διαδρόμων τοῦ ἀχανοῦς
 » παλατίου. Πλοῖα καὶ ἀτμοκίνητα διαφόρων μεγεθῶν
 » παρατάσσοντο ἐπὶ τοῦ Νέβα ποταμοῦ πρὸ τῶν παρα-
 » θύρων τοῦ Ἀνακτόρου.

» Χθὲς τὴν πρωτὰν πέντε κανονιοβολισμοὶ ἀνήγγειλαν
 » εἰς τὸ κοινόν, ὅτι μέγα συμβὰν ἐπρόκειτο νὰ πανηγυρίσῃ
 » ἡ Αὐτοκρατορία κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Περὶ τὴν
 » μεσημβρίαν ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἠκροάσατο τὴν
 » θεῖαν λειτουργίαν εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν παρεκκλήσιον
 » μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος. Κατόπιν οἱ δύο ἡγεμόνες συνο-
 » δεύμενοι ὑπὸ λαμπροτάτου ἐπιτελείου παρευρέθησαν
 » εἰς στρατιωτικὴν τινὰ τελετὴν. Περὶ τὴν 7 1/2 τῆς ἑσπέρας
 » ζῶηραι ζητωκραυγαὶ τοῦ συνηγμένου εἰς τὴν πλατεῖαν
 » τῶν Ἀνακτόρων πλήθους ἀνήγγειλαν τὴν ἀφίξιν τῆς
 » Βασιλείσης. Κατὰ τὰ Ῥωσικὰ ἔθιμα ὁ μνηστὴρ δὲν
 » δύναται νὰ ἴδῃ τὴν μνηστὴν του κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν
 » γάμων. Δι' αὐτὸ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν ἐξηλθε πρὸς
 » προὔπαντήσιν τῆς μνηστῆς του.

» Τὴν 8^{ην} ἀκριβὸς ὥραν ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων,
 » προηγουμένου τοῦ ἀρχιτελετάρχου Πρ. Λίβαν καὶ ἐπο-
 » μένης συνοδείας ἐξηλθε τῶν δωματίων Του, καὶ ἐπο-
 » ρεῦθῃ εἰς τὰ δωμάτια τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅπου ἀνέμε-
 » νεν ἡ Αὐτοκρατορικὴ Οἰκογένεια καὶ ἡ μελλόνυμφος.
 » Ἐκεῖθεν δὲ ἅπαντες ὁμοῦ, διητυνύθησαν πρὸς τὸ ἐν
 » τοῖς ἀνακτόροις Αὐτοκρατορικὸν παρεκκλήσιον. Οἱ
 » προσκεκλημένοι ἑκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν
 » τάξιν, εἰς ἣν ἀνῆκεν ἐπλήρουν τὴν ἀπέραντον σειρὰν

» τῶν μεγαλοπρεπῶν αἰθουσῶν, δι' ὧν ἐπορεύετο τὸ
 » Βασιλικὸν ζεῦγος. Ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα, ὁλόχρυσα
 » ἐνδεδυμένοι θαλαμηπόλοι καὶ εὐπατρίδαι τῆς Αὐλῆς
 » προεπορεύοντο. Μετ' αὐτοὺς ἤρχοντο οἱ Ἀθλάρχαι
 » κρατοῦντες μεγάλας ράβδους χρυσοῦς καὶ κατόπιν ἡ
 » Αὐτοκρατορικὴ Οἰκογένεια καὶ μετ' αὐτὴν ἄλλη πάλιν
 » ὁλόχρυσα ἐνδεδυμένη ἀκολουθία.

» Τῆς Αὐτοκρατορικῆς Οἰκογενείας προεπορεύετο ὁ
 » Βασιλεὺς Γεώργιος μετὰ τῆς μνηστῆς Του, τῆς ὁποίας
 » τὸ ὠραῖον καὶ γλυκὺ πρόσωπον ἐξήρχετο μέσῳ τοῦ
 » κοσμοῦντος τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ στήθη Της μυθώδους
 » ποσοῦ ἀδαμάντων, ὅπως εἰς τὰς εἰκόνας ἡ κεφαλὴ τῶν
 » Ἀγγέλων ἐν μέσῳ δόξης χρυσῆς. Ἦτο ἐνδεδυμένη λευκά.
 » Ἡ ἐκ λευκοῦ ὀλοσηρικοῦ ἐσθῆς Της ἔφερε βαρύτατα
 » κεντήματα ἐκ μεταξῆς, εἶχε δὲ οὐρὰν τόσον μακράν, ὥστε,
 » ἀληθῶς μόνον εἰς τὰς αἰθούσας τῶν Τσάρων ἡδύνατο
 » νὰ περιστραφῇ ἐλευθέρως. Τὰ ἐκ μεταξῆς κεντήματα
 » συνεπλήρουν κοσμήματα ἐξ ἀδαμάντων ἐκεῖ, ὅπου ἡ
 » ἐσθῆς δὲν ἐκάλυπτε τὰ ὀλόλευκα στήθη τῆς Βασιλί-
 » σης Ὅλγας, ἀπαστραπτόντα ἀπὸ τὰς φεγγροβόλους
 » ἀκτίνας τῶν ἀπειραρίθμων ἀδαμάντων. Ἀπὸ τοῦ στή-
 » θους βαρύτατον κόσμημα ἐξ ἀδαμάντων κατέβαινε
 » σχεδὸν μέχρι τῆς ὀσφύος, ἐκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ ὑπὴρ-
 » χον ἀνθη πορτοκαλεῖας. Περιδέραιον ἐκ διπλῆς σειρᾶς
 » ἀδαμάντων μεγάλων, μεγέθους λεπτοκαρῶν, ἐκόσμηι
 » τὸν τράχηλόν Της. Τὰ ἐνώπια ἦσαν ἐπίσης ἐξ ἀδαμάν-
 » των. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔφερε Βασιλικὸν στέμμα πολύ-

»τιμον, τοῦ ὁποίου οἱ ἀδάμαντες καὶ οἱ λοιποὶ πολῦτιμοι
 »λίθοι ἐξήπτον ἀληθῶς τὴν φαντασίαν. Ἐκ τοῦ στέμ-
 »ματος ἦτο ἀνηρτημένος πέπλος λευκός, ἀνθή δὲ πορτο-
 »καλίας ἀραιὰ ἐκόσμουον ὅπισθεν τὴν κεφαλὴν. Ἐπίσης
 »ἀνθὴ πορτοκαλίας ἀπετέλουν τὴν ἀνθοδέσμην, τὴν
 »ὁποίαν ἀνὰ χεῖρας ἐκράτει καὶ ἀδαμάντινα ἦσαν τὰ βρα-
 »χιόλια, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουον τοὺς ὠραίους αὐτῆς βραχιόνας.

»Περὶ δὲ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, τὶ νὰ σὰς εἴπω;
 »Γνωρίζετε τὴν εὐγενῆ αὐτοῦ μορφὴν, τὸ ὑψηλόν, κομ-
 »ψὸν καὶ εὐλόγιστον αὐτοῦ ἀνάστημα καὶ τὴν θαλλερὰν
 »νεότητά Του.

»Χάριν ἀβροφροσύνης πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέ-
 »ξανδρον, ἐφόρει στολὴν Ῥώσου στρατηγοῦ, διότι εἶναι
 »καὶ ἀρχηγὸς ἐνὸς Ῥωσικοῦ συντάγματος. Τὸ περιδέ-
 »ραιον καὶ ἡ ταινία τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου ἐκόσμουον τὰ
 »στήθη Του. Μολοντί ἐνίοτε ἐμειδία, ἐβλεπέ τις, ὅτι ἦτο
 »εἰς ἄκρον συγκινημένος. Ἦτο ἀραγε ἡ συγκίνησις νέου
 »εἰς ἀνθηρὰν ἡλικίαν συνάπτοντος τὸ σπουδαιότερον συμ-
 »βόλαιον τῆς ζωῆς Του ἡ μήπως ἦτο ἡ συναίσθησις τῶν
 »κινδύνων, τῶν ὁποίων τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ ὑπέρτατος
 »ἄρχων τῆς μικρᾶς ἀλλὰ μεγάλῃ καὶ ἐπιτακτικῇ ἐντολῇ
 »ἐχούσης νὰ ἐκκληρώσῃ Ἑλλάδος, καθίστα κοινωνὸν τὴν
 »μόλις τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐξερχομένην πολυθέλητρον
 »παρθένον; Τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῆς προσφίλους Του
 »μελλονύμφου Ὀλγας ἀπαστρῶπτον στέμμα καὶ ὁ ἐπὶ
 »τῆς κορυφῆς τοῦ στέμματος Βυζαντινὸς Σταυρὸς δὲν
 »ἦσαν ἀθύσματα ματαιὰς ἐπιδείξεως, ἦσαν τὰ σύμβολα

»τῶν βαρυντάτων καθηκόντων, ἅτινα ἡ Ὁρθοδοξία καὶ ὁ
 »Ἑλληνισμὸς ἐπιβάλλουσιν εἰς τοὺς Ἡγεμόνας τὼν.

»Τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ναόν, παρα-
 »κολουθούμενον ἀπὸ τὰ ἐπισημότερα πρόσωπα τῆς Αὐλῆς.
 »Αἱ εὐχαὶ καὶ ἡ ἱερουργία τοῦ γάμου, ἤρχισαν ἀράντα.
 »Ἡ καρδία τῶν παρευρισκομένων Ἑλλήνων ἐσκιέρησεν
 »ὑπὸ ἀνεκφράστου χαρᾶς, ὅταν μέσφ τῶν Ῥωσικῶν
 »φθόγγων, οὗς εἰς μάτην προσεπάθουν νὰ μαντεύσουν,
 »ἤκουσαν εἰς καθαρωτάτην Ἑλληνικὴν φωνὴν τὸ, «Στέ-
 »φεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, φύλῃχριστος Βασιλεὺς τῶν
 »Ἑλλήνων Γεώργιος, τὴν δούλην τοῦ Θεοῦ Μεγάλην
 »Δούκισσαν τῆς Ῥωσσίας Ὀλγαν κλπ. κλπ.»

»Τὰ στέφανα ἐν Ῥωσσίᾳ ἐν εἵδει στεμμάτων, δὲν
 »τίθενται ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νυμφευομένων. Οἱ παράνυμ-
 »φοι (garçons de noccs) τὰ κρατοῦν ὑπεράνω τῆς κεφα-
 »λῆς αὐτῶν. Ὁ Διάδοχος τῆς Δανίας καὶ πρωτότοκος
 »ἀδελφὸς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ἐκράτει τὸν στέφανον
 »Αὐτοῦ, ὁ δὲ ἀδελφὸς τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας, ὁ γνωστὸς
 »καὶ ἀγαπητὸς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ὁ Νικολάσῃς
 »μας» ἐκράτει τὸν στέφανον τῆς ἀδελφῆς του. Μετὰ τινα
 »δὲ ὥραν ἀντικατεστάθισαν ὑπὸ τῶν δύο ἐτέρων παρα-
 »νύμφων, τῶν Μεγάλων Δουκῶν Ἀλεξίου καὶ Βλαδέμηρον,
 »πλὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὰ ἐνταῦθα
 »κρατοῦντα ἔθιμα οἱ παράνυμφοι πρέπει νὰ ἦναι ἄγαμοι.
 »Ὁ Διάδοχος τῆς Ῥωσσίας καὶ ἡ σύζυγος τοῦ Μ. Δουκῆ
 »Νικολάου, ἀδελφοῦ τοῦ Αὐτοκράτορος, ἦσαν Ρετς
 »Mère de noccs, δηλαδὴ κουμπάροι.

» Μετὰ τὸ τέλος τοῦ γάμου, ὁ Αὐτοκράτωρ ἐνηγκαλί-
 » σθη τὸν Γεώργιον καὶ ἡσπάσθη τὴν Ὀλγαν, ἥτις εὐθὺς
 » κατόπιν ἐρρίφθη εἰς τὰς ἀγκάλας τῶν γονέων Της.
 » Μετὰ τὸν γάμον ἐνέβλη διδοξολογία ὑπὸ τῆς Ἰερᾶς Συνό-
 » δου, μεθ' ἣν μετέβησαν οἱ νεόνυμφοι εἰς τὴν αἰθουσαν
 » Ἀλεξάνδρου, ὅπου ἱερεῖς διαμαρτυρόμενοι ἀνέγνωσαν
 » εὐχὴν τινα. Ἐληγομένηα νὰ σὰς εἰπω, ὅτι ἡ Βασιλίσα
 » ἐφόρει μανθῦαν ἐκ βελούδου βυσινοχρόου, ὥς πορφύραν
 » Βασιλικήν.

» Τὸ νεαρὸν ζεῦγος, μετὰ τὰς συγκινήσεις τοῦ μυστη-
 » ρίου, εἶχεν ἀνάγκην στιγμῶν τινῶν ἀναπαύσεως. Ἀλλὰ
 » εὐθὺς ἐπανήλθεν εἰς τὴν αἰθουσαν τοῦ Θρόνου, ὅπου
 » ἐχόρευεν χορὸν Polonaise. Μετὰ τῆς Βασιλείσης τῶν
 » Ἑλλήνων ἐχόρευσε πρῶτον ὁ Αὐτοκράτωρ, μετ' αὐτὸν
 » ὁ Διάδοχος τῆς Ῥωσσίας καὶ τελευταῖος ὁ πατὴρ Της.
 » Οὕτω δὲ ἔληξεν ἡ πρώτη ἡμέρα τῶν τελετῶν τοῦ γάμου.
 » Εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ Βασιλέως ἦτο προετοιμασμέ-
 » νον μεγαλοπρεπὲς δειπνον, εἰς ὃ ἔλαβε μέρος μόνον ἡ
 » Αὐτοκρατορικὴ Οἰκογένεια.

» Χθὲς ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασιλίσα ἐδέχθησαν τὰς ἐπι-
 » σκέψεις τῆς Αὐτοκρατορικῆς Οἰκογενείας, τοῦ Πρέσβους
 » τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς συνοδείας τοῦ Βασιλέως Γεωργίου.

» Τὸ ἑσπέρας περὶ τὴν 5^{ην} ὥραν ἔδωκεν ὁ Αὐτοκρά-
 » τωρ μέγα γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασι-
 » λίσσης. Πεντακόσιοι παρεκάθησαν εἰς τὴν τράπεζαν
 » ταύτην. Τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τοὺς Βασιλεῖς ὑπερέτουν
 » οἱ μεγιστᾶνες τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς. Ὠραία μου-

» σική ἐπαίνειζε καθ' ὅλον τὸ γεῦμα, οἱ δὲ ἐπισμότεροι
 » δοιοὶ τῆς Πετρουπόλεως καθίσταν τὴν μελωδίαν μαγευ-
 » τικῇ. Ἡ πρώτη πρόποις ἐγένετο ὑπὲρ τοῦ Αὐτοκρά-
 » τορος καὶ τῆς Αὐτοκρατορίδας. Ἡ δευτέρα ὑπὲρ τοῦ Βασι-
 » λέως καὶ τῆς Βασιλείσης τῶν Ἑλλήνων. Ἡ τρίτη ὑπὲρ
 » τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλείσης τῆς Δανίας. Ἡ τετάρτη
 » ὑπὲρ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Κωνσταντίνου καὶ τῆς Μεγά-
 » λης Δουκίσσης Ἀλεξάνδρας. Ἡ πέμπτη ὑπὲρ τῆς Αὐτο-
 » κρατορικῆς Οἰκογενείας, καὶ ἡ τελευταία ὑπὲρ τοῦ κλή-
 » ρου καὶ τῶν πιστῶν ὑπηκόων.

» Ὅπως προχθὲς οὕτω καὶ χθὲς ἑσπέρας ἅπανα ἡ
 » πόλις ἦτο λαμπρῶς φωταγωγημένη καὶ ὁλος ὁ λαὸς τῆς
 » Πετρουπόλεως ἐπὶ ποδός. Αἱ κεντρικαὶ ὁδοὶ Perspective
 » Newski καὶ Grande Moscovska, σχεδὸν ἀδιάβατοι ἐκ
 » τοῦ πλήθους.

» Σήμερον περὶ τὴν μεσημβρίαν οἱ νεόνυμφοι Βασι-
 » λεῖς ἐδέχθησαν συγχαρητήρια ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν
 » εἰς τὸν Βασιλεῖα Γεώργιον παραχωρηθέντων Ἀνατόρων,
 » ὅπου ἴσταντο κατὰ σειρὰν ἐν μεγάλῃ στολῇ οἱ τὴν ἀνο-
 » λουθίαν αὐτῶν ἀπαρτίζοντες. Ἐκ δεξιῶν αὐτῶν ἴσταντο
 » κατὰ σειρὰν ἀρχαιότερος, οἱ Πρέσβεις τῶν Δυνάμεων,
 » εἵκοσι περίπου τὸν ἀριθμὸν, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς ὥς
 » ἀρχαιότερον (doyen) τὸν πρέσβυν τῆς Ἰσπανίας. Ὅπι-
 » σθεν ἐκάστω πρέσβει ἦσαν καὶ οἱ οικεῖοι γραμματεῖς.
 » Ἐξ ἀριστερῶν ἴσταντο αἱ σύζυγοι τῶν πρέσβων καὶ
 » τῶν γραμματέων.

» Αἰφνης ἠνοίχθησαν αἱ θύραι τῆς παρεκκλήσεως

»αϊθούσης και εισηλθεν ἡ Βασίλισσα ἡμῶν Ὀλγα καὶ ὁ
»Βασилевς Γεώργιος ἀκολουθοῦμενοι ὑπὸ τῆς Μεγάλης
»Κυρίας Comtesse Kouscelef.

»Ἄμα προέβη τῆς θύρας ἡ Α. Μ. ἡ Βασίλισσα, ἐχαι-
»ρέτησε τοὺς ἀναμένοντας καὶ ἀμέσως πλησιάσασα
»πρὸς τὰς κυρίας ὠμίλησε πρὸς ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ἐφ' ἑκα-
»τὴν ὥραν. Ὑστερον συνωμίλησε μετὰ τῶν πρέσβειων
»καὶ τῶν τῆς ἀκολουθίας τῶν Βασιλέων. Ὁ Βασилевς
»ἤκολούθει κατὰ πόδα τὴν Βασίλισσαν συνδιαλεγόμενος
»καὶ αὐτὸς μὲ ἕνα ἑκαστον.

»Πάντες ἔμειναν ἐκθαμβοὶ διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν
»εὐστοχον πρὸς πάντας ὁμιλίαν τῆς Βασιλίσσης.

»Μετὰ τὴν συνδιάλεξιν ταύτην, λαβούσης τῆς ἀκο-
»λουθίας θέσιν ὅπισθεν τῶν Βασιλέων, ἤρξατο ἡ παρου-
»σίασις τοῦ Κλήρου καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τῆς
»ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης.

»Πρῶτοι παρουσιάσθησαν ὁ Μητροπολίτης καὶ οἱ
»τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ῥωσσίας ἀποτελοῦντες Ἀρχι-
»επίσκοποι, ἀσπασθέντες δὲ τὴν χεῖρα τῆς Βασιλίσσης
»καὶ εὐχηθέντες τοῖς νεονόμοις ἀπῆλθον. Μετ' αὐτοὺς
»ἤρχισαν νὰ διέρχωνται οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τῶν
»διαφόρων σωμάτων τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, ὧν
»οἱ ἀρχηγοί, ὄντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μέλη τῆς αὐτοκρα-
»τορικῆς οἰκογενείας, ἡσπάζοντο τὴν χεῖρα τῆς Σεπτῆς
»ἡμῶν Ἀνάσσης.

»Ὁ πατὴρ τῆς Βασιλίσσης μας Μ. Δοῦξ Κωνσταν-
»τίνος, εἶναι ὡς γνωστὸν ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ναυτικῶν

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΚΑΙ

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΟΛΓΑ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗΝ ΤΩΝ ΑΡΡΑΒΟΝΩΝ ΤΩΝ

ΤΩΝ ΜΑΪΩΝ 1867

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΟΛΓΑ
ΚΑΤΑ ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1867

»δυνάμεων τῆς Ῥωσσίας, ὥστε καὶ οὗτος προπορευόμενος
 »τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ναυτικοῦ, διηλθεν ὡς ἀπλοῦς
 »ναύτης καὶ ἡσπάσθη τὴν χεῖρα τῆς Βασιλίσσης θυγατρὸς
 »Του, ἐξαιρετικῶς ἐναγκαλισθεὶς αὐτήν. Τὸ αὐτὸ ἐπραξε
 »καὶ ὁ Διάδοχος τῆς Ῥωσσίας, προπορευόμενος τοῦ ἰδίου
 »τάγματος. Ὁ Αὐτοκράτωρ, καθ' ὅλην αὐτὴν τὴν σκηνὴν,
 »ἵστατο ἐν τινι παραθύρῳ τῆς αἰθούσης δεξιῶθεν τῶν
 »Βασιλέων κειμένων, καὶ ἔχαιρε βλέπων τὴν χαρὰν καὶ
 »τὴν ἀγαλλίαν πάντων.

»Μετὰ τὴν διάβασιν ὧν τῶν σωμάτων, ὥφειλε νὰ
 »διαβῇ καὶ ἡ Αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Αἶφνης ὁ Αὐτο-
 »κράτωρ καταβὰς ἐκ τοῦ εἰρημένου παραθύρου τίθεται
 »ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ σώματός Του καὶ διέρχεται ὡς ἀπλοῦς
 »ἀρχηγὸς ἐνώπιον τῆς ἀνεψιάς Του καὶ ἀσπάζεται τὴν
 »δεξιὰν Αὐτῆς, ἐναγκαλισθεὶς δὲ καὶ Οὗτος αὐτὴν ἐστάθη
 »παρ' Αὐτῇ.

»Μετ' αὐτοὺς παρουσιάσθησαν οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ
 »ὑπάλληλοι. Μετὰ ταῦτα οἱ τὴν Αὐλὴν τοῦ Αὐτοκράτορος
 »ἀπαρτίζοντες, πρῶτον αἱ Μεγάλαι Κυρίαι καὶ αἱ Κυρίαι
 »τῆς Τιμῆς, κατατεταγμέναι εἰς διάφορα τάγματα διακρι-
 »νόμεναι ἐκ τῶν ποικίλων χρωμάτων τῶν φορεμάτων των,
 »στίλβουσαι ἐκ τῶν ἀργυρῶν καὶ ἐπιχρύσεων ἐνδυμάτων
 »καὶ ἐκ τῆς πληθὸς τῶν μεγάλων ἀδαμάντων. Μετ' αὐτάς
 »διηλθον οἱ Ὑπασισταὶ τοῦ Αὐτοκράτορος, στίλβοντες
 »καὶ οὗτοι ἐν ταῖς ὀλοχρύσοις στολαῖς των καὶ ἐκ τῆς πλη-
 »θὸς τῶν μεγαλοσταύρων καὶ παρασήμων. Οὕτως ἐξῆλθεν
 »τὴν ἡμέραν αὕτη, διαρκέσασα ἐπὶ τέσσαρας ὡράς.

»Τὴν Τετάρτην τὸ ἐσπέρας ἐδόθη ἐν τῷ Αὐτοκρα-
 »τορικῷ θεάτρῳ ἡ ἔκτακτος παράστασις πρὸς τιμὴν τῶν
 »νεονύμφων. Πάντες οἱ παρευρεθέντες ἦσαν προσκεκλη-
 »μένοι ὑπὸ τῆς Αὐλῆς, οὐδεὶς δὲ ἀπροσκλητος ἠδύνατο
 »νὰ εἰσέλθῃ κατ' ἐκείνην τὴν ἐσπέραν.

»Τὸ Parterre, ἦτο πλήρες στρατηγῶν, Ναυάρχων καὶ
 »ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν. Οἱ διάφοροι μεγαλόσταυροι
 »ὀλων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐθνῶν μετὰ τῶν πολυχρόμων
 »ταινιῶν των, εἰς τὰ στήθη ἀπείρων ἀξιωματικῶν περιβε-
 »βλημένων, ἐκίνουν τὸν θαυμασμόν πάντων. Αἱ χρυσοῦ-
 »φαντοι στολαὶ καὶ αἱ λάμπουσαι χρυσαὶ ἐπωμίδες
 »αὐτῶν ἐθάμβωνον τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ παρατηρητοῦ.
 »Τὰ ἄπειρα φῶτα, ῥίπτοντα τὰς ἀκτῖνας των ἐπὶ τοῦ
 »ὀλοχρύσου τούτου ἐδάφους, καθίστων δύσκολον νὰ ἴδῃ
 »τις κάτω ἄνευ βλάβης τῶν ὀφθαλμῶν.

»Τὴν πρώτην σειρὰν τῶν θεωρεῶν κατεῖχον ἡ ἀρι-
 »στοκρατία καὶ τὸ διπλωματικὸν σῶμα. Ἐν τοῖς θεω-
 »ρείοις ἡστραπτον καὶ ἡρτινοβόλουν οἱ πολυπληθεῖς καὶ
 »παμμίγιστοι ἀδάμαντες, οἱ τὸ ὥραϊον φῶλον στολίζοντες.
 »Αἱ λοιπαὶ σειραὶ τῶν θεωρεῶν ἐκλήρουντο ὑπὸ τῶν
 »ἀνωτέρων ὑπαλλήλων μετὰ τῶν κυριῶν των.

»Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θεάτρου, ἀντικρὺ τῆς σκηνῆς, ἦσαν
 »τὰ αὐτοκρατορικὰ θεωρεῖα καὶ ὀπισθεν αὐτῶν ἦσαν παμ-
 »μεγέθεις πολυτελεῖς αἰθουσαι. Ἡ κλίμαξ, ἡ εἰς τὸ αὐτο-
 »κρατορικὸν θεωρεῖον ἄγουσα καὶ ἡ πρώτη αἰθουσα
 »ἦσαν μεταβεβλημέναι εἰς ἐξαίσιον καὶ τεργνὸν κήπον
 »ἐπιγείου παραδείσου. Ἐκεῖ ἐβλεπέ τις τὰ ἐλκετότερα

»ἄνθη. Τὰ ἐσπεριδοειδῆ δένδρα πλήρη ἀνθέων ἐπλήρουν
 »εὐωδίας τὸν ἀέρα. Ἐν τῇ δευτέρᾳ αἰθούσῃ ἦσαν ἐστρω-
 »μένα πολυτελεῖς τράπεζαι, πλήρεις διαφόρων ποτῶν
 »καὶ παγοτῶν.

»Τὴν ὀγδόην ὥραν, ἡ μουσικὴ παιανίζουσα τὸν ἑλλη-
 »νικὸν ὕμνον, ἀνίγγειλε τὴν ἀφίξιν τῶν Α. Α. Μ. Μ. τῶν
 »Βασιλέων μας. Πρῶτοι εἰσῆλθον οὗτοι ἐν τῷ Αὐτοκρα-
 »τορικῷ θεωρεῖῳ καὶ τρεῖς ἀνευφημήθησαν ὑπὸ τοῦ
 »ἐκλεκτοῦ πλήθους. Κατόπιν αὐτῶν εἰσῆλθεν ὁ Αὐτοκρά-
 »τωρ μετὰ τοῦ Διαδόχου, οἱ Γονεῖς τῆς ἡμετέρας Βασι-
 »λίσσης καὶ οἱ λοιποὶ Πρίγκηπες καὶ Πριγκήπισσαι.

»Μετὰ τὸν Ἑλληνικὸν ὕμνον, ἐψάλλῃ ὁ Ῥωσσοικὸς.
 »Οἱ πάντες δὲ ἐξηχωραύγασαν ὑπὲρ τοῦ Αὐτοκρατορὸς,
 »ὅστις ἀνεγερθεὶς τρεῖς ἐχαιρέτησε καὶ εὐχαρίστησε τὸ
 »πλῆθος.

»Ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἤρξατο ἡ παράστασις καὶ κατὰ
 »πρῶτον παρεστάθη Ῥωσσοικὸν τι μελόδραμα «La vie
 »pour le Czar», μετ' αὐτὸ ἐδόθη εἰς δύο πράξεις ἐν ὥραι-
 »ότατον Ballet Αἱ σκηναὶ τοῦ Ballet ἰδίως ἦσαν ἀρι-
 »στουργήματα τέχνης, ἔργα τῶν περιφημοτέρων ζωγρά-
 »φων τῆς Εὐρώπης. Ἡ παράστασις διήρξατο σχεδὸν
 »μέχρι τῆς δωδεκάτης.

»Ἐπὶ τρεῖς νύκτας, τὴν δευτέραν, τρίτην καὶ τετάρτην,
 »ἐφωταγωγίθη ὅλη ἡ πόλις ἰδίως τὸ ἐσπέρας τῆς τετάρ-
 »της ἡ φωτοχουσία ἦτο θαυμασία. Ἡ ὁδός, ἡ ἀγούσα εἰς
 »τῶν Ἀνακτόρων εἰς τὸ θέατρον παρίστα θέαμα πρὸς
 »δικόν. Ἀπασαὶ αἱ οἰκίαι ἔφεραν φωταγωγημένας τὰς

»στοιχεῖα Γ' καὶ Ο. Ἄπειρα πυροτεχνήματα καὶ βεγγαλικά
»φῶτα ἐκάησαν κατὰ τὴν δίοδον τῶν Βασιλέων καὶ τοῦ
»Αὐτοκράτορος.

»Τὴν Κυριακὴν 22 Ὀκτωβρίου ἐνθάλῃ δοξολογία εἰς
»τὸν Ἑλληνικὸν ναὸν τῆς Πετροπόλεως.

»Περὶ τὴν 11 1/4 ὥραν ἔφθασαν οἱ Βασιλεῖς μας, διέ-
»μειναν δὲ καθ' ὅλην τὴν λειτουργίαν καὶ τὴν δοξολογίαν.

»Μὲ ποῖαν τρόντι κατάνυξεν ἴστατο εἰς τὸ πλευρὸν
»τοῦ Βασιλέως ἡ Ὁρθόδοξος Βασίλισσα Ὅλγα! Ὅταν
»δὲ ἐξήρχοντο τὰ ἄγια, πόσα δάκρυα χαρᾶς δὲν ἔρρευσαν
»ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν συνεκκλησιαζομένων καὶ πόσοι
»δὲν συνεκινήθησαν, ὅταν εἶδον τὴν νεαρὰν τῶν Ἑλλή-
»νων Ἀνασσαν γονυκλινῇ ἐπὶ τῶν μαρμάρων δεομένην
»καὶ προσευχομένην!!!

»Ἄς κλίνωμεν γόνυ πρὸ τοῦ Ὑψίστου καὶ ἄς εὐχα-
»ριστήσωμεν τὸν Πανάγαθον Θεὸν διὰ τὴν ἀπόκτησιν
»τοιαύτης εὐσεβοῦς Βασιλείσης, ἃς εὐχρηθῶμεν δὲ ἀπὸ
»καρδίας, ἵνα ἀποκτήσωμεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὅ,τι ἐπι-
»θυμητὸν τοῖς Ἑλλήσι τυγχάνει, διάδοχον Ἑλληνα,
»Κωνσταντῖνον τὸν Β'».

Μετ' εὐχαριστήσεως παρετηρήθη, ὡς ἔγραψεν ὁ τύπος
τότε, ὅτι κατ' ἐξαιρέσιν λίαν δύσκολον ἐν τῇ Αὐλῇ τῆς
Πετροπόλεως, προσεκλήθησαν εἰς τὴν τελετὴν τοῦ γάμου,
συνεπεῖς θεομῶν συστάσεων τοῦ πρέσβεως κ. Μεταξᾶ,
τρεῖς ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, τῶν κ. κ. Κοντογιαννῶκη,
Ῥοδοκανάκη καὶ Σκαρμαγκᾶ, ὁ κ. Κ. Μποστανεζόγλους
καὶ ὁ κ. Μάρκος Ν. Δραγούμης, ὅστις καὶ ἦτο εἰς τῶν

ὑπογραφάντων τὸ Συμβόλαιον τοῦ γάμου τῆς Α. Μ.
τῆς Βασιλείσης μας.

Ἦδη ἐπλησίασεν ἡ ἡμέρα τῆς ἐκ Πετροπόλεως
ἀναχωρήσεως τοῦ νεονύμφου Βασιλικοῦ ζεύγους καὶ ἡ
συγκίνησις καὶ ἡ χαρὰ τῶν Ἑλλήνων εἶχε φθάσει εἰς τὸ
κατακρύφον ἐπὶ τῇ ἀναμονῇ τῆς νεαρᾶς Βασιλείσης τῶν.

Ὁ Βασιλεὺς ἀπηύθυνεν ἐκ Βενετίας τὸ ἐπόμενον
τηλεγράφημα πρὸς τὸν Νομάρχην Κερκύρας.

«Βενετία 5/17 Νοεμβρίου 1867.

«Τῷ Κ^ω Ν. Μαυροκορδάτῳ, Νομάρχῃ

Εἰς Κέρκυραν.

«Ἡ Βασίλισσα καὶ Ἐγώ, σὰς παρακαλοῦμεν νὰ
»προλάβητε πᾶσαν δαπάνην πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἀφί-
»ξεως τῆς Βασιλείσης. Ἦθελεν εἶσθαι λίαν εὐχάριστον
»εἰς ἡμᾶς, ἂν τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτο ἀφιερωθὲν
»ποσὸν ἐλάμβανεν ἕτερον προσδιορισμὸν, σύμφωνον
»πρὸς τὰς μεγάλας δυστυχίας, τὰς ὁποίας ἅπαντες ὀφεί-
»λομεν νὰ ἀνακουφίσωμεν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Εἶχον τότε συρρεῦσι εἰς τὰς Ἀθήνας πληθεὺς γυναι-
κοπαίδων προσφύγων ἐκ τῆς πολυπαθοῦς νήσου Κρήτης
καὶ τὴν μεγάλην αὐτῶν δυστυχίαν ὑπενήσseto ὁ Βασι-
λεὺς εἰς τὸ ἐκ Βενετίας τηλεγράφημά Του.

Τὴν 11^{ην} Νοεμβρίου τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος κατέφθι-
sen εἰς Ἀθήνας Ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Παλιγγενεῖας»

τῆς 12^{ης} Νοεμβρίου 1867, παραθέτω τὴν περιγραφὴν τῆς ἀφίξεως.

«Τὸ Βασιλικὸν ζεύγος ἐφθασε μετὰ μεσημβρίαν τῆς »χθὲς εἰς Ἀθήνας. Ἡ περιγραφή τῆς ἀφίξεως ὑπερβαί- »νει τὰ ὅρια τῆς «Παλιγγενεσίας», ἀλλ' οὐδὲ δύναται τις »νὰ περιγράψῃ ἐπακριβῶς τὰ γενόμενα. Ἐν ὁλγίοις, ἡ »ὑποδοχὴ ἦτο λαμπρά, ἐπίσημος, ἐγκάρδιος καὶ ἐνθουσι- »αστική.

»Τῇ ὀγδόῃ ὥρα τῆς πρωτῆς τὸ Βασιλικὸν ζεύγος »ἀνεχώρησεν ἐκ Καλαμαρίου καὶ τῇ μὲ μ. μ. ἠγκυροβό- »λησεν εἰς Πειραιᾶ. Ὅλα τὰ πλοῖα ἦσαν σηματοστόλιστα, »οἱ ναῦται ἐπὶ τῶν κεραίων ἐπευφήμουν, τὰ δὲ κανόνια »τῶν πλοίων σφοδρότατα ἐβρόντων.

»Ὁ Ἀντιβασιλεὺς καὶ οἱ Ὑπουργοὶ ἐπεσκέφθησαν τὸ »Βασιλικὸν ζεύγος ἐντὸς τοῦ ἀμφοδρόμωνος. Οἱ ὑπουργοὶ »ἐξῆλθον καὶ περιέμενον ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας μετὰ τοῦ »Προεδρείου τῆς Βουλῆς, τῆς μεγάλης πρεσβείας καὶ τῶν »ἀνωτέρων ὑπαλλήλων Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς.

»Ἄμα οἱ Βασιλεῖς ἀπεβίβασθησαν, ζωγραφῶ ἠκούσθη- »σαν αἱ ζητωκραυγαὶ καὶ ἐπευφημίαι τοῦ πλήθους. Ὁ »Πρόεδρος τῆς Βουλῆς ἐξεφώνησε λογίδριον, ὁ Βασιλεὺς »καὶ ἡ Βασίλισσα ἐδεξιώθησαν αὐτόν. Ὁ Δήμαρχος »Πειραιῶς ἐξεφώνησεν ὡσαύτως λογίδριον ὑπὸ τὴν »ῥαίαν ἀψίδα καὶ τὸν εὐάνθη κῆπον, ὃν τεχνικῶς εἶχε »κατασκευασμένον.

»Μετὰ ταῦτα ἀνέβησαν ἐφ' ἀμαξῶν εἰς Ἀθήνας. »Ἄπειρον ἦτο τὸ παρακολουθοῦν πλῆθος ἐφ' ἀμαξῶν,

»ἑπτῶν καὶ πεζῶν. Ἐπὶ τῆς εἰσόδου τῶν Ἀθηνῶν καὶ παρὰ »τὴν ἀψίδα, ὁ Δήμαρχος ἐξεφώνησε λογίδριον. Τὰ τάγ- »ματα τῆς Ἐθνοφυλακῆς παρατεταγμένα ἔφερον ὅπλα »καὶ ἐπευφήμουν ζωηρῶς μετὰ τοῦ λαοῦ. Τὸ Βασιλικὸν »ζεύγος διαρκῶς ἀντεχειρέτα ἐκ τῆς ἀμάξης.

»Οἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως λόγῳ τοῦ μεγάλου συνωστισμοῦ »ἦσαν ἀδιάβατοι, ὅθεν μετὰ δυσκολίας οἱ Βασιλεῖς ἐφθα- »σαν εἰς τὴν Μητρόπολιν, ὅπου ἐπὶ τῶν προπυλαίων οἱ »ἀρχιερεῖς ἐνδεδυμένοι τὰς ἀρχιερατικὰς αὐτῶν στολὰς »ὑπεδέχθησαν τὸ Βασιλικὸν ζεύγος. Τελεσθεῖσης τῆς Δοξο- »λογίας καὶ τοῦ Μητροπολίτου προσφωνήσαντος, τὸ Βασι- »λικὸν ζεύγος ἀνεχώρησεν εἰς τ' Ἀνάκτορα μέσφ τῶν »ζητωκραυγῶν καὶ τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ. Ἡ Βασίλισσα »εἰσελθούσα εἰς τὸν ναὸν ἠσάπασθη τὸ Εὐαγγέλιον καὶ »ἐποίησε τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ ὡς χριστιανὴ ὁρθόδοξος. »Ἰσχυρὰ δὲ κατὰ τὴν δοξολογίαν ἀκίνητος, ἐστραμμένη »πρὸς τὸ Ἱερὸν καὶ ποιούσα τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ »μετὰ τοῦ πιστοῦ ὑπάρχον καὶ ὁρθοδόξου πληρώματος. »Τοῦτο εἰς τὴν ἐνέβαλε τοὺς παρεστῶτας χαρὰν, ὥστε »πολλοὶ ὑπὸ χαρᾶς ἐδάκρυον καὶ ἄλλοι συγκινημένοι »εὐχαρίστως ἐβλεπον τὴν ὁρθόδοξον Βασίλισσαν, ἣν ἡ »θεία Πρόνοια ἐξελέξατο καὶ ἀπέστευκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα »ἐπὶ αἰσίοις οἰωνοῖς καὶ πρὸς μέλλουσας δόξαν τοῦ »Πανελληνίου, οὗ τοὺς προαιωνίους πόθους ἤλθε νὰ »ἐκπληρώσῃ.

»Ἄμα εἰς Πειραιᾶ ἀπέβη τὸ Βασιλικὸν ζεύγος, καὶ »τῶν συνθηροισμένων οἱ ὀφθαλμοὶ ἐστράφησαν πρὸς τὴν

»Βασιλισσαν Ὀλγαν, ἣτις ἐξῆλθε σοβαρῶς καὶ εὐπρεπῶς.
 »Οὐδεμία τῶν εἰκόνων, ὅσας εἰδομεν ἔχει ομοιότητα πρὸς
 »τὴν Βασιλισσαν, ἣτις εἶναι πολὺν ὠραιότερα. Ἐχει ἀνά-
 »στημα ἀποκλίνον εἰς τὸ ὑψηλόν, εἶναι ὠραιότερος σπα-
 »νίας, λευκή, εὐθδῆς τὴν ὄψιν, ἀξία τῶν Ἑλλήνων Βασι-
 »λισσα. Ἐφόρει ἔνδυμα μεταξωτὸν ἀπλοῦν, κυανοῦν καὶ
 »λευκόν, τὰ ἐθνικά μας χρώματα ὑπενθυμίζον, καὶ κυανοῦν
 »ἐπενδύτην ἐπίσης ἀπλοῦν*. Ἦτο λιτή καὶ αὐτάρκης τὸ
 »ἐνδυμα καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐφόρει πῖλον λευκόν.

»Ὅσοι εἶδον τὴν Βασιλισσαν, εὐχαριστήθησαν ὑπερ-
 »βαλλόντως καὶ ὅλοι ἐπῆνεσαν τὴν ὠραιότητα καὶ γλυκύ-
 »τητα αὐτῆς καὶ ἐπεδοκίμασαν τὸ λιτὸν καὶ αὐταρκές τοῦ
 »ἐνδύματος. Τοῦτο ἔστω ἀρκοῦν παράδειγμα εἰς τὰς
 »κυρίας τὰς πολυτελῶς ἐνδυομένας.

»Εὐχόμεθα ἀπὸ καρδίας εἰς τὴν Βασιλισσαν ἡμῶν
 »ὕγιαν, μακρότητα ἡμερῶν, ἀπόκτησιν τέκνων καὶ κλη-
 »ρονόμων τοῦ θρόνου τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ἰδεῖν Αὐτὴν
 »τέκνα τέκνων, ὥς νεόφυτα ἐλαῶν, κύκλῳ τῆς Βασιλευῆς
 »Τραπεζῆς.»

Ἐκ τῆς ἐφημερίδος «Παλιγγενεσία» τῆς 17 Νοεμ-
 βρίου 1867 παραθέτω καὶ τὰ ἑξῆς.

«Ὁ ποιητὴς Παν. Σούτσος, ἐπὶ τῇ ἀφίξει τῆς Βασι-
 »λισσῆς Ὀλγας, ἀπήγγειλεν ἐν ὑπαίθρῳ εἰς τὴν πλατείαν
 »τῆς Ὀμονοίας ὕμνον πρὸς τὴν Βασιλισσαν τῶν Ἑλλή-
 »νων Ὀλγαν, διακηρύξας Αὐτὴν ὡς νόμιμον διάδοχον

* Εἰς τὸ Μουσεῖον τῶν ἐνθωμαίων Γεωργίου τοῦ Α' εὐρίσκεται τὸ φέρεμα
 τοῦτο καὶ ὁ ἐπενδύτης.

»τῆς Σοφίας τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου καὶ κληρονόμον
 »νόμιμον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.»

Ἐλλείψει ὀρθοδόξου ἐκκλησίας εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἡ
 Βασιλισσα ἐκκλησιάζετο εἰς τὴν Μητρόπολιν. Ὅλαι ἀνε-
 ξαιρέτως αἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης βοῦθον περι-
 γραφῶν διὰ τὴν ἀπλοτητα τῆς ἐνδυμασίας τῆς Βασιλί-
 σης, τὴν σεμνὴν καὶ σοβαρὰν στάσιν της καὶ τὴν φυσικὴν
 χάριν καὶ ὠραιότητα αὐτῆς.

Μίαν ἐβδομάδα μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἀφίξιν της
 ἤρχισε τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, διδασκο-
 μένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Στεφάνου Κουμανοῦδη, ὅστις
 ἦτο καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'.
 Τὸν καθηγητὴν Στ. Κουμανοῦδη διεδέχθη βραδύτερον
 εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἑλληνικῶν ὁ καθηγητὴς Ἰωάν.
 Πανταζίδης.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ Βασιλισσα Ὀλγα ἀφίχθη εἰς τὴν
 Ἑλλάδα, διεδραματίζοντο ἐν Κρήτῃ θλιθερά γερονότα
 καὶ χιλιάδες γυναῖκες, φεύγοντα τὴν πολυταπὴ νῆσον
 Κρήτην, ἐξήτησαν καταφύγιον εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα.
 Ἡ ἀπαρχὴ τῆς βασιλείας τῆς νεαρᾶς Βασιλείσσης ἐση-
 μέωσε καὶ τὴν ἔναξιν τῆς φιλανθρωπικῆς δράσεώς της,
 ἣν ἐξηκολούθησε καθ' ὅλον τὸν βίον καὶ εἰς τὴν ὁποίαν
 ἡ Ἑλλὰς τόσα καὶ τόσα ὀφείλει.

Εἰς τὰς 23 Νοεμβρίου 1867 ἡ Βασιλισσα ἐξήτησε τὴν
 παρουσιασθῆ ἐνώπιόν της ἡ τότε μόλις συσταθεὶς
 «Ἡπειροθεσσαλομακεδονικὴ Ἐπιτροπὴ». Ἡ ἐκτετατὴ
 αὕτη διετέλει ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ τότε Μητροπολίτου

Ἀθηνῶν ὁ Θεοφίλου. Πρόεδρος δὲ αὐτῆς ἦτο ἡ Φωτεινὴ Μαυρομαχάλη. Ἡ ἐπιτροπὴ παρεκάλεσε τὴν Βασιλισσαν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἐπίτιμον Προεδρείαν αὐτῆς, παρέδωκε δὲ τῇ Βασιλίσσει περιληπτικὰν ἐκθεσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἐργασθῇ πρὸς περιθάλψιν τῶν γυναικοπαίδων τῆς πολυπαθοῦς νήσου Κρήτης, χάριν τῶν ὁποίων ἡ Βασιλισσα κατὰ τὰς παραμονὰς τῶν Χριστουγέννων προσέφερε 15 χιλιάδας δραχμῶν ἐκ τοῦ ἰδιατεροῦ αὐτῆς ταμείου ὡς πρῶτην εἰσφοράν.

Μεγάλην συμπάθειαν ὀλόκληρον τὸ Ἔθνος ἠσθάνθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὴν Βασιλισσαν Ὅλγαν, διότι μετ' ἀληθοῦς ἀνυπομονήσεως καὶ μετὰ παλμῶν εὐκρινεῶς συγκινήσεως ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶδεν τὴν ἐνσάρκωσιν τῶν ὀνείρων του διὰ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ γάμου τοῦ Βασιλέως του μετὰ Ὁρθόδοξου Ἑγεμονίδος.

Σύμπτаса ἡ Ἑλλάς χαίρετ' τὴν Ὅλγαν, ὡς Βασιλισσαν τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ Ὁρθόδοξος Ἑλλ. Ἐκκλησία ἠξιώθη πρῶτην φορὰν μετὰ ἀπόδοτον τεσσαράων αἰώνων καὶ μετὰ τόσα μαρτύρια νὰ μνημονεύσῃ ἀπὸ τῆς Ὁραίας Πύλης τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, Βασιλισσαν τῶν Ἑλλήνων Ὁρθόδοξον καὶ ν' ἀποδώσῃ εἰς Αὐτὴν τὴν ἐπὶ κλησιν τῆς «Εὐσεβεστάτης», ἐπὶ κλησιν μὴ ἀνηγήσασαν πλέον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἀφ' ἧς ὥρας τοῦ πολέμου αἱ τύχαι ἐκλείσαν τὸ ἱερὸν αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ τροῦλλου του, ἀντὶ τοῦ Σταυροῦ ἐστήθη ἡ ἡμισέληνος.

Ἡ χαρὰ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τοῦ

τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ τότε ὑποδούλου διὰ τὴν ἀπώκειν Ὁρθόδοξον Βασιλίσσης ἐστηρίζετο ἐπὶ παντός, διὰ πολῦτιμον καὶ προσφύλεις ὑπάρχει εἰς τὴν παράδοσιν ἐνὸς ἔθνους, ἐπὶ τῆς ὅλης ἐνορακώσεως τῆς Ἑθνικῆς ιδέας. Εἰς τὴν ὀρθόδοξον θρησκείαν περιεκλείσθη σύμπτаса τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ παράδοσις καὶ διὰ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς διεσώθη ἡ ἱστορία, ἡ γλῶσσα, τὰ αἰσθήματα, αἱ προσδοκίαι τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ιδέα τῆς Πατρίδος συνεδέθη ἀρρήκτως μετὰ τῆς ιδέας τῆς Πίστεως, ἡ μία ἦτο ζωανότητος χωρὶς τὴν ἄλλην, καὶ φυσικὸν ἦτο πᾶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ πρὸς τὴν ἐδραΐσασιν καὶ ἀνύψωσιν τῆς εἰς τὸ Ἔθνος, νὰ χαροποιήσῃ καὶ συγκίνησῃ βαθύτατα πᾶσαν Ἑλληνικὴν καρδίαν.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατενχαρίσθησε τοὺς Ἑλληνας, ἦτο, διὰ τὴν Βασιλισσα Ὅλγα ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα παρ' οὐδενὸς συμπατριώτου της συνοδευομένη, εἰμὴ μόνον ὑπὸ τῆς Κυρίας τῆς τιμῆς κομήσεως Κουσελέφ, μῆς τῶν πρωτίστων καὶ ἐπὶ νομισθῆναι διακρινομένων γυναικῶν τῆς Ῥωσσίας καὶ προβεβηκυίας ἡλικίας, ἧτις ἀνεχώρησε τῶν Ἀθηνῶν τὴν 9^η Μαῦου 1868.

Ὁλος ὁ λαὸς ὑπερηγάγησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ὥραιαν καὶ γλυκεῖαν Βασιλισσάν του καὶ ὅλοι ἀπὸ στήθους ἔμαθον τὸν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Γεωργίου Παράσχου ποιηθέντα ὕμνον πρὸς τὴν Βασιλισσαν, ψαλλέντα τὸ πρῶτον κατὰ τὴν πρὸς τιμὴν τῆς Βασιλίσσης δοθεῖσαν παράστασιν, καὶ «Ἀντιγόνης» τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὸ θέατρον Παύλου τοῦ Ἀττικοῦ.

Ὁ ὕμνος οὗτος, δείγμα τῆς νοστορίας τῆς ἐποχῆς
ἐκείνης εἶναι ὁ ἔξῃς:

«Ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἐλεύσει τῆς Ἀθῆν· Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος
τῆς προσφιλοῦς ἡμῶν Βασιλείας» Ὀλγας.

«Ἐρχεται μὲ τὸν αἰθέρα τῆς πρωΐας εἰς τὸ βλέμμα
Καὶ βασιλικὸν Της στέμμα
Ῥόδον εὖδομον φορεῖ.

Ἐρχεται κ' εἰς τὸν καθρέφτην ἑ οὐρανοῦ καὶ τῆς θαλάσσης
Ὡς εἰς δύο χρυσᾶς πλάσεις
Μειδιῶσα προχωρεῖ.

Εἰς τὴν θέαν Της, ἡ κόνις ἀνορθοῦται τῶν μνημείων
Καὶ ἤγει τὸ Ἐρχεθῆιν
Καὶ σκιρτᾷ ὁ Παρθενὼν
Καὶ δέρεται ὁμοία μὲ δνείρον ὀπασίαν
Σύρουσα τὸν Γαλαξίαν
Πέπλον τῆς ἑαρινόν.

Εἰς τὴν δυν Της ἰδέτε, ποία χάρις καὶ γλυκύτης!
Μειδιοῦν οἱ ὀφθαλμοὶ Της
Εἰς Μονάρχην προσφιλῇ
Ἀγγεῖος - γυνὴ μαζὶ Του εἰς τὸν θρόνον ἀναβαίνει,
Καὶ γελᾷ ἡ τεθλιμμένη
Πρὸ πολλοῦ Ἀνατολή.

Ἀπὸ τὴν ὥραν Πόλην ἡ δευδόδοξος θρησκεία
Δάκτυλα ἐνώνει τρία
Κ' ἐνδοκρεὺς τὴν εὐλογεῖ,
Καὶ πικροὶ αἰῶνες τόσοι, ἀλειούργητοι, θλιμμένοι,
Ἐπιστρέφον δακρυομένοι
Καὶ προσμένον ἐν σιγῇ.

Καλῶς ἤλθες εἰς τὴν χώραν τὴν πικρὰν τοῦ Κωνσταντίνου
Γλυκεὲς ῥόδον τοῦ Κρεμλίνου
Ὀλγα! ὄνομα γλυκὸ!
Τ' ὄνομά Σου ἐκ τῆς Θράκης, ἂν μετέβ' εἰς τὴν Ῥωσσίαν
Εἰς τὴν πάλαι του ἐστίαν
Θὰ λειτουργηθῇ ἐκεῖ.

Χαῖρε Ἀνασσα! ἐδῶθεν Σ' ἀπενίξει τὸ Θησεῖον,
Ἀπ' ἐκεῖ τὸ δόρυ σείων
Ἐξυπνεῖ ὁ Μαραθὼν
Ἐχει θρόνον Σου τὴν Πνέκα, σκοπιὰν τὸν Παρθενῶνα
Καὶ τῆς Κρήτης τὸν ἀγῶνα
Ἐβδομάδα τῶν Παίδων.

Λάβε Ἀναξ τῶν Ἑλλήνων
Λάβε δάφνην, λάβε δόρυ,
Καὶ δόθῃε μας μ' ἐν κρῖνον
Ὀλγα μεταξὺ πυρός,
Ν' ἀντηχήσουν γῇ καὶ ὄρη,
Ὀλγα - Γένος - καὶ Σταυρός».

Τὴν 2^{αν} Ἰανουαρίου 1868 ἐδόθη ὁ πρῶτος μέγας χορὸς, εἰς τὸν ὁποῖον παρέστη πρώτην φορὰν ἡ Βασίλισσα "Ολγα. Αἱ θανυμάσαι αἰδῶνσαι τοῦ χοροῦ τῶν Ἀνατόρων ἦσαν πλήρεις τῶν προσκεκλημένων, τοὺς ὁποίους οἱ Ὑπασπισταὶ καὶ αἱ Κυραὶ τῆς Τιμῆς ἐτοποθέτουσαν εἰς δύο μεγάλα τρίγωνα· ἀπ' ἑνὸς Ἰσταντο ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ μὲ τὰς μεγάλας χρυσοποικιλτοὺς στολὰς τῶν καὶ τὰ παρόσημα, ἀπ' ἑτέρου ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἀνώτεροι ὑπάλληλοι καὶ αἱ κυραὶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατεῖχον αἱ κυραὶ τοῦ Διπλωματικοῦ σώματος. Κατὰ τὴν ὥραν 10^{ην} παιανίζουσῃς τῆς μουσικῆς τὸν Ὑμνον πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Σολωμοῦ, εἰσῆλθον οἱ Βασιλεῖς. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ τις τὴν συγκίνησιν καὶ τὴν χαρὰν τῶν παρευρισκομένων, ὅταν εἶδον τὸ νεαρὸν Βασιλικὸν ζεῦγος, τὸν λιγυρὸν καὶ ὠραῖον Βασιλέα Γεώργιον καὶ τὴν περικαλὴ νέαν Βασίλισσαν, τῆς ὁποίας ἡ γλυκύτης, ἡ προσήνεμα καὶ ἡ ἀκτινοβόλος τοῦ προσώπου της ἑκφρασις, τὰ φορέματα, τὰ ἀπλὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ καὶ οἱ κοσμοῦντες αὐτὴν ἀδάμαντες, ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν διάστημα χρόνου κατὰ τὸν χορὸν τὸ θέμα τῆς ὁμιλίας ὅλων τῶν κύκλων τῆς μικρᾶς καὶ ἀπερίττου τότε Ἑλληνικῆς Κοινωνίας.

Ἦδη εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀφ᾽εξῆς της, ἡ Βασίλισσα "Ολγα ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῆς γυναικείας προόδου. Ὅταν τὴν 15^{ην} Φεβρουαρίου 1868, ἡ ἐν Ἀθῆναις Φιλεκαίδεντιση Ἑταιρία τὴν παρέκλεσε νὰ δεχθῇ ὑπὸ τὴν Ὑψηλὴν Αὐτῆς προστασίαν τὰ σχολεῖα αὐτῆς, ἡ

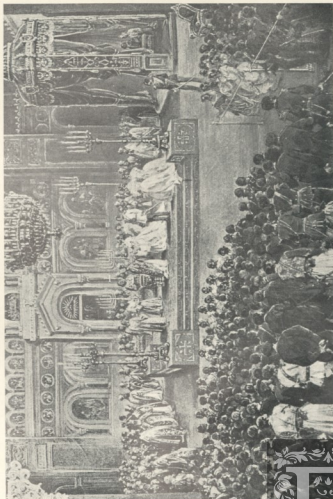
ἡ Βασίλισσα προθύμως ἐδέχθη καὶ ἔκτοτε διετήρησεν ἀδιάπτωτον τὸ ἐνδιαφέρον της ὑπὲρ τοῦ Ἀρσαείου. Ἐθεόρει καθήκον της νὰ μεταβαίνῃ πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ σχολείου, πολλάκις καὶ δις ἐντὸς τοῦ ἔτους, παρηκολούθει μετὰ στοργῆς τὰ μαθήματα μεταβαίνουσα ἀπὸ τάξεως εἰς τᾶξιν καὶ ἡσθάνετο χαρὰν καὶ συγκίνησιν, ὅταν ἐβλεπε πόσῃν εὐχαρίστησιν ἐπροξένει ἡ παρουσία της μεταξὺ τῶν μαθητιῶν. Πολλάκις ἔλεγεν, ὅτι τὸ Ἀρσάκειον εἶναι ἓνα μεγάλο φυτώριον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ἀπ' αὐτὸ ἐξέρχονται αἱ διδασκάλασαι, αἱ μεταδίδουσαι εἰς πᾶσαν ἑλληνικῆς γῆς γονίαν τὰ φῶτα τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὴν ιδέαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Μετὰ συγκινητικῆς στοργῆς ἐπὶζῶσαι μαθήτριαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐνθυμοῦνται καὶ διηγοῦνται ἀκόμη σήμερον, πόσῃ χαρὰ ἐγέμισε τὴν παιδικὴν ψυχὴν των, ὅταν ἀνηγγέλειτο εἰς τὸ σχολεῖον, ὅτι «ἦλθεν ἡ Βασίλισσα!» Κάποτε παρίστατο εἰς μάθημα Ἱστορίας. Ἡ ἐξεταζομένη μαθήτρια συγκινηθεῖσα ἐκ τῆς παρουσίας τῆς Ἀνάσσης «τὰ ἔχασε» καὶ εἰς μάτην προσεπάθει νὰ ἐνθυμηθῇ ὀρισμένην χρονολογίαν. Ἦρχισε τότε νὰ κλαίῃ, ὁ καθηγητὴς ν' ἀδημονῇ, καὶ τότε ἡ καλὴ Βασίλισσα διὰ νὰ σώσῃ τὴν περίστασιν, ἤρχισε μὲ τὸ μικρὸν ἐλατήριον ποῦ εἶχε τὸ χερί της ὀμβρέλλας της, τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸ ἄκρον μεγάλο κεφάλι σκύλου, νὰ ἀνοικοκλείῃ τὸ στόμα τοῦ σκύλου, στρέφουσα αὐτὸ πρὸς τὰς μαθητρίδας. Ἀκράτητος γέλωτος κατέλαβε τὰ παιδιὰ ὅλα, καὶ ἐπειδὴ ὁ γέλωας καθηγητῆς ἤρχισε νὰ θορυβεῖται καὶ ἡ ἐπιμελήτρια νὰ δυσφορῇ διὰ τὰ γέλωτα τῶν παιδῶν, ἡ

Βασίλισσα ἔστρεψε καὶ πρὸς αὐτοὺς τὸ ἀνοιγοκλειόμενον στόμα τῆς κεφαλῆς τοῦ σκύλου τῆς ὀμβρέλλας Της, καὶ ἀφ' οὗ καὶ ὁ καθηγητὴς ἐγέλασε, ἡ Βασίλισσα εἶπε τότε τὴν λησμονηθεῖσαν χρονολογίαν τῆς ἱστορίας εἰς τὴν μαθήτριαν, ἔχαιρέτησε καὶ ἀνεχώρησεν.

Ἡ ἀλότης της, ἡ ἀφέλεια της καὶ ἡ καλωσύνη της ἔφθανον εἰς τὸ κατακόρυφον, ὅταν παρίστατο ἅπαξ τοῦ ἔτους εἰς τὴν ἐσπερίδα τοῦ Ἀρσακείου καὶ ἐχόρευεν ἐκ περικοπῆς μὲ τὰς μεγάλας μαθητρίας. Δι' ὅλους καὶ ὅλας εἶχεν ἓνα καλὸν λόγον, δι' ὅλας ἓνα γλυκὺ μεῖδιμα καὶ ὅλα αὐτὰ τ' ἀπεθησαύριζον αἱ μαθήτριά καὶ γενόμεναι διδασκάλισσαι τὰ διηγούντο εἰς τὰ παιδιὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ πανταχοῦ, ὅπου καὶ ἂν ἐπῆγαιναν. Ἡ Βασίλισσα Ὅλγα μὲ τὴν ἀγγελικὴν της καλωσύνην εἶχεν εὖρη τὸν δρόμον τῆς ἀγάτης, διὰ τοῦ ὁποίου ἔστισε τὸν θρόνον Της εἰς τὰς καρδίας τῶν Ἑλλήνων. Καὶ τὸν θρόνον αὐτὸν δὲν ἴσχυσαν νὰ κλονίσουν οὔτε παρεξηγήσεις οὔτε συκοφανταίαι οὔτε πολιτικαὶ μεταβολαί.

Δι' ὅλους παντοῦ καὶ πάντοτε ἡ Βασίλισσα Ὅλγα παρέμεινε ἡ ἀγία, ἡ προσφύλῃς καὶ ἀγγελικὴ τῆς Ἑλλάδος Βασίλισσα. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ζωῆς της, ἐπειδὴ ἡ αἰθουσα, ἣτις διεσκευάζετο ἐν τοῖς Ἀνακτόροις διὰ παρεκκλήσιον τῆς Βασιλείας δὲν ἦτο ἀκόμη ἐτοιμὴ, μετέβαινε εἰς τὴν Λειτουργίαν τοῦ Ναοῦ τῆς Μητροπόλεως καὶ συνεχίνει βαθύτατα τοὺς συνεχόμενους μετ' Αὐτῆς ἡ ἀνυπόκριτος εὐλάβεια, ἡ βαθεῖα πίστις της καὶ ἡ προσοχὴ καὶ ἡ εὐσέβεια μὲ

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΗΣ Α.Υ. ΤΟΥ ΔΙΑΔΟΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ ΤΗΝ 22 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1888
ΕΞΟΡΓΙΣΜΟΣ ΥΠΟ ΒΑΥΟΥ ΕΤ ΣΒΑΡΤΣ
ΕΦΟΡΓΙΑ ΘΙΕΡΒΑΛΤ, ΠΑΡΙΣ

τὴν ὁποῖαν ἠκροᾶτο τὴν θεῖαν λειτουργίαν. Μετελάμβανε δὲ κατὰ τὸ 1868 εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀρσακείου, τὸ τόσον συμπαθὲς καὶ ἀπείρητον, ὁλόλευκα ἐνδεδυμένη, μὲ τὸ πρόσωπον ὠπτινοβολοῦν ἐκ τῆς ἱερᾶς χαρᾶς τῆς Μεταλήψεως, δίδουσα τὸ παράδειγμα τῆς εὐλαβείας καὶ σεμνότητος εἰς τὰς συνεκκλησιαζομένας μαθητρίδας, τῶν ὁποίων ἡ ψαλμωδία ὑψοῦτο εἰς Οὐρανοὺς ὑπὲρ τῆς λατρευτῆς τῶν Βασιλίσσης.

Κατὰ τὸ 1868 ὁ γλύπτης Ἰωάννης Κόσσος ἐφίλο-τέχνησε τὴν προτομὴν τῆς Βασιλίσσης. Φαίνεται δέ, ὅτι τόσον ἐπιτυχῶς ἀπέδωκε τὰ χαρακτηριστικά καὶ τὴν ἑκφρασιν Αὐτῆς, ὥστε τὸ ἐργαστήριον τοῦ γλύπτου ἔγινε προσκύνημα τοῦ λαοῦ. Πάσης ἡλικίας καὶ πάσης τάξεως ἄνθρωποι ὄχι μόνον ἤθελαν νὰ ἰδοῦν τὴν προτομὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἡγγίζαν, τὴν ἐθώπευαν μὲ τὰ χεῖρα των, καὶ διηγοῦνται, ὅτι μὴ γυναικα τοῦ λαοῦ ἠκούσθη λέγουσα. «Ἀμ' ἡ Βασίλισσα εἶναι ζαχαρένια ἀληθινά, γιατί τὴν » κᾶναν μαρμαρένια».

Ἡδὴ ἐπλησίαζεν ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἡ Βασίλισσα θὰ ἐγίνετο Μητέρα. Ἠρχισεν ἔνωρις ἡ ζέστη τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐπειδὴ αὕτη ἦτο κουραστικὴ διὰ τὴν Βασίλισσαν, τὴν γεννηθεῖσαν εἰς τὸν Βορρᾶ, ἀπεφασίσθη νὰ ἐνοικιασθῇ εἰς Κηφισίαν ἡ οἰκία Τοσίτσα, ὅπου ἐγκατεστάθησαν οἱ Βασιλεῖς ἀπὸ τῆς 15^{ης} Μαΐου 1868. Ἡ χαρὰ τῶν χωρικῶν τοῦ δροσεροῦ προαστείου ἦτο μεγάλη, διότι ἐβλῆ-
 ρησαν τιμὴν των, ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐξέλεξε τὸ χωριὸν των ὡς θερινὴν διαμονήν. Ἐν τάχει διωρθώθη ὁ δὲς των

Ἀθηνῶν εἰς Κηφισίαν δρόμος καὶ μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν οἱ ἀφελεῖς τοῦ προαστείου κάτοικοι στρώσαντες τὸν δρόμον μὲ δάφνας καὶ μύρτα ἐξῆλθον εἰς προὔπαντησιν τῆς βραδέως προχωροῦσας Βασιλικῆς ἀμάξης, ἐνῶ αἱ γυναῖκες ἔρραινον μὲ ἄνθη τοὺς Βασιλεῖς καὶ νέοι ἑταῖρας νταούλια καὶ τύμπανα πρὸς τιμὴν αὐτῶν. Τὸ βράδυ ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα περιεφέροντο μετὰ τῶν χωρικῶν εἰς τὸν γνωστὸν «Πλάτανον» καὶ ὁ Βασιλεὺς, ἀφοῦ ἡ Βασίλισσα ἀπεχώρει, ἐξηκολούθει καθήμενος νὰ συνδιαλέγεται μετὰ τῶν χωρικῶν πρὸς ἀπερίγραπτον εὐχαρίστησίν των.

Ἡ ἐν Κηφισίᾳ διαμονὴ παρετάθη μέχρι τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου. Τὴν 8^{ην} Ἰουλίου 1868 ἀφίκετο ἡ μήτηρ τῆς Βασιλίσσης Μ. Ἀ. Ἀλεξάνδρα καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῆς Νικόλαος καὶ Βιατεσλάβ. Συγκινητικὴ ἦτο ἡ συνάντησις μητρὸς καὶ κόρης καὶ ὅλοι οἱ παριστάμενοι ἐδάκρυσαν, ὅταν αὐταὶ ἐνηγκαλισθῆσαν ἐν σιωπῇ βαθύτατα συγκινημέναι.

Ἐπλησίαζε τὸ μέγα γεγονός. Ὅλος ὁ λαὸς εὐρίσκετο ἐν ἀναμονῇ καὶ τέλος ἀνέτειλεν ἡ 21^η Ἰουλίου 1868.

Τὸ παρὰ τῶν ἑλλήνων ἀναμενόμενον εὐτυχὲς γεγονός ἐπετελέσθη. Ἡ Βασίλισσα Ὁλγα, ἥν μετὰ τόσου ἐνθουσιασμοῦ ἔχαιρέτησεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πρὸ ἔτους ὥσει προαισθανόμενος, ἐν τῇ ἀγνότητι τῶν εὐχῶν του, ὅτι αὕτη θὰ ἦτο μετ' οὐ πολὺ ἡ Μήτηρ τοῦ παρὰ τόσων γενεῶν ἀπὸ τὸν Ὑψιστον αἰτουμένου ὀρθοδόξου Βασιλέως, ἡ προσφιλὴς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Ἀνασσα

ἔτεκε τὴν 21^{ην} Ἰουλίου 1868 κατὰ τὴν ὥραν ἕκτην καὶ λεπτὰ εἴκοσι μετὰ μεσημβρίας τὸν Διάδοχον.

Οἱ κώδωνες τῶν Ἑσκλησιῶν ἀρχίσαντες νὰ κρούωσι περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν, ὅτι ἡ προσδοκωμένη στιγμή ἤγγικεν. Ὁ λαὸς αὐθόρῃ συνέρρευσε εἰς τὰς Ἑσκλησίας καὶ ἀπὸ εἰλικρινῶν σπλάγγων ἐδεήθη πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα ἀποστείλῃ τὴν εὐλογίαν Του ἐπὶ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ Βασιλέως. Αἱ δεήσεις αὐτοῦ, ἔσχατοι ἀτηγῆσεις αἰῶνων μακρῶν καὶ μαρτυρίων ἀμετρήτων, συνεννοῦμεναι μετὰ τῶν δακρύων τῶν προσφύγων Κρητῶν, εἰσκούσθησαν. Οἱ κρότοι τῶν πυροβόλων περὶ ὥραν ἕκτην καὶ ἡμίσειαν ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἐκ τῶν Ἀνακτόρων προελθούσαν φήμην, ὅτι ἐγεννήθη Διάδοχος. Αἱ ἀνευφημίαι τοῦ ἐκ πάντων τῶν σημείων τῆς πόλεως εἰς τὴν πλατείαν τῶν Ἀνακτόρων συρρέουσας πλήθους ἐδόνουν τὴν ἀτμοσφαῖραν, διαλαλοῦσαι τὸ αἶσθημα, τὸ ὁποῖον συνεκλόνηε βαθέως τότε πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν.

Αἱ ἀνευφημίαι τοῦ λαοῦ, ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ πάνδημος συγκίνησις ἐκορυφώθησαν εἰς βαθμὴν ἀνώτερον πάσης περιγραφῆς, ὅταν ὁ Βασιλεὺς παρουσιάσθῃ ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἐξώστου τῆς πλατείας τῶν Ἀνακτόρων μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Βασιλίσσης, περιτοχιζόμενος ὑπὸ τῶν Ὑπουργῶν, τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς, τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ συμπάσης τῆς ἀκολουθίας. Τότε ὁ Πρωθυπουργὸς ἐξήτησε νὰ συγκίῃ τὸ λαὸν καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸ τὰς ἐπομένας λέξεις.

«Συμπολῖται! Μετὰ πλείστης χαρᾶς καὶ ἐγκαρδίου
 »συγκινήσεως ἀναγγέλλω εἰς τὸν ἑλληνοῦν λαὸν τὴν
 »γέννησιν τοῦ Βασιλικοῦ πρίγκηπος Διαδόχου, ὀνομα-
 »σθέντος παρὰ τοῦ Βασιλέως, Κωνσταντίνου. Τὴν γενεὴν
 »ταύτην χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν συμμεριζόμενος σύμπας
 »ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θέλει δεηθῇ τοῦ Ὑψίστου ὑπὲρ τῆς
 »μακροβιότητος τοῦ νεογεννήτου. Ζήτω ὁ Βασιλεὺς!
 »Ζήτω ἡ Βασίλισσα! Ζήτω ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος!»
 Αἱ ἀνευφημαὶ τοῦ φρονήρου ἐκ τῆς χαρᾶς λαοῦ, ὅστις
 ὡς μᾶζα συμπαγῆς κατέκλυζε τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων
 πλατεῖαν, ἔφθασαν εἰς τὸ κατακόρυφον ὁ Βασιλεὺς ἔχαι-
 ρέτα ζωηρῶς τὰ πλήθη καὶ ἡ μήτηρ τῆς Βασιλίσσης
 ὕψονε τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Οὐρανόν, εὐχαριστοῦσα τὸν
 Θεόν.

Ἀμέσως μετὰ τὴν γέννησιν, τὸ νεογνὸν κρατούμενον
 ὑπὸ τῆς Μεγάλης Κυρίας Ἑλένης Θεοχάρη καί, προπο-
 ρευομένης τῆς μάμμης αὐτοῦ Μ. Δ. Ἀλεξάνδρας, ἐπεδείχθη
 εἰς τοὺς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τῶν Ἀνακτόρων ἀναμέ-
 νοντας, ἦτοι τὸν Πρόεδρον τῆς Τετᾶς Συνόδου, τὸν
 Πρόεδρον τῆς Βουλῆς, τὸν Πρόεδρον τοῦ Ὑπουργικοῦ
 Συμβουλίου μετὰ τῶν Ὑπουργῶν, τὸν Πρόεδρον τοῦ
 Ἀρείου Πάγου, τὸν Νομάρχην Ἀττικῆς, τὸν Δήμαρχον
 Ἀθηναίων, τὸν Φρούραρχον Ἀθηνῶν καὶ πάντας τοὺς
 αὐλικοὺς ἐν μεγάλῃ στολῇ.

Συγκινητικῇ ἦτο ἡ στιγμή, καθ' ἣν ὁ Μητροπολίτης
 ἀνέγνωσε τὴν εὐχὴν εἰς τὴν νεαρὰν Μητέρα καὶ ὅλοι οἱ
 παρευρισκόμενοι εἰς τὸν κοιτῶνα τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας

ἦσαν γονυκλινεῖς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς, ἡ
 μήτηρ τῆς Βασιλίσσης προσέφερεν εἰς τὸν Μητροπολίτην
 ὀραιότατον ἐγκόλπιον εἰς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου γεγο-
 νότος Ὁ Μητροπολίτης εὐχαριστήσας καθηγήσας τὸ βρέ-
 φος καὶ ὠρίσθη, ὅπως τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπομένης τελε-
 σθῇ ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ ναφ' ἐπίσημος δοξολογία ἐπὶ
 τῇ γεννήσει τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου.

Δὲν ὑπάρχουν λέξεις ἱκαναὶ νὰ περιγράψουν τὴν
 φρονήτιδα ὑπὸ τῆς ὁποίας κατείχeto σύμπας ὁ ἑλληνικὸς
 λαὸς καὶ τοὺς λυγμοὺς τῆς συγκινήσεως καὶ τὰ ἐπιφωνή-
 ματα τῆς χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως, μὲ τὰ ὁποῖα ἔδονεῖτο
 ὁ ναὸς, όταν ὁ Μητροπολίτης ἐμνημόνευσε τὸ νεογνὸν μὲ
 τὰς λέξεις «καὶ ὑπὲρ τῆς Αὐτοῦ Βασιλευσῆς Ὑψηλότητος
 τοῦ Διαδόχου Βασιλόπαιδος Κωνσταντίνου».

Ἡ χαρὰ ἦτο πάνδημος εἰς τοὺς δρόμους, εἰς τὰ
 κέντρα, καὶ παντοῦ, ὅπου οἱ Ἕλληνες συνηγνόντο μία ἦτο
 ἡ ὁμιλία, ἐν τῷ ἐνδιαφέρον γεγονός, ἡ γέννησις τοῦ Δια-
 δόχου. Τὴν ἑσπέραν ὁ Βασιλεὺς ἐξηλθεν εἰς περίετατον
 ἐφ' ἀμάξης ἀνὰ τὴν φωταγωγημένην πόλιν. Αἱ ζωηραὶ
 ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ ἐμπόδιζον τὴν ἄμαξαν νὰ προχω-
 ρήσῃ καὶ τέλος ἔφερεν ὁ λαὸς τὴν ἄμαξαν τοῦ Βασιλέως
 εἰς τοὺς ὁμοῦς του καὶ μὲ ἀλλалаγμοὺς χαρᾶς τὸν μετέ-
 φερεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα.

Ἄμα τῇ γεννήσει ἐδόθησαν διαταγαὶ εἰς τὸν ἐν
 Ἱεροσολύμοις Ἕλληνα πρόξενον Πέρβελην, ὅπως ἐπα-
 στεῖλῃ ὑδὸρ ἐκ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ διὰ τὴν βαπτί-
 σιν τοῦ Διαδόχου, ὁρισθεῖσαν τὴν 22^{αν} Ἀπριλίου.

1868, επέτειον τῆς γεννήσεως τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας.

Αἱ ἡμέραι αὐταί τῆς γεννήσεως καὶ βαπτίσεως ὑπῆρξαν ἐκ τῶν ἱστορικωτέρων ἡμερῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Ἔθνους, διότι ἐπληρώθη κατ' αὐτάς ἡ εὐχή, ἣν ἔδεχθη οὗτος ἐν πίστει, τοῦ ν' ἀποκτήσῃ ἡ Ἑλλὰς ἑλληνα ὀρθόδοξον Διάδοχον τοῦ θρόνου τῶν Ἑλλήνων ἐκ μητρὸς ὀρθοδόξου. Ἡ Ἀνατολή ἐώρατε σύμπασα ἡ γέννησις καὶ ἡ βάπτισις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου ἐθεωρήθη ὡς δῶρον σταλλέν ἐξ Οὐρανοῦ. Ἐν Ἀθήναις γεννᾶται καὶ βαπτίζεται Κωνσταντῖνος! Τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἐκπλήρωσις κατὰ γράμμα τῶν προφητειῶν, διότι ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐπαληθεύσεως τῶν διαπτύρων εὐχῶν τοῦ Γένους. Οἱ Ἕλληνες ὅλοι κλίνουν εὐγνώμονες τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τοῦ μεγάλου Θεοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ εὐχονται ὁλοψύχως, ὅπως τὸ προσφύλς τέκνον τοῦ ἔθνους, τὸ ὅποιον ἐβαπτίσθη εἰς τὴν κολυμβήθραν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ὀνομάσθη Κωνσταντῖνος, μὲ τὸ ἐξώχως βασιλικὸν αὐτὸ ὄνομα, καταστή ἄξιον τῆς Ὑψηλῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς καὶ ἐκπληρώσῃ τήν, ἣν ἀνέειπεν ἐκλήθη ἐντολήν. Ποῖος ἠδύνατο ποτὲ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς πανελληνίου χαρᾶς, νὰ φαντασθῇ ἡ νὰ ὀνειρευθῇ, ὅτι τὸ Στέμμα θὰ ἦτο διὰ τὸν Κωνσταντῖνον ἀκάνθινος στέφανος καὶ τὸ Βασιλικὸν του σκήπτρον σταυρὸς μαρτυρίου καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες οὗτοι, οἱ ὅποιοι ἦνοιξαν τὰς καρδίας των καὶ τὰ σπλάγχνα των γιὰ νὰ λατρεύσουν τὸν νεογέννητον Κωνσταντῖνον, ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, θὰ εἶχον ἀπογόνους, οἱ ὅποιοι θὰ ἠρνοῦντο εἰς τὸν ἐν τῇ ξένῃ

θανόντα σεπτὸν νεκρὸν τὰ σπλάγχνα τῆς ἑλληνικῆς γῆς, ὅπως δεχθοῦν καὶ ἀναπαύσων τὸ ἱερὸν του σκήνωμα, ὅπερ ἄταφον κοίτεται μέχρι σήμερον μεταξὺ τῶν νεκρῶν τῆς μάρτυρος μητρὸς Βασιλίσσης Ὀλγας καὶ τῆς μάρτυρος συζύγου Βασιλίσσης Σοφίας εἰς τὴν κρύπτην τοῦ Ῥωσικοῦ ναοῦ τῆς Φλωρεντίας.

Εἴκοσι πέντε ἀρχιερεῖς, ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς αὐτῶν στολὰς παρίσταντο κατὰ τὴν βάπτισιν. Ἡ κολυμβήθρα τὰ κηροπήγια, αἱ ὕδραι τοῦ νεροῦ καὶ ὅλα τὰ διὰ τὴν βάπτισιν χρειώδη σκεύη κατεσκευάσθησαν ἐν Παρισίοις φροντίδι τοῦ ἐπίτης ἐκεῖσε ἀποσταλέντος λοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ Ἰωάννου Σέχου, καταγομένου ἐκ τοῦ ἡρωικοῦ Σουλίου. Ὅλα τὰ σκεύη ταῦτα ἦσαν καλλιτεχνικώτατα κατασκευασμένα ἐξ ἀργύρου μὲ ἐπιχρῶσους διακοσμήσεις καὶ ἐποποθετήθησαν ἐπὶ ἀναβήθρου ἐπενδυμένου μὲ κυανοῦν βελούδον εἰς τὸ κέντρον τοῦ Μητροπολιτικοῦ ναοῦ.

Ἐν μέσῳ θρησκευτικῆς οἰγῆς τοῦ κατακλιζόντος τὴν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων πλατεῖαν πλήθους, ἐκ φόβου μήπως ὁ θόρυβος καὶ αἱ ζητωκραυγαὶ τρομάξουν τὸ νεογνόν, ὡς ἔγραφον αἱ τότε ἐφημερίδες, ἐξεκίνησεν ἡ ἄμαξα κλειστή ὡς κιβωτὸς περιελείονσα τὸ πολύτιμον πλάσμα. Τὸν Ἕλληνα Διάδοχον ἐκράτει ἐπὶ προσκεφαλαίον ἐκ κυανοῦ βελούδου ἡ Μεγάλῃ Κυρία Ἑλένη Θεοχάρη καὶ παρ' αὐτῇ ἐκάθητο ἡ μήτηρ τῆς βασιλίσσης Μ. Δοξιάκη Ἀλεξάνδρα. Ἐπίκειτο δὲ παρὰ τὴν ἄμαξαν ἐπορεύοντο ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐκ δεξιῶν καὶ ὁ ἀδελφεὸς τῆς

βασιλείας ἐξ ἀριστερῶν. Ἡ ἐμφανιζομένη συνοδεία κατὰ τὴν ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως διαδρομὴν ἐπέβαλεν εἰς ὅλους τὸ σέβας καὶ τὴν σιγὴν ἐνθάβειαν.

Πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ ναοῦ οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τοῦ Μητροπολίτου ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς αὐτῶν στολὰς ἐν συγκινήσει ὑπεδέχθησαν τὸ «Φῶτισμα», ὅπως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ὠνομάζετο τὸ βαπτιζόμενον βρέφος, ὃπερ μετὰ τῆς Μεγάλης Κυρίας ὑπεβάσταζον κατὰ τὴν εἰς τὸν ναὸν εἰσοδὸν ὁ πρωτοπυργὸς Βούλγαρης, ὁ στρατηγὸς Ῥιχαρδος Τζούρης καὶ ὁ ἀντιναύαρχος Κανάρης. Τελετὴν συγκινητικωτέραν οὐδέποτε εἶχεν ἰδῆ ὁ ἑλληνικὸς λαός, οὐδὲ αἰσθανθῆ τόσους παλμοὺς χαρᾶς ἐθνικῆς, ὅσους κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς βιαιότητος τοῦ Διάδοχου Κωνσταντίνου. Καθ' ἣν στιγμὴν ῥηοῦσθη τὸ ὄνομα τοῦ βαπτιζομένου, ἀκατάτητοι πλέον ἐξέσπασαν οἱ ἀλλασγμοὶ τῆς χαρᾶς. Ὅλοι ἐδάκρυον ἐκ συγκινήσεως, ἄλλοι ἠσπάζοντο ἀλλήλους καὶ τὸ θέαμα τοῦ φρενήρους ἐκ χαρᾶς πλήθους ἦτο ἀπερίγραπτον. Μετὰ τὸ βάπτισμα ἡ Μ. Ἀ. Ἀλεξάνδρα, λαβοῦσα εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς τὸν Διάδοχον, τὸν ἔφερε πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης, ὅπου πρῶτην φορὰν μετέλαβε τῶν Ἀρχόντων Μυστηρίων ὁ Διάδοχος ὑπὸ τὰς ζητωκραυγὰς τοῦ ἐν τῷ ναῷ πλήθους καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Μητροπολίτης ἀνεφώνει: «Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Βασιλόπαις Διάδοχος Κωνσταντίνος».

Ἐπιπτος διαγγελεὺς κατὰ τὸ ἔθιμον ἔφερεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα «τὸ ὄνομα» τοῦ βαπτισθέντος καὶ ἡ συνο-

δεία πάλιν ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐπιστρέφουσα εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἀκολοθουμένη καὶ ἀπὸ τὰς κυρίας τῆς τιμῆς τῆς βασιλείας Ἑλένην Μωραΐτιν καὶ Ἀδατερίνην Κολοκοτρώνη καὶ τὴν ἐξ Ἀραζώβης τροφὸν τοῦ Διαδόχου, ἥτις εὖσωμος καὶ ὥραια χωρετὴ ἐφόρει τὸ γραφικὸν ἔνδυμα τοῦ τόπου τῆς.

Τὴν ἐπαύριον ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως συμπόσιον εἰς τὸν στρατὸν εἰς τὴν Πεντέλην. Ὅλοι οἱ χωρεῖς τῶν περιχώρων προσῆλθον μὲ τὰς ἑορτασίμους ἐνδυμασίας των. Μόλις δὲ παρουσιάσθη ὁ Βασιλεὺς ἑφικτος μὲ τὸ ξίφος γυμνόν, αἱ μουσικαὶ ἀνέκρουσαν τὸν ἐθνικὸν ὕμνον, τὸν ὁποῖον ὅλοι ὄρθιοι καὶ ἀσκεπεῖς ἤκουσαν. Ἐπειτα ὅλοι, στρατός, λαὸς καὶ Βασιλεὺς παρεκάθισαν εἰς τὸ γεῦμα κατὰ γῆς ἐπὶ μυρσινῶν καὶ κατ' αὐτὸ ὑπὸ τὰς ἀλλεπαλλήλους προπόσεις ἐξέσπασεν ὁ ἐνθουσιασμός. Τέλος ὁ Βασιλεὺς ἐγενθεῖς εἶπε πρὸς τὸν στρατὸν. «Σὰς εὐχαριστῶ, παιδιά, διὰ τὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐξεδηλώσατε σήμερον. Χαίρω διὰ τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἔχετε καὶ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ τὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον δευνύετε. Εὐχαριστοῦμαι νὰ μένω μαζί σας. Προτίνω ὑπὲρ τῆς εὐήμερίας καὶ προόδου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἀναπαύω τὸ Ζήτω ὑπὲρ αὐτοῦ. Σὰς εὐχαριστῶ ἐπίσης, στρατιῶται, διὰ τὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐξεδηλώσατε διὰ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ μου. Ζητῶ εὐλικρινῆ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν παρ' ὅλων των ἐλλήνων καὶ ἀπὸ τὸν στρατὸν πρὸς τὸν Διάδοχον τοῦ θρόνου καὶ τῶν ἑλλήνων καὶ μετ' ὀλίγον συστρατιώτην σας!»

Μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀκατασχέτου ὁ στρατὸς σύμπας ἀπήντησεν εἰς τὰς λέξεις ταύτας τοῦ Βασιλέως, τρις ἀνακράζας «Ζήτω ὁ Διάδοχος! Ζήτω ὁ συνταγματικὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων!» Πρὸ τῆς εἰς τ' Ἀνώτορα ἐπιστροφῆς, οἱ καλόγηροι τῆς μονῆς Πεντέλης παρεκάλεσαν τὸν Βασιλέα νὰ παραμείνῃ ἐπ' ὀλίγον εἰς τὴν μονήν, ὅπου σῶζεται ἀκόμη τὸ ἐπὶ τούτῳ βιβλίον τῆς μονῆς, ἐν ᾧ ὁ Τιμιολέων Βάσσιος ἔγραψεν κατὰ διαταγὴν τοῦ Βασιλέως τὰ ἑξῆς: «Σήμερον 19 Αὐγούστου 1868 ἡμέραν Δευτέραν καὶ ὥραν 10.30' ἀφίχθη ἐδῶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α' ἐπὶ κεφαλῇς δύο χιλιάδων στρατοῦ τῶν τριῶν ὀπλῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἐν Ἀδάμας Μονοματίου καὶ ἔδωκε γεῦμα εἰς πάντας τοὺς ἀξιωματικούς καὶ τοὺς ὀπλίτας».

Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον ἐνήφισε διὰ πρᾶξέος του τῆς 19^{ης} Αὐγούστου ν' ἀνεγερθῇ δαπάνη τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ναὸς εἰς τὴν πλατεῖαν Γερανίου, τιμώμενος ἐν ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ γεγονότος τῆς βαπτίσεως τοῦ Διαδόχου τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου. Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ ναοῦ κατετέθη παρὼν οἱ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τὴν 22^{αν} Μαρτίου 1871 καὶ ἐκτίσθη πολὺ βραδύτερον ὁλόκληρος ἐκ μαρμάρου ὥς ἔχει σήμερον δαπάναις τῆς Βασιλείας «Ὀλγας ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου αὐτῆς ταμείου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1869 ἡ Βασίλισσα ἀπέκτησεν ἐν Κερκύρῃ τὸ δευτέρον τέκνον Τῆς τὸν Βασίλοπαυδα Γεώργιον τὴν 12^{ον} Ἰουνίου, καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1870 τὸ τρίτον

τέκνον, τὴν Βασίλοπαυδα Ἀλεξάνδραν, τὴν ὥραιαν καὶ τόσον λαοφιλῇ βασιλοπούλῃν, ἣν ὁ Θεὸς ἐπροίτισε μὲ τόσα δῶρα καλλονῆς, χάριτος καὶ εὐφυΐας, καὶ ἡ ὁποία ἔτρεφε διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀπερίγραπτον ἀγάπην καὶ ἐλάτρευε ὅ,τι Ἑλληνικόν.

Ὁ λαὸς διαρκῶς εἶχεν θέμα ὁμιλίας κατὰ τὰ εὐτυχισμένα ἔκείνα πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α' τὸ νὰ παρακολουθῇ μὲ ἀληθινὴν στοργὴν τὴν βασιλικὴν του οἰκογένειαν, νὰ χαίρῃ διὰ τὴν ἀπλὴν οἰκογενεακὴν ζωὴν τῶν Βασιλέων του καὶ νὰ ὑπερηφανεύηται διὰ τὴν ὥραιαν χριστιανὴν Βασίλισσαν Ὀλγαν, τῆς ὁποίας ἡ ἀγασθότης καὶ ἡ καλωσύνη ἦσαν παραδειγματικά. Ἦδη πλὴν τῆς φιланθρωπίας καὶ τῶν δωρεῶν, ἃς ἀφθόνωσ παρεῖχεν εἰς ὅλους, ὅσοι ἀπετείνοντο εἰς Αὐτὴν πρὸς ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας των, ἐσοῦσθαι μαιητρίδας, αἱ ὁποῖαι ὡς τρόφοιμοι τοῦ Ἀρσακείου παρθενωγείου καὶ ἄλλων σχολείων ἐν Ἀθήναις καὶ Κερκύρῃ μὲ τὴν βασιλικὴν χορηγίαν τῆς ἐτελείωσαν τὰς σπουδὰς των καὶ ἔγιναν χρήσιμοι εἰς τὴν πατρίδα των, ὡς διδασκάλισσαι ἰδίᾳ τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, στελλόμεναι εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀθήναις πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων Συλλόγου. Παρέλαβεν ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν τῆς προστασίας, δεξασα μέγα ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφέρον, τὸ Ἀμαλειὸν ὁφανεοτροφεῖον τῶν κορασίων, συχνὰ μεταβαίνουσα εἰς αὐτὸ ὡς καὶ εἰς τὸ Ἀρσάκειον καὶ ἐνθαρρύνουσα διὰ τῆς παρουσίας της καὶ τῶν λόγων της, τοὺς διδασκοντας καὶ διδασκομένους. Κάθε

κάθε συμφορὰ εὐρίσκειν ἤχῳ εἰς τὴν μεγάλην χριστιανικὴν ψυχὴν της, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς μόνον ὁδηγὸν καὶ σύμβουλον τοὺς θεοὺς τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ λόγους, προσπαθοῦσα πάντοτε ὡς βασίλισσα, ὡς σύζυγος καὶ ὡς μήτηρ νὰ ζῇ κατὰ Χριστόν. Μεγίστην ἐντύπωσιν ἀφῆκεν εἰς ὅλους ἡ στάσις τῆς Βασιλείας κατὰ τὴν μετακομὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' τὴν 14^{ην} Ἀπριλίου 1871. Ἐπιβλητικῶς κατανυκτικὴ καὶ ἱστορικὴ ὑπῆρξεν ἡ στιγμή, καθ' ἣν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ἡ Βασίλισσα Ὅλγα πενήθορον μετὰ τῆς Μ. Κυρίας τῆς Τιμῆς καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς προειδοποιήσεως μετέβησαν ἐπὶ τοῦ θωρηκτοῦ «Βασιλεὺς Γεώργιος», δι' οὗ εἶχε μεταφερθῇ ἐξ Ὁδησοῦ τὸ σεπτὸν λείψανον τοῦ ἐθνομάρτυρος Πατριάρχου. Ἀμα οἱ Βασιλεῖς διεπραιώθησαν ἐπὶ τοῦ πλοίου εἰσέλθον εἰς τὴν σκηνήν, ὅπου εἶχε τοποθετηθῇ τὸ ἱερὸν λείψανον. Ἡ Βασίλισσα μὲ πλήρεις δακρύων τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐγονυπέτησε τρεῖς εἰς τοὺς πόδας, εἰς τὸ μέσον καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς λάρνακος, ἡσπασθῆ τὸν ἐπ' αὐτῆς Σταυρὸν καὶ ἐπὶ τινα λεπτὰ προσηυχῆθῃ ἐν σιωπῇ καὶ κατανύξει. Σιγῇ θρησκευτικῇ ἐπεκράτει καὶ ὅλων τὰ βλέμματα ἦσαν ἐστραμμένα ἐπὶ τῆς γονυπετοῦς Βασιλείας. Ἡ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος κλίνουσα γόνυ εὐλαβὲς πρὸ τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου τῶν Ἑλλήνων Γρηγορίου τοῦ Ε', τοῦ ὑπὲρ Πίστews καὶ Πατρίδος μαρτυρήσαντος, ὑπεδέχθη ἡ ἰδία ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι τὰ ἱερὰ λείψανα του, τὰ ὁποῖα πρὸ ἡμῶνος αἰῶνος ὁ μέγας θεὸς της Αὐτο-

κράτωρ ἐξένιζεν εἰς τὸ κράτος του, τὴν Ῥωσσίαν, ἐπικροτῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους τὴν ἐξέγερσιν, ὅπως τὰ ἀποδόσῃ ὁ ἀνεπιβίος του εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐλευθέραν καὶ ἔχουσαν ὁρθόδοξον Βασίλισσαν, ἐκ Ῥωσσίας ἔλκουσαν τὸ γένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀντιβασιλεία Βασιλίσσης Ὀλγας — Ὑποτροφία μαθητῶν

Ἀγορὰ τοῦ Τατοῦ — Γέννησις καὶ θάνατος Βασιλόπουλος

Ὀλγας — Οἰκογενεακὸς βίος.

Κατὰ Μαῖον τοῦ 1871 ἡναγκάσθη ὁ Βασιλεὺς ν' ἀποδημήσῃ τῶν Ἀθηνῶν καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του διωρίσθη Ἀντιβασιλίςσα, ὀρκισθεῖσα πρὸς τοῦτο εἰς τ' Ἀνάτορα τὴν 27^{ην} Μαῖου 1871 ἡ Βασιλίςσα Ὀλγα. Ἐκτελοῦσα χρέη Ἀντιβασιλίσσης παρέστη τότε τὴν 17^{ην} Ἰουνίου 1871 εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀγάλματος τοῦ Ῥήγα Φεραίου. Ἦτο κυανόλευκα ἐνδεδυμένη, ὥραιότητι, ἀξιοπρεπὲς καὶ ἐπὶ πολὺ ὁ λαὸς ὁμῶν διὰ τὰ κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἀποκαλυπτηρίων, ἦτο ἀνεξάντλητος εἰς τρυφεράς ἐκδηλώσεις θαυμασμοῦ καὶ ἀγάτης, ἥτις ἐφθανε τὰ ὄρια φαντασιώδους λατρείας διὰ τὴν νεαρὰν Βασιλίσσαν του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διεδόθη, ὅτι αἱ εἰς τὰ καθολικὰ σχολεῖα τῶν καλογραιῶν φοιτῶσαι μαθήτριά, ἰδίως ἐν Κερκύρᾳ, παρεπείθοντο ὑπὸ τῶν καλογραιῶν ν' ἀλλάξουν τὸ δόγμα των, ἀπαξίζεσθαι τῶν καθολικισμῶν. Θόρυβος ἠγέρθη τότε εἰς τὰς ἐφημερίδας διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐπεὶ πολλοὶ γονεῖς ἄποροι, ἦσαν ἡναγκασμένοι νὰ ἀφήσουν τὰ παῖδιά των εἰς χεῖρας τῶν καθολικῶν καλογραιῶν, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ τὰ συντηρήσουν καὶ νὰ τὰ ἐκπαιδεύουν ἐξ ἰδίων, ἡ Βασιλίςσα μαθοῦσα

τοῦτο διέταξεν ἀμέσως ν' ἀποσυρθοῦν τὰ παῖδιά ἐκ τῶν καθολικῶν σχολείων καὶ δαπάναις τοῦ ἰδιατέρου αὐτῆς ταμεῖου νὰ εἰσαχθοῦν ὅλα ὡς τρόφιμοι μαθήτριά τοῦ Ἀρσακείου καὶ ἄλλων ἰδιωτικῶν παρθεναγωγείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μέχρις ἀποπερατώσεως τῶν σπουδῶν των, κατὰ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἐθνικὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις.

Τὴν 9^{ην} Ἰανουαρίου 1872 νέος βλαστὸς προσετέθη εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ὁ Βασιλόπουλος Νικόλαος, ὁ τὸσον προικισμένος εἰς χαρίσματα ψυχῆς καὶ διανοίας, διακριθεὶς ὡς ζωγράφος καὶ συγγραφεὺς.

Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια ἔτι βίον ἀπλοῦν, πατριαρχικόν, ἡ ἀνατροφή τῶν «παιδιῶν» εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς ἀξιους πάσης ἐμπιστοσύνης παιδαγωγούς. Τὸν χειμῶνα ὁ βασιλικὸς κῆπος ἐχρησίμευε διὰ τὰ παιγνίδια καὶ τὴν ἐν ὑπαίθρῳ διαβίωσιν τῶν μικρῶν Βασιλοπαίδων. Ἐκεῖ ἔπαιζαν ἐλεύθερα καὶ χωρὶς προφυλάξεις. Ἐπιπτον, ἐκτυποῦσαν, ἐσηκῶνοντο μόνα των, διότι κατ' ἀσθηρὰν διαταγὴν τοῦ Βασιλέως ἔπρεπεν ὁ καθεὶς ν' ἀγοράσῃ τὴν πείραν του, χωρὶς περιττὰς προφυλάξεις καὶ περιποιήσεως. Τὸ καλοκαίρι, πότε ἐνοικιάζετο ἐξοχικὴ οἰκία εἰς Κηφισιά καὶ πότε εἰς Φρεατῦδα μέχρις οὗ ὁ Βασιλεὺς ἠγόρασε τὴν 10^{ην} Μαΐου 1871 τὸ ἐν Δεκελείᾳ (Τατοῖ) κτήμα τοῦ Κ. Σούτσου ἀντὶ 300.000 δραχμῶν, ὡς θερινὴν διαμονὴν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἀπλούστατα μονόροφα ἐκκλησιαστικὰ ἀποτελοῦν τὴν πρώτην βασιλικὴν θερινὴν ἐν Τατοῖο κατοικίαν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ταῦτα βραδύτατα

ἐξηρησμένους ὡς κατοικία τῶν κηπουρῶν καὶ ἐκτίσθη ἀπλοῦν οἶκημα τριώροφον, καταστραφὲν κατὰ τὴν φοβερὰν πυρκαϊάν τοῦ 1916, διὰ τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν. Πολὺ ἀργότερον ἀνηγέρθη τὸ θερινὸν ἀνάκτορον κατὰ τὸ πρότυπον ἑνὸς ἐξοχικοῦ τοιοῦτου ἀγγλικοῦ ἡθιμοῦ, ἀνήκοντος εἰς τὸν Αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον τὸν Β'. πλησίον τοῦ Πέτερσχοφ παρὰ τὸν Φιλανδικὸν κόλπον. Ἐκτίσθη εἰς ἀπλοῦν ἐξοχικὸν ἡθιμὸν καὶ εἶχε δωμάτια δι' ὅλα τὰ μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας, πλὴν τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου, ὅστις οἰκογενειάρχης πλέον κατέφρασε τὸ ἐρειπωθὲν εἶτα κατὰ τὴν πυρκαϊάν τοῦ 1916 οἶκημα, ὅπου ἔμενον οἱ Βασιλεῖς, μέχρις οὗ κτισθῇ τὸ νέον ἀνάκτορον εἰς τὸ Τατόι.

Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια διῆλθεν ἐκεῖ τὰς εὐτυχεστέρας στιγμὰς τῆς ζωῆς της. Τὰ «παιδιά», ἐλεύθερα ἐτρεχαν καὶ ἔπαιζαν εἰς τὰ πυκνὰ πευκόφυτα δάση καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὑπερήφανος διὰ τὸ κτήμα του ἐπεθεώρει προσωπικῶς τὰς φυτείας, τοὺς κήπους καὶ τ' ἀμπέλια, ὅπου ὡς ἐργάται καὶ ἐργάτιδες ἐχρησιμοποιοῦντο χωρικοὶ καὶ χωρικαὶ τῶν γειτονικῶν χωρίων, εὐρίσκοντες ἐργασίαν ταπεινὴν καὶ καλῶς ἀμειβομένην καὶ ἀφθονον ὑγιεινὴν τροφὴν. Ἡ Βασίλισσα πολλάκις ἔλεγεν, ὅτι εἰς τὸ Τατόι ποτὲ δὲν ἡσθάνθη τὸ αἰσθημα τῆς νοσταλγίας, ἀπὸ τοῦ ὅποιον φυσικὸν ἦτο νὰ ὑποφέρῃ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐγκαταστάσεώς της ἀφ' οὗ νεωστὶ ἀφῆκε τὴν πατρίδα της καὶ ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη, λόγῳ τῶν μητρικῶν της καθηκόντων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὴν ἐπισκεφθῇ

Ἡ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΟΛΓΑ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ἔΤΗ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΗΣ

κάν. Ἡ χαρὰ καὶ ἡ οἰκογενειακὴ ἀπέρητος ζωὴ ἐβασίλευε εἰς τὸ Τατοῖ, καὶ τὴν χαρὰν αὐτὴν ἐπηύρουν ἡ ἀπόκτησις δευτέρας κόρης, τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας, γεννηθείσης ἐν Ἀθήναις τὴν 20^{ην} Φεβρουαρίου 1876 καὶ διακριθείσης διὰ τὴν ζωηρότητα, εὐφυΐαν καὶ εὐθυμίαν της. Μετὰ τὴν Βασιλόπαιδα Μαρίαν ἐγεννήθη ἡ Βασιλόπαις Ὀλγα τὴν 26 Μαρτίου 1880, ἀποθανοῦσα κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, 20 Ὀκτωβρίου 1880. Ὁ θάνατος οὗτος ὑπῆρξε τὸ πρῶτον νέφος εἰς τὴν ψυχὴν τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας. Πρὸς τὴν παιδαγωγὸν της Rosalie Possiet γράφει εἰς ἀπάντησιν συλλυπητηρίου ἐπιστολῆς της διὰ τὸν θάνατον τῆς μικρᾶς Βασιλόπαιδος Ὀλγας, τὴν ἑξῆς ἐπιστολὴν, ἥς πιστὴν μετάφρασιν παραθέτω ἐνταῦθα:

« Ἀθῆναι 14/26 Νοεμβρίου 1880.

Ἀγαπητὴ Douchka!

« Ἀπὸ βάθους καρδίας σ' εὐχαριστῶ διὰ τὸ καλὸ σου
» γράμμα καὶ διὰ τὸ μέρος, ὅπερ λαμβάνεις εἰς τὴν βαθυ-
» τάτην θλίψιν μας. Ἦδη παρήλθον 4 ἑβδομάδες ἀφ' οὗτου
» ὁ ἀγγελὸς μας ἐπέταξεν εἰς Οὐρανούς, ἀλλὰ μοῦ φαίνε-
» ται, ὅτι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸ κενὸν γίνεται μεγα-
» λύτερον καὶ ἡ ἀπουσία του αἰσθητοτέρα.

» Ἐὰν ἤξευρες τὶ θελκτικὸν παιδάκι ἦτο ἡ Ὀλγα μας,
» καὶ πόσον ὅλοι τὸ ἀγαπούσαμε!

» Ὁ Θεὸς μᾶς ἀφῆκε πολλὰς παρηγορίας ἀλλὰ καὶ
» παιδί, ἀδιάφορον εἰς ποίαν ἡλικίαν εὐρίσκειται, τὸ
» βαθεῖα τὴν θέσιν του ῥιζωμένην εἰς τὴν καρδίαν σου.

»γονέων και όταν περυσίση ἑξ τὸν Οὐρανόν, παίρνει μαζί
»του ἓνα κομμάτι τῆς καρδιάς τῶν γονέων του!

«Ὁ Θεὸς καταπραίνει ὅλους τοὺς πόνους, ἀλλ' εἶναι
»ἡ πληγὴ αὐτὴ τόσο βαθειά, ὥστε ποτὲ δὲν εἶναι δυνα-
»τὸν νὰ ἐπουλωθῇ τελείως!

»Πολὸν καλὰ γνωρίζω, ὅτι ὁ ἄγγελός μου εἶναι διὰ
»παντὸς εὐτυχής, ὅτι αἱ θλίψεις τοῦ κόσμου ποτὲ δὲν θὰ
»τὸν ἐγγίξουν καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ του εἶναι προφυλαγμένη
»ἀπὸ κάθε κηλίδας! Ἡ βεβαιότης αὐτῆ εἶναι ἡ μεγαλει-
»τέρα μου παρηγορία!

»Ὁ Βασιλεὺς μοὶ ἀνέθηκε νὰ σ' εὐχαριστήσω ἐκ
»μέρους Του, καὶ νὰ σοῦ εἰπῶ πολλὰ ἐκ μέρους Του.

»Σὲ χαιρετῶ, ἀγαπητὴ μου Douchka, καὶ ἀκομὴ μίαν
»φορὰν σ' εὐχαριστῶ ἐγκαρδίως διὰ τὴν συμπάθειάν σου.

»Σὲ φιλῶ καὶ εἰμαι πάντοτε ἡ εὐλαμπὴς ἀφοσιω-
μένη σου

ΟΛΓΑ».

Ἡ μικρὰ Βασιλόπαις Ὀλγα, ἥς τὸ μαρμάρινον
ὁμοίωμα νεκρῶς ἡ Βασιλίσσα διετῆρει ἐντὸς τοῦ κοιτῶ-
νος τῆς μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ «οὐκ
ἀπέθανεν ἀλλὰ καθεύδει... (Ματθ. 9. 24)», ἐτάφη εἰς τὸ
Τατοῖ ἐπὶ τοῦ μαγευτικοῦ λόφου, ὅστις ὀνομάζεται
«Παλνρόκαστρο». Ἡ θέα ἐκεῖθεν εἶναι ὠραιότατη, ἀφ' ἐνὸς
φαίνεται ἡ ὁροσειρὰ τῆς Πάρνηθος, δασόφυτος, θαλλερὰ
καὶ καταπράσινη καὶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ἐν πανοράματι μαζιάρν,
μέσφ τῶν δένδρων διακρίνονται αἱ στῆλαι τῶν δύο ἀνα-
κτόρων καὶ τὰ διάφορα οἰκήματα. Κανεὶς θόρυβος δὲν

ταράσσει τὴν ὥραν γαλήνην τοῦ δάσους καὶ κἄποτε ἐκεῖ
ἐπάνω ἀκούεται ἡ ἀπήχησις τῶν κουνουνιῶν τῶν ἀγέλα-
δων, ὁ ψίθυρος τῶν πεύκων καὶ τὸ κελάρυσμα τοῦ νεροῦ,
ποῦ τρέχει ἐκεῖ κἄπου. Μικρὸ ἀνηφορικὸ μονοπάτι, ἑκα-
τέρωθεν μὲ κηπαρίσσια, ὀδηγεῖ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ
λόφου, ἐνθα σχηματίζεται μικρὰ κυκλοτερὴς πλατεῖα, τρι-
γυρισμένη μὲ μικρὰ κηπαρίσσια καὶ μεγάλα ἔλατα. Εἰς
τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῆς μικρᾶς αὐτῆς πλατείας καὶ ἐντὸς
ἀπερίττου κυκλιδώματος μὲ τέσσαρας σταυροὺς εἰς τὰς
γωνίας, πλεγμένον μὲ ἄγριον αἰγόκλημα καὶ κληματίδα
εὐρίσκεται μεγάλος κύβος μαρμάρινος ἀπλούστατος ἐπὶ
τῆς ἀνω δὲ ἐπιφανείας τοῦ μαρμάρου, ἀνάγλυφος μικρὸς
σταυρὸς καὶ κάτωθεν αὐτοῦ αἱ λέξεις «Ὀλγα Βασιλο-
πούλα. Γεν. 26 Μαρτίου 1880 ἀπέθ. 20 Ὀκτωβρ. 1880»
καὶ κάτωθεν μὲ γράμματα μικρότερα. «Ἄφετε τὰ παιδιά
ἔρχεσθαι πρὸς με, τῶν τοιούτων γάρ ἐστιν ἡ Βασιλεῖα
τῶν Οὐρανῶν. (Ματθ. 19. 14)». Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κυβικοῦ
αὐτοῦ μαρμάρου καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ, ἐπὶ μικροῦ μαρμα-
ρίνου ὑποβάθρου ὑψοῦται μέγιστος, ἀπέριτος μαρμάρι-
νος Σταυρὸς, ἐπιβάλλων τὸν σεβασμὸν διὰ τοῦ μεγαλείου
τοῦ σχήματός του.

Ὡς παρηγορίαν διὰ τὸν θάνατον τῆς Βασιλοπούλας
Ὀλγας, ὁ Θεὸς ἔστειλε ἓνα ἄλλο παιδάκι, τὸν Βασιλό-
παιδα Ἀνδρέαν, γεννηθέντα τὴν 20ῃν Ἰανουαρίου 1882
ἐν Ἀθήναις καὶ τελευτάσων τὸν Βασιλόπαιδα Χριστόφο-
ρον, γεννηθέντα τὴν 29ῃν Ἰουλίου 1888 ἐν τῇ πατρὶδι
Πετρούπολιν ἀνακτόρῳ τοῦ Παύλουφσκ.

Ἡ Βασίλισσα Ὀλγα, στοργικὴ καὶ τρυφερά Μητέρα, ἐλάτρευε τὰ παῖδιά της καὶ τὰ παῖδιά της τῇ ἀνταπέδιδον ὅλην τὴν ἀγάπην, τὸ σέβας καὶ τὸν ἄπειρον θαυμασμὸν διὰ τὴν πίστιν καὶ εὐσεβείαν Της. Ἡ μυθώδης καλωσύνη της, ἔκαιμεν εἰς τὰ τέκνα της βαθιτάτην ἐντύπωσιν καὶ ἦσκει ἐπ' αὐτὸν πολλὰ μεγαλειτέραν ἐπιδρασίαν ἀπὸ ὅσων εἶχον ὅλαι αἱ ἥθικαι θεωρητικαὶ ἀρχαί, τὰς ὁποίας τοῖς μετέδιδον διὰ τῆς διδασκαλίας οἱ παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι αὐτῶν. Ἡ Βασίλισσα Ὀλγα ποτὲ καὶ κατ' ἀρχὴν δὲν ἤθελε νὰ πιστεύσῃ εἰς κατηγορίας καθ' οἰουδήποτε καὶ συγγνώστα συνέπασχε μετ' ἀνθρώπων διηγουμένων τὰ βάσανά των. Δι' ὅλους εἶχε μίαν παρήγορον λέξιν, δι' ὅλους μίαν θωπείαν, διὰ τοὺς πταίσαντας μίαν δικαιολογίαν. Ὅταν τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας της ἦσαν λυπημένα, πάντοτε ἐπιθύμουν νὰ εἶναι πλησίον της, διότι ἡ τρυφερά της συμπάθεια, ἡ μετριопάθειά της, ἡ τελεία κατανόησις τοῦ πόνου καὶ τῆς αἰτίας τῆς στενοχωρίας των ἐπενήργει θεραπευτικῶς ἐπ' αὐτῶν. Δὲν ἦσαν δὲ μόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας, τὰ ὁποῖα αὐθόρμητα προσήρχοντο πρὸς τὴν Βασίλισσαν διὰ νὰ παρηγορηθοῦν καὶ ἀνακουφισθοῦν, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὅλοι τὴν ἐθεώρουν ὡς τὸν παρήγορόν των Ἄγγελον καὶ μετὰ τὸν θάνατόν της, ὅλοι τὴν ἀναφέρουν ὡς Ἀγίαν, ἀνεξαρτήτως πολιτικῶν φρονημάτων καὶ μεταβολῆς καθεστῶτος, ἣν ὑπέστη ὁ ἑλληνικὸς λαός.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος εἶχε τελείως ἀπαλλάξῃ τὴν Βασίλισσαν πάσης φροντίδος διὰ τὸ «νοικοκυριό» τῶν

ἀνακτόρων. Καθ' ἐκάστην οὗτος συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ προσωπικοῦ, Ἑλλήνος οἰνοχόου Μικροπούλου, ὥριζε τὰ φαγητὰ τῆς ἡμέρας. Ὅλοι δὲ οἱ ὑπηρέται ἦσαν Ἕλληνες ἐκτὸς μίᾶς Δανίδος, ἡ ὁποία ἦτο προϊσταμένη τῆς λινοθήρης. Ἡ ὑπηρεσία τῶν ἀνακτόρων ἀπασχόλει περὶ τὰ 200 πρόσωπα ἀνδρας κατὰ τὸ πλεῖστον, ὁμοθρόνοντα δὲ ἐκ τῶν 200 ὑπηρετῶν ἐπιμελούμενοι τοὺς σταύλους εἰργάζοντο ἐκεῖ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Σταυλάρχου. Ὁ μάγειρος ἦτο Ἕλλην, ἐκπαιδευθεὶς ἐν Γαλλίᾳ, ἡ δὲ τροφὴ ἀπλή, ὑγιεινὴ καὶ θρησκευτικὴ ἦτο ἀριστα παρασκευασμένη. Ὅταν τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας ἐτακτοποιεῖτο ὡς πρὸς τὸ «νοικοκυριό», ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος κατήρχετο εἰς τὸ ἰδιαιτέρον Του γραφεῖον, ὅπου ἐδέχετο τοὺς Ὑπουργοὺς ἢ στεκόμενος ἐμπρὸς εἰς ὑψηλὸν γραφεῖον ὁρθῶς ἐξήλεγγε καὶ ὑπέγραφε διάφορα ἔγγραφα καὶ ἐδέχετο εἰς ἀκρόασιν τοὺς ὑπάρχοντες Του. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Βασίλισσα εἶχε πλήρη ἐλευθερίαν ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὰ φιλανθρωπικὰ της ἔργα, τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐθεώρησεν ὡς τὸ ὕψιστον τῶν καθηκόντων της καὶ τὰ ὁποῖα ἐξετέλει μὲ ὅλην τὴν θέρμην τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς Της.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη μετὰ μεσημβρίαν ἐξήρχετο πάντοτε ἡ Βασίλισσα εἰς περιπάτον μετὰ τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ βραδύτερον ὁ Βασιλεὺς ἐξήρχετο περὶ ἡ ἑφ' ἡμέρας ἢ ἑφταπλοῦς, συνοδευόμενος συνήθως ἀπὸ ἑνα ὑπάσπαστον ἢ κάποιον ἀπὸ τοὺς Βασιλόπαιδας. Συχνὰ δὲ τὸν Βασιλέα συνόδευεν εἰς τοὺς περιπάτους του ἡ Βασιλόπαις Μαρί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Φιλανθρωπική δράσις τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας — Ὁ Σέλλογος τῆς Γυναικείας Ἐκπαιδεύσεως — Ἐργαστήριον — Σχολὴ νοσημάτων ἀδελφῶν — Ὁ Εὐαγγελισμὸς — Ἡ Βασιλίσσα καὶ οἱ ἀρρωστοὶ — Φιλάνθρωπος Ἀδελφότης — Πρότυπον Σχολεῖον — Στρατιωτικὰ Νοσοκομεία — Στρατιωτικὸν Νεκροταφεῖον.

Καὶ ἤδη θ' ἀφήσω τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀπλὴν ζωὴν τῆς καὶ θ' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν φιλανθρωπικὴν δράσιν τῆς Βασιλίσσης. Αὕτη ἀρχεῖται εὐθὺς μὲ τὴν εἰς Ἑλλάδα ἀνάθεσιν αὐτῆς, τὸ ἔτος 1867, συστηματοποιεῖται δὲ κατὰ τὸ 1872 διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ τῆς γυναικείας ἐκπαιδεύσεως Συλλόγου τῶν Κυριῶν, δι' οὗ ἀνοίγεται εὐρὸν σιάδιον πρακτικῆς ἀρωγῆς τοῦ πενομένου γυναικείου φύλου. Ὅλγαι εὐγενεῖς δέσποιναι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐξουκονομοῦσαι τὸν χρόνον μετὰ τὴν ἐκλήρωσιν τῶν οἰκιακῶν ἀσχολιῶν, πρὸς βοήθειαν τῶν δυστυχούντων, ἀπεφάσισαν τὴν ἰδρυσιν « Συλλόγου ὑπὲρ τῆς Γυναικείας Ἐκπαιδεύσεως », κατορθώσασαι ν' ἀνεύρουν τὴν ἀληθὴ ὁδὸν τῆς φιλανθρωπίας, τὴν φέρουσαν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, τὸ μέγιστον διὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον εὐεργέτημα, καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος.

Αἱ κυρίαι, αἱ πρῶται συλλαβοῦσαι τὴν ιδέαν τοῦ γυναικείου τούτου σωματείου ἦσαν, ἡ Ἑλένη Παπαρηγο-

πούλου, ἡ Σμαράγδα Βυέλα, ἡ Ἑλένη Σκουζέ, καὶ ἡ συντάξασα τὸν ὄργανισμὸν Καλλιόπη Κεχαγιά. Τὴν 27^{ην} Ἀπριλίου 1872 ἐξεδόθη τὸ Βασιλικὸν Διάταγμα διὰ τὴν ἰδρυσιν τοῦ Συλλόγου, πλὴν ἡ τότε κοινωνία καὶ αὐτὸ τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον δὲν εἶχον μεγάλας ἐλπίδας περὶ τοῦ βιωσίμου αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπαρχικὴν μέσων, ἀλλὰ πρὸ παντὸς διὰ τὴν ἀβεβαιότητα περὶ τῆς καθόλου ἐντυπώσεως, ἣν θὰ ἐπροξένει εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, ἡ ἰδρυσίς τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι γυναικείου σωματείου.

Τὴν 29^{ην} ὁμοῦς Ἀπριλίου τοῦ 1872 ἡ νεαρὰ τότε Βασιλίσσα ἀναλαμβάνει ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν Τῆς προστασίαν τὸ ἀρχόμενον ἔργον τῶν Κυριῶν καὶ ὑποδεικνύει εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινόν, ὅτι ἐγκρίνει καὶ ἐνισχύει πολλὰκις τὸ ἔργον, παρωτρύνουσα πάντας νὰ μιμηθοῦν τὸ βασιλικὸν παράδειγμα. Εἰς τὴν πρόθυμον τότε ἀρωγὴν τῆς Βασιλίσσης ὀφείλεται ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου, ἥς τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τόσον αἰσθάνεται ἕκτοτε ἡ γυναικεία παίδευσίς καὶ μόρφωσις. Μόλις ἤκούσθη, ὅτι τὸ νέον τοῦτο σωματεῖον ἀνέλαβεν ἡ Βασιλίσσα ὑπὸ τὴν προστασίαν Τῆς, αἱ καρδίαι τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων ἠλεκτρίστησαν καὶ ὅλοι προθύμως κατέβησαν τὸν ὄβελόν των εἰς τὰς κατὰ τόπους καταρτισθείσας 45 ἐπιτροπὰς. Τὴν 29^{ην} Ἀπριλίου 1872 τὸ ταμεῖον ἠρῖθιμι 250 δραχμὰς μόνον, καὶ μετὰ 6 μῆνας καὶ ἐκ τῶν ἔξω κοινοτήτων καὶ διὰ τῶν τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων συνδρομῶν τὸ κεφάλαιον ἀνήλθεν εἰς 150 χιλιάδας χρυσῶν δραχμῶν. Ἡ Βασιλίσσα Ὀλγα σπουδαίως συνεισέσεν ὡς κυριώτερον ἔργον τοῦ Συλλόγου τὴν ἰδρύσιν αὐ-

στηρίον των άπόρων γυναικών, εκατοντάδες δέ χιλιάδες υπάρξεων εισγάρθησαν έν αύτῷ έμορφώθησαν τεχνικώς και εύρον περίθλασιν και ανακούφισιν δι' όλον των τόν βίον. Ήτο συγκινητική ή ήμέρα, καθ' ήν έτελοϋντο τὰ έργαία της λειτουργίας του εργαστηρίου προσωπινῶς έν τη εκδόσει της έπιτροπής τών Όλυμπίων. Ή Βασίλισσα Όλγα εφόρει κυανόλευκον φόρεμα κατασκευασμένον από τὰς ύφαντρίας του εργαστηρίου. Παρίσταντο δέ κατ' αυτά 200 μαθήτριά και εργάτιδες ήλικίας 6 μέχρι 70 ετών. Πὰς τις γνωρίζει ποίαν και πόσην ανάπτυξιν έλαβε τὸ έργον του εργαστηρίου τούτου, όπου όλα τὰ τεχνουργήματα είναι κατ' έξοχήν ελληνικά προϊόντα και όπου όχι μόνον αί πρῶται ύλαι αλλά και αύτοί οί χρωματισμοί προετοιμάζονται και είναι αποκλειστικῶς εγγόριοι.

Έν έτει 1875 ή Βασίλισσα θέλουσα νά εφαρμόση και τὸν σκοπὸν του Συλλόγου κατὰ τὸ Καταστατικόν αύτου, περί μορφώσεως νοσοκόμων, ούτινος ή εκτέλεσις ανεβάλλετο ελλείψει πόρων, ανέλαβεν ιδίαις Αύτης δαπάναις τήν ίδρυσιν παιδευτηρίου πρὸς μόρφωσιν νοσοκόμων γυναικῶν και ανέθηκε τήν διοίκησιν αύτου εἰς τιμητὴ Έφορείαν Κυριῶν του εἰρημένου Συλλόγου υπό τήν προεδρείαν της τότε Προέδρου τούτου Έλένης Παπαρηγοπούλου.

Κανείς δέν εφαντάζεται, ότι ή εκπάγλου καλλονής ναρωτάτη Βασίλισσα πλην τῶν θείων δώρων της καλλονής και άγγελικῆς χάριτος, θά έφευρεν εἰς τήν θετήν Πατρίδα της με τήν πρὸς αὐτήν άγάπην της μεγάλα σχέδια, όπως μερμηνήση μετ' άφαντάστου δραστηριότητος

και μεθόδου περί παντός κλάδου της τόσοσιν τότε αναγκαίουσας φιλανθρωπίας έν Ελλάδι. Θέτουσα εἰς πρῶην τὸ Εὐαγγελικὸν ῥητὸν «Άσθενής ήμην κ' έπισκέψασθέ Με» και πεισθεῖσα, ότι πρὸς μόρφωσιν σχολῆς νοσοκόμων χρειάζεται νοσοκομεῖον, τότε μάλιστα πὺ ή νοσηλεία ήτο άγνωστος έν Ελλάδι, ίδρύει πρῶτή ιδίαις Αύτης δαπάναις τὸν πυρήνα του σήμερον μεγάλου νοσοκομείου «Εὐαγγελισμὸς», όπου θεωρεῖται έν τῶν τελειότερων της Εδρώτης και υπὲρ του οποίου άφιέρωσε περιουσίαν, έπιβολήν και προσωπικὰς δυνάμεις.

Ο «Εὐαγγελισμὸς» ήτο τὸ κατ' έξοχήν παιδί της καρδιάς της και έξησε νά ίδῃ τὸ δνειρὸν της πραγματοποιούμενον. Οί Υψηλοί συγγενεῖς της και οί έν τη άλλοδατῇ όμογενεῖς πλουσιοπαρόχως συνεισέφερον ἐπὶ τη θερμῇ εκολήσει της ποσά γενναία. Ο τότε Αὐτοκράτωρ της Ρωσσίας, οί Μεγάλοι Δούκες, ὁ πατήρ της Βασίλισσης Μέγας Δουξ Κωνσταντίνος, οί αδελφοί της Μεγάλοι Δούκες Κωνσταντίνος και Δημήτριος, ὁ Δουξ και ή Δούκισσα του Έδιμβούργου, οί Βασίλεις της Ιταλίας, ὅλοι οί ζάπλουτοι όμογενεῖς Έλληνες του Έξωτερικοῦ, ὅλοι έσπευσαν ν' ανταποκριθοῦν εἰς τήν εκκλησίαν της Βασιλίσσης και τὸ έτος 1884 ὁ μικρὸς τότε «Εὐαγγελισμὸς» ανοίγει τὰς φιλανθρωπικὰς πύλας του. Ή δυσκολία της εύρέσεως τότε γυναικῶν πρὸς μόρφωσιν αδελφῶν νοσοκόμων ήτο μεγάλη. Η στενὴ και πρωτόγονος τότε ελληνική κοινωνία έπείσκει όνειδος διά τήν γυναῖκα, τὴν νοσηλεύη έτεροφύλου και είναι άπειρα και χαρὸς και

τὰ ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα ἡ Βασίλισσα διηγεῖτο περὶ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς συμπίξεως τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» Τῆς.

Ἡρέσκατο νὰ ὀνομάξῃ πάντοτε τὸ θεραπευτήριον «ἰδικὸν Τῆς». Καὶ τί δικαιότερον καὶ ἀληθέστερον τοῦτου, ἀφ' οὗ οὐ μόνον ἡ σύλληψις τῆς ἰδέας πρὸς μόρφωσιν νοσοκόμων ἀδελφῶν ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς φιλανθρώπου ψυχῆς Τῆς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδρυσε δαπάναις τῆς, ἐμερίμνησε διὰ τὸν ὀργανισμόν καὶ κανονισμόν του, διὰ τοὺς πόρους του, διὰ τὸ προσωπικόν του, καὶ δὲν ὑπῆρχε λεπτομέρεια τοῦ κυρίου, τῶν ἐπιπλῶν καὶ τῆς καθόλου λειτουργίας τοῦ νοσοκομείου, ἡ ὁποία νὰ ἐξετελεῖτο ἄνευ τῆς ἐπιβλέψεως καὶ τῆς προσωπικῆς γνώμης καὶ παρακολουθήσεώς τῆς.

Μακρόθεν κατὰ τὴν πικρὰν ἐξορίαν παρηκολούθει μετὰ μοναδικῆς στοργῆς καὶ πόνου τὸν «Εὐαγγελισμόν», καὶ ὅταν ἡ πολιτειακὴ μεταβολὴ ἠνάγκασεν Αὐτήν νὰ μεταβιβάσῃ προσωπικῶς τὰ δικαιώματά Τῆς εἰς τὸ τότε Διοικητικὸν Συμβούλιον, ἔγραψεν ἰδιοχείρως ἐν τῇ ἐν Λονδίνῳ Ἀνακτόρῳ «Malborough House», ὅπου ἐφιλοξενεῖτο ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας Ἀλεξάνδρας κατ' Αὐγουστον τοῦ 1924 ἔγγραφον, ὅπερ ἀπέστειλε πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» εἰς Ἀθήνας. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο κατατεθειμένον εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» καὶ καταγορηθὲν εἰς τὰ πρακτικά τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, κατοπτρίζει ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς τῆς καὶ τελειώνει μὲ τὴν φράσιν «ἐπιθυμῶ ὁ «Εὐαγγελι-

»σμός» νὰ ᾔῃαι πάντοτε ὁ φωτεινὸς ἥλιος, ὅστις νὰ »ἐκπέμπῃ τὰς νοσοκόμους ἀδελφὰς ὡς ἀκτῖνας θάλπου» »καὶ χαρὰς εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν γῆν καλὴν καὶ γωνίαν, »πρὸς ἀνακούφισιν, νοσηλείαν καὶ παρηγορίαν τῶν πα- »σχόντων...». Διότι κυρίως αὐτὸς ἦτο ὁ ἀρχικὸς σκοπὸς τοῦ ἰδρύματος κατ' αὐτὸ ἔτι τὸ πρῶτον ἀρθρον τοῦ πρώτου καταστατικοῦ, διατυπωθὲν ἐσκεμμένως ἰδίαις Αὐτῆς χερσὶ.

Καὶ τόσον ἡ ἰδέα τῆς τελείας μορφώσεως νοσοκόμων ἀδελφῶν κατεῖχε τὴν ψυχὴν Τῆς, ὥστε ἐπὶ πλέον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τῆς, εἶχεν ἰδρύσει τὸν «Ὀίκον τῆς Ἀγίας Ὀλγας» ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς κ. Σοφίας Μπαλτατζῆ, ἐν ᾧ διητῶντο καὶ ἐμορφούντο θεωρητικῶς νοσοκόμοι ἀδελφαί, μεταβαίνουσαι εἰτα πρὸς πρακτικὴν ἐξάσκησιν εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν». Ὁ «Ὀίκος τῆς Ἀγίας Ὀλγας» εἶχεν ἰδρυθῆ καὶ συντηρεῖτο δαπάναις τῆς Βασιλίσσης καὶ αἱ μὲ τὴν ὁλόκληρον στολὴν ἀδελφαί, αἱ ἐκ τοῦτου ἀποφοιτῶσαι, ἦσαν περιζήτητοι διὰ τὴν ἁγτίαν μόρφωσιν καὶ τὴν εἰς τὸ ἔργον των σπανίαν ἀφοσίωσιν. Τὸ ἴδρυμα τοῦτο διελύθη ἐλλείψει πόρων μετὰ τὴν πρῶτην ἐξορίαν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας.

Ὀλοκλήρους ὥρας καθημερινῶς διήρχετο εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν» τῆς, συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ Κλειδούχου Διονυσίου Μεσσαλά καὶ τῆς Μεγάλης Κυρίας Ἑλένης Θεοχάρη. Τόσον δὲ ἀδιακόπως πηγαينوῦντο εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν» καὶ οἱ τρεῖς, ὥστε ἡ Βασίλισσα ἀπολαύου- μένη ἔλεγε περὶ αὐτῶν «ἡ φιλανθρωπικὴ τριάς».

σώθη δὲ καὶ φωτογραφία φέρουσα γαλλιστὶ τὴν ιδιόχειρον σημειώσιν «La trinité de bienfaisance»!

Αἱ αἰθουσαὶ τῶν ἀπόρων ἦσαν κυρίως ἡ ἰδιάζουσα μέριμνά της. Μετέβαιναν ἀπὸ κλίνης εἰς κλίνην, τίποτε δὲν ἐφοβεῖτο, ποῦ οὐδενὸς κινδύνου μολύσματος ὀπισθοχώρῃ, ποῦ οὐδεμιᾶς κακοσμίας ἀπεμακρύνετο καὶ πολλάκις ἔσπευδε παρηγοροῦσα δύο καὶ τρεῖς μελλοθανάτους τὴν αὐτὴν ἡμέραν, σκουπίζουσα μὲ τὸ μανδηλὶ της τὰ δάκρυά των, βρέχουσα καὶ δροσίζουσα τὰ ξηραμένα ἀπὸ τὸν πυρετὸν χεῖλη των, σπογγίζουσα τὰ δάκρυα τῶν συγγενῶν, θωπεύουσα κ' ἐναγκαλιζομένη τὰ παιδιὰ των, κλαίουσα μὲ τὰς γυναῖκας των!

Αἱ ἀδιάκοποι ἔλεημοσύναι της, ἃς ἀφειδῶς παρείχε πολλὰκις ὑπερέβαινον τοὺς χρηματικούς της πόρους καὶ συχνὰ εὐρίσκετο εἰς μεγίστην στενοχωρίαν καὶ θλίψιν, ἀδυνατοῦσα νὰ ἐκτελέσῃ ὅ,τι ἡ καρδιά της ὑπηγόρευε καὶ ἐπόθει.

Ὅταν εἰσῆρχετο εἰς αἰθουσας ἀσθενῶν, ὅλοι ἐλθισμόνουν τοὺς πόνους καὶ τὰ βράσάνα των. Τοὺς ἐφώτιζεν ὁ ἥλιος τῆς προσοπτικῆς Τῆς ἀγαθότητος καὶ ὅλοι ἐμειδίων, καὶ εἰς τὸν κάθε πονεμένον εἶχεν ἓνα λόγον παρηγορητικόν, μίαν θωπεῖαν, ἓνα γλυκὺ βλέμμα, μίαν ἀκτίνα ἐλπίδος. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐκεῖνο ποῦ εἶπεν ἓνα στρατιωτικῷ ἐτοιμοθάνατον εἰς τὴν συνδὸν τῆς Βασιλίσσης «Πές της νάρθη κοντά μου, ἄμα ἔφυγε... θάρρῃς» πῶς συννέμισε... Ἄμέσως δὲ ἡ Βασιλίσσα ἐπανήλθε καὶ μόνῃ της τοῦ ἔκλεισε τὰ μᾶτια, ὅταν τὸ παιδί αὐτὸ

ἐξεπύχρησε ἐνῶ ἀνέιζον Αὐτὴν ἐπιθύρῃς «Μάννα μου»!!

Πόσους καὶ πόσους δὲν ἐπαρηγόρησε! πόσους προσωπικῶς δὲν ἐνοσήλευσε, πόσων γυναικῶν χέρια δὲν ἐκράτει κατὰ τὴν ἐγγχειρῇσιν, ὅταν ἐφοβοῦντο νὰ ἐγγχειρωθῶσιν, εἰς πόσων καὶ πόσων ἀσθενῶν τὸ προσκεφάλαιον δὲν ἔμεινε προσηλωμένη ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ διὰ τέλος κατάνοπος ἐπέστρεφεν εἰς τ' Ἀνάτορα πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν ἄλλων καθηκόντων της, ἐξηκολούθει μὲ τὸ τηλέφωνον νὰ ἐρωτᾷ δι' ὅλους τοὺς βαρέως πάσχοντας, τῶν ὁποίων ἡ κατάστασις ἐνέπνεεν ἀνησυχίαν.

Εἰς τὸ Τατόι εἶχεν ἰδρύσει ἓν μικρὸν πρόχειρον σταθμὸν βοηθειῶν, ἓνα δωμάτιον ἀνοικτὸν τοῦ ὑπασπιστηρίου, ὅπου οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὰ περὶχωρα καὶ οἱ ἐργάται τοῦ κτήματος προσήρχοντο διὰ νὰ δέσουν τὰ τυχὸν τραυμάτια των, νὰ τοὺς «δῇ ὁ κὸρ γιαιτρὸς τῆς Βασιλίσσης», ὁ κ. Σάββας καὶ ν' ἀποσταλοῦν εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν», ἐὰν ἦσαν βαρέως πάσχοντες. Πάντοτε μὲ τὴν ἀσπρὴ της ἐμπροσθέλλαν τῆς νοσηλείας μόνῃ της πολλάκις ἔπλενε, ἀτελούμανε τὰ τραύματα καὶ τὰ ἐπέδενε, διὰν μάλιστα ἤρχοντο ὀρεσβίῳ ποιμένες τῆς Πάρνηθος, τῶν ὁποίων τὸ σῶμα ἀπὸ τῆς βαπτιστικῆς τῶν δὲν εἶχεν ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ νερό. Ἐγέλα τότε ἡ ἀγαθὴ Βασιλίσσα καὶ ἔλεγε πῶς πρέπει «νὰ κἀνῃ κανεὶς ἀνασκαφὴ διὰ νὰ εὕρῃ τὸ τομάρι τους». Μιὰ ἡμέρα ἔφεραν ἓνα παιδάκι ἀπὸ τὰ Κιοῦρκα, ποῦ ἔπεσε καὶ ἔσπασε τὸ χεῖρ του. Τὸ παιδί ἦτο βρωμερώτατον, οὐρλιαζεν, ἐφώναζε δυνατὰ καὶ τὰς ἐρωτήσεις τῆς Βασιλίσσης «πῶς ἔσπασε τὸ χεῖρ σου»

και πως ονομάζεται, τὸ παιδί ἀπήνησε· «τὸ γαῖδοῦρι... Μήτσο, τὸν ἴεγαμε». — «Ποῖον λένε Μήτσο, τὸ γαῖδοῦρι ἢ ἐσένα»; — Τὸ παιδί ἀπαντᾷ πρὸς μεγίστην θυμηδίαν τῆς Βασιλίσσης· «γαῖδοῦρι ἐσένα — Μήτσο ἐμένα λένε!» — Ὁ μικρὸς ἐξηκολοῦται νὰ ξεφωνίῃ καὶ νὰ μὴν ἀφήνῃ νὰ τοῦ προσαρμόσουν τὸ χέρι καὶ νὰ τοῦ τὸ βάλλουν ἔς τὸν γύψο. Τέλος ἡ Βασιλίσσα τὸν ἐκράτει, ἐβοήθησα κ' ἐγὼ ὅσον ἐμποροῦσα, καὶ ἡ Βασιλίσσα διὰ νὰ καθησυχάσῃ τὸν ἀγρίμν, τοῦ βάζει μίαν μέντα ἔς τὸ στόμα. Ὁ Μήτσος φωνάζει δυνατώτερα — «τί ναι τοῦτο κυρά Βασιλίσσα; » σὺ μοῦπες ποῦ θὰ μοῦ δώσης καὶ τις γλυκὲς, καὶ τοῦ » λόγου σου μοῦδωκες καὶ ποῦ τσοῦξες!» Μὲ τὰ πολλὰ ὁ ἐπίδεσμος τελειώνει καὶ ἡ Βασιλίσσα καθύδρωσ — ἦτο ζεστὴ ἡμέρα Ἰουλίου — παραλαμβάνει τὸν Μήτσο μαζὶ μας καὶ τὸν φέρομεν ἐμπρὸς εἰς τὴν πρὸ τοῦ Ἀνακτόρου τοῦ Τατοῖου πλατεῖαν. Ἡ Βασιλίσσα ἤθελε νὰ τὸν φωτογραφίσῃ, καὶ διὰ νὰ τὸν καταπέλῃ τοῦ φέρνει σοκολάτες, ὅμως ὁ Κιουρκακιώτης Μήτσος ἐπ' οὐδενὶ ἀπετόλμα νὰ τὰς βάλλῃ ἔς τὸ στόμα του — τὰς ἐθεώρει ὑποπτα ἀντικείμενα, τὰς ἔρριψε κατὰ γῆς καὶ τὰς ἐπάτησε μὲ τὰ γουρουνοτσάρουνά του, τραπέις εἰς φυγήν.

Ἄλλοτε εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν» εἶχαν φέρῃ μὴ γρηοῦλα, ἡ ὁποία ἔπεσε καὶ ἕνα χάρρο ἐπέρασεν ἀπὸ τὰ δυὸ της πόδια. Ἦτο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν καὶ ὁ χειροῦργος διέταξε νὰ τὴν ἐτοιμάσουν διὰ τὸ ἐγχειριστήριον. Ἦτο ἀνάγκη ἡ δυστυχὴς νὰ ὑποστῇ ἀκρωτηριασμόν καὶ τῶν δύο ποδιῶν της μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἦτο πιθανὸν νὰ

σωθῇ. Ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποστῇ ἀσθενὴς ἀκρωτηριασμόν, ἔπρεπε νὰ δώσῃ ὁ ἴδιος τὴν συγκατάθεσίν του. Ἡ γρηοῦλα ἐπ' οὐδενὶ ἐδέχετο ν' ἀκρωτηριασθῇ. Ἐκλαίεν, ἐφώναζεν, ὅταν ἡ Βασιλίσσα εἰσερχεται εἰς τὸν θάλαμον. Ἐρωτᾷ τί συμβαίνει; τῆς διηγοῦνται αἱ νοσοκόμοι ὅλα καὶ τότε ἡ Βασιλίσσα γονατίζει πλησίον τῆς γρηοῦλας καὶ τῆς λέγει — «Πές μου κυροῦλα μου γιατί δὲν θέλεις νὰ σοῦ κάμουν ὅ,τι λέγει ὁ ἱατρὸς»; — καὶ ἡ γρηοῦλα κλαίονσα ἀπαντᾷ «ἀμὴ Βασιλίσσά μου, ἔζησα τόσα χρόνια περπατώντας μὲ τὰ δυὸ ποδάρια μου ποῦ μοῦδωκε ὁ » Μεγαλοδύναμος, καὶ τώρα ποῦ γέγρασα θὰ πάω κουστὴ σακατεμένη καὶ ἀπὸ τὰ δυὸ ἔς τὸν ἄλλο κόσμον;»

«Ἄ! γι'αὐτὸ δὲν θέλεις! Μὰ κυροῦλα μου ἔς τὸν ἄλλο » κόσμον δὲν σοῦ χρειάζονται τὰ ποδάρια σου, γιατί γιὰ » νὰ πᾶς ἐκεῖ θὰ πετάξης! Θὰ σοῦ δώσῃ ὁ Θεὸς φτερά!» Καὶ τῆς καλῆς γρηοῦλας τὰ μάτια ἔλαμψαν, «καλὰ μοῦ » λές! δὲν τόχα στοχαστῇ!!» καὶ ἡ γρηοῦλα ἐπεισθὴ νὰ ὑποστῇ τὸν ἀκρωτηριασμόν καί, ὅταν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθνησκε, ἔλεγε ἔς τὴν Βασιλίσσαν, ἥτις εὐρέθῃ πλησίον τῆς καὶ τὴν ἠρώτα πῶς αἰσθάνεται· «αἱ καλὰ, τώρα — » τώρα θὰ φτερουγίσω...!!»

Κάθε Σάββατον μοι εἶχεν ἀναθήσῃ ἡ Βασιλίσσα νὰ πηγαῖν εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν» καὶ νὰ διαβάξω καὶ νὰ ἐρημνεύω μὲ ὀλίγα ἀπλὰ λόγια τὴν περικιοτὴν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς Κυριακῆς καὶ αὐτὸ ἦτο ἡ μεγάλη Της χαρά, ὅταν ἐπὶγαίνεν εἰς ἐπισκοπὴν τῶν πτωχῶν νὰ τοὺς ἐκπαιδεύῃ, τί ἐνθυμοῦνται ἀπὸ ὅσα τοὺς ἐδιάβασα καὶ τοὺς ἐπαινοῦσα περασμένο Σάββατον.

Μιά ἡμέρα ἓνας ἐργατικός, τὸν ὁποῖον ἔφεραν κτυπη-
μένο εἰς τὴν ῥάξιν μὲ πέτρα βαρεῖα καὶ τὸν ὁποῖον ἡ
Βασίλισσα ἐπαρηγόρει καὶ τοῦ συνίστα νὰ κάμῃ ὑπομο-
νὴν καὶ θὰ γίνῃ καλὰ καὶ πάλι θὰ δουλέψῃ, τῆς λέγει:
«καλὸς ὁ λόγος σου, Βασίλισσά μου, μόνον ποῦ 'ς τὸ
'σπῆτι μου περιμένουνε ψωμί πέντε στόματα ἀπὸ τὰ
'χέρια μου, καὶ ὁ Θεὸς καρβέλια δὲν ὀρίζει!» Καὶ ἡ
Βασίλισσα μὲ τὴν ἀκτινοβόλον ἔαφρασι τοῦ προσώπου
Της τοῦ λέγει, «ἄκουσε νὰ σοῦ πῶ, ἔχεις δόκητο ὁ Θεὸς
'καρβέλια δὲν ὀρίζει, μόνον φροντίζει νὰ στείλῃ ἀνθρώ-
'πους νὰ κουβαλήσουν τὰ καρβέλια σπῆτι σου». Καὶ
ἀμέσως ὁ κ. Μεσσαλᾶς ἐπῆρε σημείωσιν τοῦ ὀνόματος,
τοῦ ἐπωνύμου καὶ τῆς κατοικίας τοῦ ἀρρώστου καὶ τίποτε
δὲν ἐστερήθη ἡ οἰκογένειά του μέχρις οὗ ὁ ἐργατικὸς θερα-
πευθεὶς ἐξῆλθε τοῦ Νοσοκομείου. Ἀλλὰ ποῖος ἔστειλε
τὰ χρήματα 'ς τὴν οἰκογένειάν του ποτὲ δὲν ἔμαθε.
Τόμους ὀλοκλήρους ἠδύναντο νὰ γεμίσουν τὰ ὅσα εὐερ-
γετήματα ἀνωνόμως παρεῖχε πρὸς ὅλους ἡ μεγάλη Της
καρδιά. Ποσὰ ὀλόκληρα ἐπλήρωνε, οἰκογενείας ἔσωζεν
ἐκ τῆς ἀθλιότητος, τὰ ὀδουτορικά τῶν συγγενῶν τῶν
ἀρρώστων ἔστειλε ὅσων ἡ ζωὴ ἐκινδύνευε κ' ἐπεθύμουν
νὰ ἰδοῦν τοὺς ἰδικούς των καὶ δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ
τοὺς φέρουν ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας καὶ ὅταν ἤρχοντο, δαπά-
ναις τῆς ἔζων εἰς ξενοδοχεῖα τῶν Ἀθηνῶν μέχρις οὗ
ἡ ἰαθῇ ἢ ἀποθάνῃ ὁ συγγενὴς των. Ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν
Της προστασίαν ἐλειτούργει ἡ «Φιλόπτοχος Ἀδελφό-
της» καὶ μὲ ἀπαράμυλλον μέθοδον, τάξιν καὶ πρακτι-

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΟΛΓΑ
ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1876-1880

κόπτητα εξουκονόμει τόσας δυστυχίας και ἀνεκούφιζε τόσας και τόσας συμφοράς, παρέχουσα ιατρούς, φάρμακα και πᾶσαν περίθαλψιν. Ἡ φιλόανθρωπος πνοή τῆς ψυχῆς Τῆς ἐνεψύχωνε τὰς εὐγενεῖς κυρίας, αἰτινες ἀκαταπόνητοι εἰργάζοντο πρὸς ἀνακούφισιν τῆς δυστυχίας εἰς τὴν «Φιλόπτωχον», παραδειγματιζόμεναι ἀπὸ τὸν ζῆλον και τὰ ἔργα τῆς μεγάλης προστάτιδος τῶν.

Ἐν ἐδάφιον τοῦ Καταστατικοῦ τοῦ ὑπὲρ τῆς «Γυναικείας Ἐκπαιδεύσεως Συλλόγου» ἐπρονόει περὶ ἰδρύσεως ἀνωτέρου «Προτύπου Παρθεναγωγείου». Τοῦτο συνεστήθη κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1890 ὑπὸ τῆς λογίας ἑλληνίδος Καλλιόπης Κεχαγιᾶ. Καὶ τοῦτο παρέλαβεν ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν τῆς προστασίας ἢ Βασιλίσσα Ὅλγα. Μετέβαινε μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος εἰς αὐτό, παρηκολούθει τὴν πρόοδον τῶν μαθητριῶν ἀνὰ τὰς διαφόρους τάξεις και εἰς τὰ διάφορα μαθήματα. Πολλοὶ ὀλίγοι ἐφαντάζοντο, ὅτι ἡ Βασιλίσσα Ὅλγα ἦτο τελείως ἐγκυκλοπαιδικῶς μορφωμένη και κατεῖχε τελείως τόσας Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας προσέθηκε τὴν ἐκμάθησιν τῆς Δανικῆς και Ἑλληνικῆς. Ἐγνώριζεν Ἑλληνικὰ γερὰ και ἔγραφεν σχεδὸν ἀπταιστως τὴν καθαρεύουσαν, τόσον δὲ καλῶς κατεῖχε τὴν γλῶσσαν, διδασκθεῖσα και Ἑλληνας συγγραφεῖς, ὥστε ἐξέπληττε συχνὰ τοὺς μετ' αὐτῆς συναναστρεφόμενους. Τὸ διὰ πᾶσαν φιλολογικὴν κίνησιν ἐνδιαφέρον τῆς διετήρει ἀμείωτον μέχρι τῶν χρόνων, ἀνεγίνωσκε πολλὰ και παντὸς εἶδους βιβλία, ἀπὸ τῶν ἀρχαίων μέχρι τῶν νεωτέρων, ἀνέγνω μὲν ἰδίως εἰς τὰς ἱστορικὰς μονογραφίας. Αἱ ἐπιστολὲς αὐτῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὰς ἱστορικὰς μονογραφίας.

θηρησκευτικῶν ζητημάτων γνώσεις της ἦσαν εὐρύταται καὶ πολλὰκις ἐκπληρτοὶ ἔμενον οἱ μετ' αὐτῆς συζητοῦντες διὰ τὴν ἀκριβῆ γνώσιν τῶν τύπων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ὁρθοδόξου Δόγματος. Ἡ πίστις της ἦτο συνκρασμένη μὲ τὴν ὑπαρξίν της, Πίστις ζωσα, Πίστις ἐνεργός, Πίστις μὴ περιοριζομένη εἰς τὰ στενὰ ὅρια τῶν προσευχῶν, νηστειῶν καὶ γονυκλισιῶν. Καὶ ἡ Πίστις της ἦτο τὸ πηδάλιον τῆς ζωῆς της, τὸ ὁποῖον ἔδωκε τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὰ μεγάλα καὶ φιλόανθρωπα ἔργα της.

Μήπως καὶ πρὸς τὰ εἰς πρωτόγονον τότε κατάστασιν εὐρισκόμενα στρατιωτικὰ νοσοκομεία δὲν ἐστράφη ἡ φωτεινὴ ψυχὴ της, διατάξασα νὰ ὀργανωθοῦν καὶ νὰ καθαρισθοῦν; Ἡ διὰ τὰ «στρατιωτικάκια τῆς Ἑλλάδος μου», ὥπως ἔλεγεν, ἐνδελεχὴς μέριμνά της, ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ζητήσῃ νὰ τῇ παραχωρηθῇ γῆπεδον παρὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ Α'. Νεκροταφείου διὰ νὰ θάπτονται ἐκεῖ «ὅσα στρατιωτάκια πεθαίνουν» καὶ μόνῃ της, δαπάναις της ἔκαμε μαρμάρινον μεγάλον Σταυρὸν καὶ ἡ ἰδία ἐξέλεξε τὴν ἐπιγραφὴν: «Ἔσο πιστὸς »μέχρι θανάτου καὶ δώσω Σοι τὸν στέφανον τῆς Ζωῆς.» Καὶ εἰς κάθε στρατιώτην ποῦ ἀπέθνησκε, κατεσκευάζε σταυρὸν μὲ τὸ ὄνομά του — «γὰ νὰ εὐρίσκη ἡ Μαν- »νούλα του τὸν τάφον τοῦ παιδιοῦ της, ἅμα ἔλθῃ ἀπὸ »τὸ χωριό!...»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Φυλακαὶ — Ἡ ἐν Χριστῷ Ἀδελφότης — Ἐκκλησίαις — Ἐφηβείον Ἀβέροφ — Παράρτημα ὑπερηλίκων ἐφήβων — Γυναικείαι φυλακαὶ — Ἐλεήμων Ἐταιρεία — Παράρτημα Ὁφθαλματρείου — Στρατιωτικὰ Λουτρά — Ρωσικὸν Νοσοκομεῖον.

Τὴν 15^{ην} Φεβρουαρίου 1891 ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν ἄλλο Ἐδραργεῖον ἡτόν: «Ἐν φυλακῇ ἡμῶν καὶ ἤλθετε πρὸς Με.»

Βαρύως φέρουσά τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν φυλακῶν ἐν Ἑλλάδι, ἀπεφάσισε τὴν ἀναμόρφωσιν αὐτῶν. Ἡ χριστιανικὴ της καρδιά ἐθλίβη διὰ τὴν τύχην τῶν ἐν αὐτοῖς σηπομένων καὶ πρὸ τῆς μεγάλης φωτεινῆς της διανοίας οἱ φυλακισμένοι παρουσιάσθησαν ὑπὸ τὸ ἀληθινόν των φῶς. «Δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζωμεν τὸ τι ἔκαμαν, »δὲν πρέπει νὰ ἐρευνήθοῦν τὰ βαθύτερα αἰτία ποῦ τοὺς »ᾤθησαν εἰς τὸ ἔργλημα, ἀλλὰ πρέπει κατὰ τὸν χρόνον »τῆς ποινῆς, ποῦ τοὺς ὀρίζει ἡ Πολιτεία νὰ ἐξαγισθοῦν, »νὰ μαλαχθῇ ἡ καρδιά των μὲ λόγους ἡθικoύς, νὰ ἀφυ- »πνισθῇ ἡ ναρκωμένη συνειδήσίς των μὲ λόγους ἠθικῆς »διδασκαλίας καὶ μέριμναν φιλόανθρωπον καὶ νὰ ἐξέλ- »θοῦν ἀπὸ τὰς φυλακάς νέοι ἄνθρωποι...» αὐτοὶ ἦσαν οἱ λόγοι της.

Τότε διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος συνέστησε τὴν ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητα, πρὸς ἠθικὴν, διανοητικὴν καὶ πνευματικὴν βελτίωσιν τῶν κατεργμένων. Ἐδρα τοῦ Διοικητοῦ

Συμβουλίου ἦσαν αἱ Ἀθήναι, καὶ κλάδοι αὐτῆς ἰδρύθησαν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου εὐρίσκοντο φυλακαί. Τὸ πρῶτον Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος ἀπετέλεσαν κατ' ἐκλογὴν τῆς Β. Ὁλγας ἢ λογία Καλλιόπῃ Α. Κεχαγιά, ὡς πρόεδρος καὶ αἱ Ἀδελαῖς Χ. Στεκούλη, Ἑλμύνα Β. Νάζου καὶ Φιλοποίμην Παρασκευαῖδης, ὡς μέλη τοῦ Συμβουλίου, ἀντιπρόσωπος δὲ τῆς Βασιλίσσης, ὁ γραμματεὺς τοῦ γραφείου αὐτῆς Γεώργιος Λαμπάκης, ὅστις ἀπετέλει καὶ τὸν σύνδεσμον διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν ἐν Χριστῷ Ἀδελφοτήτων τῶν ἐπαρχιῶν πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις κεντρικήν. Ὁ Γ. Λαμπάκης ἀπεστέλετο ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης ἀνὰ τὰς ἐν ταῖς ἐπαρχαῖς Ἀδελφότητας, ὅπως καὶ τὸν ζῆλον τῶν ἐν αὐταῖς ἐργαζομένων Κυριῶν ἀναζωπυρῇ καὶ ταύτας συντρέχῃ εἰς τὰς μετὰ τοῦ οἰκείου Ὑπουργείου σχέσεις αὐτῶν καὶ διὰ θρησκευτικῶν ὁμιλιῶν πρὸς τοὺς φυλακισμένους ἀνυψώσῃ αὐτοὺς ἡθικῶς. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Α. Χ. Στεκούλη, ὡς μέλος τοῦ Δ. Συμβουλίου προσελήφθη ἡ Εὐφροσύνη Πλατύκα καὶ βραδύτερον ἡ Αἰκατερίνη Δ. Βρυζάκη.

Εὐθὺς ἅμα τῇ συστάσει τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος ἐδημοσιεῦθη ἔκκλησις πρὸς τὸ κοινόν, ἀντίτυπα τῆς ὁποίας ἐστάλησαν καὶ πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς Κοινότητας ἐν τῷ Ἑξωτερικῷ. Ἡ ἔκκλησις αὕτη, γραφεῖσα ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς Β. Ὁλγας, ἀπῆχσεν εἰς τὰς καρδίας τῶν φυλανθρώπων τέκνων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Αἱ συνδρομαὶ καὶ αἱ ἐγγράφαι τῶν μελῶν ἀθροβαί ἐστέλοντο εἰς

τὴν Βασιλίσσαν, καὶ οὕτω ἡδυνήθη ν' ἀρχίσῃ τὰς ἐργασίας ἡ ἐν Χριστῷ Ἀδελφότης.

Ἀντίγραφον τῆς ἐκκλήσεως ταύτης παραθέτω ἐνταῦθα.

ΕΚΚΛΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟΝ

« Ἐνῷ ἡμεῖς ἐλευθεροὶ ἐνεργοῦμεν, τερπόμεθα, καὶ
 » ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας ἡμῶν ἀναπαυόμεθα, ὑπάρχου-
 » σιν ἀτυχῇ ὄντα, Χριστιανοὶ ἀδελφοὶ ἡμῶν, δέσμοι ἐντὸς
 » ἀηeliῶν τρωγλῶν, σκοτεινῶν καὶ καθύγρων ὑπογείων,
 » στενάζοντες, φθειριῶντες, σητόμενοι.

» Μὴ ἐξετάσῃτε τί ἔπραξαν, ἰδέτε αὐτοὺς εἰς ποίαν
 » κατάστασιν εὐρίσκονται. Τούτων οἱ μὲν κατὰκεινται
 » ἀσθενεῖς, ἄλλοι εἶναι γυμνοὶ, ἄλλοι πεινοῦν καὶ διψοῦν,
 » καὶ πάντες στεροῦνται τῆς ἐκ τῆς θρησκείας ἡμῶν ἀγίας
 » παραμυθίας καὶ παρηγορίας.

» Ἀναμῖξ ἐν ταῖς φυλακαῖς στενάζουσι γέροντες,
 » ἄνδρες, παιδιά! Οὐδὲ αἱ ἐν ταῖς εἰρκταῖς ἀτυχήσασαι
 » γυναῖκες εὐρίσκονται εἰς καλντέραν κατάστασιν!

» Ἐκ τοῦ βάθους τῶν τρωγλῶν αὐτῶν, ἡμέραν καὶ
 » νύκτα, πάντες καὶ πάσαι φωνάζουσι πρὸς ὑμᾶς Δουτυ-
 » χεῖς ἀνθρώποι, εἰσλήθμεν ζῶντες ἐντὸς τοῦ τάφου!

» Ζωντανοὶ εἶναι ἀποθαμένοι! οὐδὲν ἀγρυπνον ἡ
 » συμπαθὲς βλέμμα παρακολουθεῖ αὐτούς! Οὐδεὶς ἠθικῶς
 » λόγος μαλάσσει τὰς καρδίας αὐτῶν! Οὐδεμία φυλάν-
 » θρωπος μέριμνα ἐξαγγίζει αὐτούς!

» Κατεδικάσθησαν ἀπηνῶς εἰς τὸν διὰ τῆς ἐξουσίας
 » σεως θάνατον!

»Διὰ τῆς ἐκκλήσεως ταύτης, ἣν ἀπευθύνομεν πρὸς
 »ἅπαν τὸ Ἑλληνικόν, δὲν ζητοῦμεν τὴν ἀνδρῶν μεγα-
 »λοπρεπῶν οἰκοδομημάτων, οὐδὲ τὴν εὐζωίαν τῶν κατα-
 »δίκων, οἵτινες ἄλλως ἀγογγύστως ὀφείλουσι νὰ ὑφί-
 »στανται τὴν παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς Πολιτείας
 »δικαίως ἐπιβαλλομένην αὐτοῖς τιμωρίαν.

»Δὲν ζητοῦμεν ὑπὲρ αὐτῶν μεγαλοπρεπῆ κτίρια οὐδὲ
 »τὴν εὐζωίαν αὐτῶν, ζητοῦμεν τὴν ἡθικὴν, διανοητικὴν
 »καὶ ὕλικὴν βελτίωσιν τοσοῦτον ἀτυχεσάντων πλάσματων.

»Ζητοῦμεν τὴν ἐξευγένισιν τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας
 »αὐτῶν ζητοῦμεν, ὅταν ἐξέλθωσι τῶν φυλακῶν, ἀντὶ νὰ
 »φέρωσι τὸ στίγμα τοῦ ἐγκλήματος, νὰ φέρωσι τὸ χρέος
 »τοῦ τιμίου καὶ καλοῦ πολίτου, ἀποπλύνοντες ἐν ταῖς
 »φυλακαῖς τὸν ῥυπον τοῦ ἐγκλήματος.

»Καὶ ὑπάρχει τις λοιπὸν, ὅστις θέλει ἀγωνηθῇ τὸν
 »ὀβολόν αὐτοῦ ὑπὲρ σκοποῦ τοιοῦτου; Βεβαίως ὅχι.

»Ἡ φυλακὴ πρέπει νὰ εἶναι ἱερὸν ἐνδιαίτημα, τὸ
 »ὁποῖον ἐξηγάσεν ὁ Κύριος εἰσελθὼν εἰς αὐτό, καθίσας
 »ἀδίκως ἐπὶ τοῦ ἐδωλίου τοῦ κατηγορουμένου.

»Ἡ φυλακὴ πρέπει νὰ εἶναι ἱερὸν τοῦ πνεύματος
 »θεραπευτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ θεραπεύηται ἡ νοσοῦσα
 »ψυχή.

»Τοιοῦτος ὁ σκοπὸς τῆς ἐκκλήσεως ἡμῶν ταύτης,
 »τοιοῦτος ὁ σκοπὸς τοῦ ὑπὸ τὴν ἄμεσον Προεδρείαν
 »τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλείσης Ἱεροῦ ἡμῶν Σωματείου.

»Οἱ κατὰδικοι πρέπει νὰ σωθῶσι. Πρέπει νὰ ἐξέλθω-
 »σιν ἐκ τῶν φυλακῶν, τίμιοι καὶ χρηστοὶ πολῖται.

»Ὁ Ὑψιστος, ὃς εὐλογῇ τὸ ἔργον ἡμῶν. Ἄς
 »φωτίξῃ πάντας ἡμᾶς, καὶ διὰ τῆς φυλανθρωπίας πάντων
 »ἃς ἐνισχύῃ τὰς ἐνεργείας ἡμῶν!»

Αἱ κατὰ μῆνα συνεδριάσεις τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς
 ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος ἐγίνοντο πάντοτε εἰς τὰ Ἀνά-
 κτορα ὑπὸ τὴν Προεδρείαν τῆς Β. Ὁλγας καὶ τὰ πρα-
 κτικὰ τηρούμενα ἀνελλιπῶς ὑπεγράφεοντο καὶ ὑπ' Αὐτῆς.

Σφραγὶς τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος.

Αἱ πρῶται ἐνέργειαι τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος
 ἐστράφησαν πρὸς τὰς φυλακάς, ἃς ὁ μέγας ἐθνικὸς εὐε-
 γέτης Ἀνδρέας Συγγρός εἶχεν ιδρύσῃ καὶ ἦσαν αὗται αἱ
 μόναι τότε ἐν Ἑλλάδι φυλακαὶ πολιτισμένου κράτους. Ἡ
 προσοχὴ καὶ ἡ μέριμνα τοῦ Δ. Συμβουλίου ἐστράφη πρὸς
 τοὺς ἐκεῖ καθηγουμένους ἐφήβους καὶ παῖδας, οἵτινες διη-
 τάντο ἀναμῖξ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ βαρυνόντων,
 τῶν σκληρυμένων εἰς τὴν κακίαν. Ἐσχηματίσθη λοιπὸν
 ὁ πρῶτος πυρὴν τοῦ «Ἐφρηβείου» καὶ παρ' ὅλους τοὺς
 κόπους καὶ τὴν ἀντίδρασιν, ἣν τὸ ἔργον εὐρισκεν ἐν αὐταῖς
 ταῖς φυλακαῖς κατ' ἀρχάς, λόγῳ τῆς διαφθορᾶς καὶ κα-
 λασίας, τῆς ἀργίας καὶ τῆς ἐλλείψεως πειθαρχίας, ἐκ τῆς

οἱ ἔφηβοι εἶχον συνηθίση κατὰ τὴν μετὰ τῶν βαρυνουσίων ἀνδρῶν ἀναστροφὴν αὐτῶν, διὰ τῆς ἐργασίας τῶν κυρίων τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος ἤρχισεν ἡ ἡθικὴ κατὰστασις τῶν ἐργλείτων νὰ βελτιοῦται αἰσθητικῶς. Τὴν 8^{ην} Δεκεμβρίου 1891 ἐγένοντο ἐπισήμως παρουσίαι ἀπεσταλμένου τῆς Βασιλείσης καὶ τῆς Κυβερνήσεως, αἱ πρῶται ἐξετάσεις τοῦ ἐν ταῖς φυλακαῖς Συγγροῦ Ἐφηβείου, τοιαῦτα δὲ ἦσαν τ' ἀποτελέσματα αὐτῶν, ὥστε τὸ ὄνειρον τῆς Βασιλείσης ἤρχισε νὰ λαμβάνη ὑπόστασιν, καίτοι προσέκοπτεν εἰς τὴν ἔλλειψιν χρηματικῶν πόρων.

Ὁ εὐσεβὴς πόθος τῆς πρώτης ἀναμορφωτικῆς τῶν φυλακῶν ἐν Ἑλλάδι Βασιλείσης Ὅλγας, εὗρεν ἡχώ εἰς τὴν μεγάλην καὶ γενναίαν καρδίαν τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτου Γεωργίου Ἀβέρωφ. Ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τῶν ἀγρυπνῶν γάμων τῆς Βασιλείσης Ὅλγας καὶ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου προσφέρει ὁ Ἀβέρωφ εἰς τὴν Βασιλίσσαν τὸ ποσὸν τῶν 315 χιλιάδων χρυσῶν δραχμῶν πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ κτιρίου τοῦ Ἐφηβείου καὶ 60 χιλιάδας δραχμῶν πρὸς ἀγορὰν ὧλων τῶν ἀναγκαιοσύνητων, ἐπιπλέον, σκευῶν καὶ ἐργαλείων πρὸς πλήρη ἐγκατάστασιν τῆς λειτουργίας αὐτοῦ.

Διὰ Β. Διατάγματος τῆς 21^{ης} Νοεμβρίου 1892 προκηρύσσεται κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ μεγάλου δωρητοῦ ἀρχιτεκτονικὸν διαγώνισμα. Ἐνθυμιῶμαι μετὰ πόσης προσοχῆς καὶ συγκινήσεως ἡ Βασιλίσσα συνεχίζει ὅλας τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου, καὶ μετὰ πόσης κρίσεως καὶ αὐστηρῶς πρακτικοῦ πνεύματος διωνύχизεν ἀκούραστος

τὰ πάντα. Τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον ψηφίζει τὴν δωρεὰν παραχώρησιν πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητα ἐνὸς ἐπὶ τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρου λίαν εὐρυχώρου γηπέδου, καὶ τὴν 15^{ην} Μαΐου 1894 κατατίθεται ὁ θεμέλιος λίθος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἐφηβείου ὑπὸ τῆς Βασιλείσης παρουσίαι τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας καὶ τοῦ Βασιλόπαιδος Νικολάου. Οὕτω τὸ ὄνειρον τῆς Χριστιανῆς Βασιλείσης λαμβάνει σάρκα καὶ ὅσπῃ, καὶ τὰ ἐγκαταλειμμένα καὶ ἀπορροσάμενα τῆς Πατρὸς τέκνα, τῶν ὁποίων τὰ ἐργάσματα βαρύνουσι μᾶλλον τὸν ὀργανισμὸν τῆς κοινωνίας ἢ αὐτά, θὰ ἐστεγάζοντο εἰς τὸ ἀνεγερθισμένον Ἴδρυμα.

Τρία ὅλα ἔτη μέχρι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἀβερωφείου Ἐφηβείου, ἐκ τῶν ἐνόντων μερμινῶσα ἡ Β. Ὅλγα θέτει τὰς βάσεις τῆς ἡθικῆς καὶ πνευματικῆς βελτιώσεως τῶν νεαρῶν καταδίδων ἐν ταῖς φυλακαῖς Συγγροῦ. Τρία ὅλα ἔτη ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς καρδίας Αὐτῆς, τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος, καταβάλλει ἀνύπτους κόπους καὶ μόχθους καὶ παλαίει κατὰ πολλῶν καὶ ποικίλων δυσχερειῶν καὶ διὰ τὴν συντήρησιν ἔτι τοῦ ἐν ταῖς φυλακαῖς Συγγροῦ Ἐφηβείου. Τέλος τὴν 26^{ην} Μαΐου 1896 ἡ οἰκοδόμησις τοῦ Ἐφηβείου Ἀβέρωφ συνεπληρώθη, συντελεσθεῖσης δὲ καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐγκαταστάσεώς του εἰς ὅλα τὰ διαμερίσματα καὶ τεχνουργεῖα ὑπεγράφη τὸ πρωτόκολλον παραλαβῆς τοῦ κτιρίου τοῦ Ἐφηβείου Ἀβέρωφ ὑπὸ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος ἐπ' ὀνόματι τῆς Βασιλείσης τὴν 16^{ην} Ἰανουαρίου 1897 ἐτετέλεσθησαν τὰ ἐργάσματα

Ἐφηβείου παρουσίᾳ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Ὑπουργῶν καὶ παρεδόθη ἡ κλεις τοῦ καταστήματος εἰς τὸν τότε ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Ὑπουργὸν Φ. Βάρβογλην. Τὴν δὲ 12^{ην} Μαρτίου 1897 δι' ἐπισήμου συμβολαιογραφικῆς πράξεως ὑπ' ἀριθ. 13810 τοῦ συμβολαιογράφου Ἀθηνῶν Θ. Ι. Ῥωσσοπούλου, ἡ Α. Μ. ἡ Β. «Ὅλα *ἐδώρησε* πρὸς τὸ Δημόσιον τὸ Ἐφηβείον Ἀβέρωφ μεθ' ἀπάντων τῶν παραρτημάτων, ἐπίπλων καὶ σκευῶν του, «ὅπως χρησιμεύσῃ, πρὸς ὃν ἄσκοδομήθῃ σκοπόν».

Λεπτομερὲς κανονισμὸς τοῦ Ἐφηβείου μετὰ σοβαρὰν μελέτην, ἐπικυρωθεὶς διὰ Β. Διατάγματος τῆς 23^{ης} Μαΐου 1895 ἔθηκε εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ἐφαρμοσθὲν σοφὸν μικτὸν σύστημα τῆς νυκτερινῆς ἀπομονώσεως καὶ ἡμερησίας ἀπὸ κοινοῦ ἐργασίας εἰς τὰ 4 τεχνουργεῖα τοῦ Ἐφηβείου. Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ὥς καὶ ἡ τηλεφόρος διδασκαλία πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος φυλακῶν συλλεγέντας ἐφήβους, ἐπέτυχε ν' ἀποδίδῃ εἰς τὴν κοινωνίαν αὐτοὺς ἀποτίσαντας τὴν πωρὴν τὸν, χρηστοὺς πολίτας, κατόχους βιοποριστικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως.

Ἡ μητρικὴ δὲ μέρμινα τῆς Β. Ὅλγας δὲν σταματᾷ ἔως ἔδω. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν κανονισμὸν οἱ ἐν τῷ Ἐφηβείῳ παῖδες δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσιν ἐν αὐτῷ πέραν τοῦ 20^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας τὸν καὶ μεταφέροντο πρὸς ἀπότισιν τοῦ ὑπολοίπου τῆς ποινῆς τὸν χρόνον εἰς ἄλλας φυλακὰς τοῦ Κράτους, ὅπου συναγελαζόμενοι μετὰ τῶν γηρασάντων εἰς τὸ ἐγκλημα, ἔχονεν τὴν ἐπ' αὐτῶν

ἀγαθὴν ἐπήρειαν τοῦ «Ἐφηβείου», ἡ Χριστιανὴ Βασίλισσα Ἰδρυσε διὰ γενναίας χορηγίας τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Νικολάου τοῦ Β'. καὶ *ἐδώρησε* εἰς τὸ Κράτος, ὅπισθεν τοῦ Ἐφηβείου Ἀβέρωφ καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ περιβόλῳ ἕτερον κτίριον. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὸ παράρτημα τῶν «Ὑπερηλίκων Ἐφήβων», ὅπου οὗτοι ἀποτίουσι τὸν ὑπόλοιπον χρόνον τῆς ποινῆς τὸν χωρὶς νὰ μεταφέρονται εἰς ἄλλας τοῦ Κράτους φυλακὰς, τῶν ὁποίων ἡ οἰκτρά κατάστασις ὁμολογούμενως ἀποτελεῖ στίγμα διὰ τὸ Ἔθνος.

Ὀλίγον βραδύτερον πάλιν διὰ χορηγίας γενναίας τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Νικολάου τοῦ Β', προκληθείσης ὑπὸ τῆς Β. Ὅλγας, Ἰδρυσεν αὕτη καὶ ὠργάνωσε τὰς προτύπους γυναικείας φυλακὰς, τὰς ὁποίας ἀφοῦ ἐφοδίασε τελείως μετὰ τὸ ἀναγκαιοῦν καὶ κατήρτισε τελείαν τὴν λειτουργίαν αὐτῶν δι' ἀρίστου κανονισμοῦ καὶ ὀργανισμοῦ, *ἐδώρησε* καὶ ταύτας εἰς τὸ Κράτος.

Οὐδέποτε ἀνεμύνηθ' εἰς διορισμοὺς καὶ παύσεις ὑπαλλήλων τῶν ὑπὸ τὴν Ὑψηλὴν ἀρσταςίαν τῆς ἰδρυμάτων, καὶ οὐδέποτε ἤξιώσε τὴν ἐπιβολὴν τῆς Βασιλικῆς τῆς θελήσεως ἐπ' αὐτῶν καὶ εἶναι πασίγνωστον τὸ πῶς ἀπῆντησεν εἰς ἔγκριτον λατρὸν τῆς πόλεώς μας, ὅστις προσωπικῶς τὴν παρεκάλεσε διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ υἱοῦ του, ἄρτι ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐπιστρέψαντα μετὰ λαμπρὰς σπουδᾶς: «Ὁ υἱός σας εἴμπορεῖ νὰ ᾔται καθ' ὅλα ἀριστες, » πλὴν πρέπει ν' ἀνοίξῃ τὸν δρόμον τῆς θέσεώς του μόνος » καὶ νὰ ἐπιβληθῇ διὰ τῆς προσωπικῆς του ἱκανότητος καὶ » ἀξίας, χωρὶς ποτὲ νὰ φαντασθῇ, ὅτι θὰ παραγινώσκω

»ἄλλους καὶ θὰ τὸν ὑποστηρίξω, διότι εἶναι νιός σας!».

Μεγάλον πόνον ἡσθάνθη ἡ Βασίλισσα, ὅταν μετὰ τὴν ἐκ τῆς πρώτης ἐξορίας ἐπιστροφὴν τῆς εὔρε τοῦ Ἐφρηβίου εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν. Ὅταν τὸ ἐξάρισεν εἰς τὸ Κράτος, ἦτο τέλειον καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς λεπτομερείας, ἐλειτουργεῖ ἀπροσκόπως καὶ ἀπέφερεν ἀγαθοὺς καρπούς. Ὅταν ἐπανήλθεν ἡ Βασίλισσα, ἀντὶ τῶν σεμνῶς, ὁμοιομόρφως καὶ εὐπρεπῶς ἐνδεδυμένων ἐφήβων, οἵτινες ἐδιδάσκοντο γράμματα καὶ τέχνας καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐξημερωμένον ἦθος καὶ οἱ τρόποι εἶχον προκαλέσῃ τὸν θαυμασμόν τῶν κατὰ καιροὺς ἐπισκεπτομένων αὐτοὺς ἡμετέρων καὶ ξένων — εὗρεν ἀντ' αὐτῶν ἀγρίαν ἀγέλην ῥακενδύτων ἐφήβων. Τοὺς εἶχε λείψῃ ἡ ταπεινὴ ψυχοσωτήριος ἐργασία καὶ ἐχαλαρώθῃ ὁ τὸ κατάστημα διέπων σοφὸς ὀργανισμός. Ἀντὶ τοῦ πρακτικοῦ μικτοῦ ἀπομονωτικοῦ συστήματος, δύο καὶ τρεῖς ἔφηβοι ἐκοιμῶντο εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν κλῶδιν πρὸς σκανδαλώδη καταπάτησιν πάσης ἡθικῆς καὶ παντὸς ὀργανισμοῦ! Εἰς τὸ τμήμα τῶν ὑπερηλίκων ἐφήβων, τὸ Κράτος ἀντὶ τῶν ὑπερηλίκων ἐφήβων ἐγκατέστησε ἐν αὐτῷ φυλακισμένους καταχραστὰς ἀξιωματικούς. Ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο δικαιολογημένη, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπαναστατικὴ περίοδος τοῦ Κράτους καὶ ἡ παράνομος βία εἶχον τὰ πάντα καταλύσει, τὸ δὲ Ἐφρηβεῖον εἶχε χρησιμοποιηθῇ καὶ ὡς φυλακὴ ὅλων ἐκείνων, οἵτινες πιστοὶ εἰς τὸ νόμιμον καθεστὸς εἶχον σκληρῶς, διωχθῆναι μαρτυρήσαντες ὑπὲρ Πατριδος. Ἡ Βασίλισσα εὗρεν ὑφισταμένην τὴν Χριστῇ Ἀδελφότητα,

ἢ μᾶλλον τὴν σκιάν αὐτῆς, διότι μετὰ τῆς ψυχρότητος τοῦ Διοικητικὸν Συμβούλιον αὐτῆς ἐγένετο δεκτὸν εἰς τὸ οἰκεῖον Ὑπουργεῖον καὶ τόσον ὀλίγον ἔλαβεν τοῦτο ὑπ' ὄψει του τὰς διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ Ἐφρηβίου εἰς τὸν προορισμὸν του παραστάσεις, ὥστε ἐδέχθη αὐτοπροσώπως ἡ Βασίλισσα Ὀλγα κατὰ Μάρτιον τοῦ 1922 νὰ συγκαλέσῃ εἰς τ' Ἀνάκτορα τὰ ἐν Ἀθήναις μέλη τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος, νὰ καταβάλῃ πᾶσαν φροντίδα, ὥπως τὸ καταστατικὸν αὐτῆς προσαρμοσθῇ εἰς τὸν περὶ Σωματείων νόμον καὶ τέλος νὰ ἐπέλθῃ κάποια συνενόησις μεταξὺ τῆς πρὸ τινος ἐν Ἑλλάδι ἰδρυθείσης «Γενικῆς» Ἐταιρείας φυλακῶν καὶ ἀντιλήψεων τοῦ ἐγκλήματος» καὶ τοῦ Δ. Συμβουλίου τῆς ἐν Χριστῷ Ἀδελφότητος καὶ νὰ τεθῇ πάλιν τάξις καὶ νὰ ἀναζωοποιηθῇ τὸ ἔργον τῆς Βασιλείσης.

Ὡσαύτως ἡ «Ἐλεῖμων Ἐταιρεία» καὶ τὸ Πτωχοκομεῖον εἶναι ἔργον τῆς. Ἐπίσης ἀνήγειρεν ἰδίας δαπάναις ἰδιαίτερον τμήμα ἐξωτερικῶν ἀπόρων τοῦ Ὀφθαλμιατρείου, ὅπου καθημερινῶς εὐρίσκουν περὶθαλψιν ἑκατοντάδες ἀπόρων πασχόντων τοὺς ὀφθαλμούς.

Δὲν φαντάζομαι, ὅτι ὑπάρχει κλάδος φυλάνθρωπιας οἰαδῆποτε φύσεως, τὸν ὁποῖον ἡ Β. Ὀλγα δὲν ἴδρυσεν καὶ περὶ τοῦ ὁποίου δὲν ἐμερίμνησε μὲ ὅλην τὴν καρδίαν της, προσπαθοῦσα, ἐφ' ὅσον ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατόν, νὰ ἐλαττώσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποκειμένων εἰς πάθος εἰδὸν ἀνθρωπίνην δυστυχίαν.

Ὅταν ἐβλεπε στρατιώτας καὶ εὐζώνους κούρασιν

καὶ καθ'ιδρους, τοὺς ἐλυπεῖτο, διότι ἦσαν ἀκάθαρτοι καὶ δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ λουσθοῦν, ὡς ἔλεγε, «τὰ καϋμένα» τὰ εὐζωνάκια! τὰ τόσον βρώμικα, καὶ τὰ τόσον συμπα-
 »θητικά». Καὶ ἀμέσως συλλαμβάνει καὶ ἐκτελεῖ αὐθωρεὶ
 τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως τῶν «Στρατιωτικῶν Λουτήρων»
 ἀριστερῇ τῇ ἀνερχομένῃ τὴν ὁδὸν Κηφισοῦς. Τὰ «Στρα-
 τιωτικά Λουτρά» ἴδρυσεν εἰς μνήμην τῆς θανούσης ἐν
 Ῥωσίᾳ λατρευτῆς κόρης τῆς, τῆς Μεγάλης Δουκίσσης
 Ἀλεξάνδρας καὶ πάλιν προστρέξασα εἰς τὴν γενναιοδω-
 ρίαν τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου τοῦ Β'.

Εἰς Πειραιᾷ καὶ πάλιν εἰς μνήμην τῆς λατρευτῆς τῆς
 κόρης Ἀλεξάνδρας συνέστησε τὸ Ῥωσικὸν Νοσοκομεῖον.
 Ἠγόρασεν ἰδίαις δαπάναις τὸ κτίριον, ἐπέφερε καὶ πάλιν
 δαπάναις τῆς τὰς σχετικὰς μεταρρυθμίσεις, ὅπως τὸ ἀγο-
 ρασθὲν οἶκημα προσαρμοσθῇ πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ διὰ
 Νοσοκομεῖον, διὰ τὰ νοσηλεύονται οἱ ἀσθενεῖς ναῦται
 τῶν εἰς Πειραιᾷ καταπλεόντων πλοίων τοῦ Ῥωσικοῦ
 στόλου. Ἀλλ' ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον σπουδαίως ἐξυτηρέτησε
 τὴν γείτονα πόλιν, τὸν Πειραιᾶ, ὅπου κινεῖται καὶ ἕξ ὑπὸ
 τὰς ἀνθυγιεινοτέρας τῶν συνθηκῶν μυρμηκία ἐργατικῶν
 πτωχῶν οἰκογενειῶν, ἐργαζομένων εἰς τὰ ἐργοστάσια καὶ
 τὸν λιμένα, ἦτο τὸ ἐξωτερικὸν ἱατρεῖον τοῦ Ῥωσικοῦ
 νοσοκομεῖου. Ἐκεῖ προσήρχοντο καθημερινῶς πάσης
 ἡλικίας καὶ φύλου πτωχοὶ ἀρρωστοὶ, παθολογικοὶ καὶ
 χειρουργικοὶ, καὶ ὅχι μόνον ἐξητάζοντο δωρεὰν ὑπὸ δια-
 κεκριμένων ἱατρῶν ἀλλὰ καὶ φάρμακα καὶ ἐπιθεσμοὶ καὶ
 τεχνητὰ μέλη διὰ τοὺς ἀρρωτηριασμένους, ὅλα δωρεὰν

παρείχοντο εἰς τοὺς προσερχομένους ἀσθενεῖς, ἐξ ὧν καὶ
 πολλοὶ βαρέως πάσχοντες εἰσήρχοντο πρὸς δωρεὰν νοση-
 λείαν εἰς τὸ Ῥωσικὸν νοσοκομεῖον μέχρις ἐντελούς
 ἀποθεραπείας τῶν. Παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ νοσοκομεῖου,
 ἐπὶ ἐξώστου ἴστατο μέγα ἄγαλμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, ὅστις μὲ προτεταμένας τὰς χεῖρας (κατὰ τὸ πρό-
 τυπον τοῦ μεγάλου Δανοῦ γλύπτου Bertel Thorwaldsen)
 ὑπέδεχeto τοὺς προσερχομένους ἀσθενεῖς μὲ τὴν τόσον
 πρὸς τὴν στάσιν προσαρμοζομένην Εὐαγγελικὴν προσφώ-
 νησιν «Δεῦτε πρὸς Με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορ-
 »τισμένοι, ἀγῶ ἀναπαύσω ὑμᾶς». (Ματθ. ΙΑ' 28).

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐνθυμηθῇ καθ' ὅλας αὐτῆς
 τὰς λεπτομερείας τὴν ἀπέραντον εὐεργετικὴν καὶ φιλα-
 νθρωπικὴν δρᾶσιν τῆς πρώτης ὀργανωτορίας τῆς συστημα-
 τικῆς φιланθρωπίας ἐν Ἑλλάδι, τῆς τόσον πολυσχιδοῦς,
 εἰς τὴν ὅποιαν ἀνυπολογίστως ἐσπατάλησε τὸν θησαυρὸν
 τῆς μεγάλης ψυχῆς Τῆς; Ἀκούραστος προσωπικῶς ἐιργά-
 ζeto εἰς ὅλα καὶ μὲ ὁλους καὶ δι' ὁλους καὶ μόνον μένουσα
 ἀμέτοχος καὶ μακρὰν πάσης πολιτικῆς. Πᾶσα πολιτικὴ
 συζήτησις ἦτο ἀσθητικῶς ἀπηγορευμένη κατὰ τὸν οἰκογε-
 νειακὸν βίον τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. Ἐδίδαξεν ἡ
 Βασίλισσα τὰ παιδιὰ τῆς τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀφοσίω-
 σιν καὶ ἀγάπην, ὡς πρώτιστον αὐτῶν καθήκον. Τὴν
 ἀγάπην αὐτὴν ἀδιάσειστον διητήρησαν ὅλα παρ' ὅλας
 τὰς πικρίας, ὅς οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐπότισαν καὶ ἐπὶ τὴν
 ἐξορίαν, ὅπου ὅλα ἐφύσκεινται, πάντοτε μετὰ πόθου καὶ
 πόνου ἀναπολοῦν τὴν φιλιτὴν Πατρίδα, καὶ μὲ δάκρυα

εἰς τὰ μάτια ἐρωτοῦν λεπτομερῶς τὰ κατ' αὐτήν, ἐνδιαφε-
ρόμενοι καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα. Ἡ ὑπαρξὶς των καὶ τὸ πλεῖ-
στον τῆς ζωῆς των εἶναι συνυφασμένα μὲ τὴν Πατρίδα
Ἑλλάδα καὶ μόνον, ὅταν ὁ ὄρῳον καθαρίσῃ καὶ τὰ πάθη
κατασιγᾶσιν καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ἀναλάβῃ τότε, καὶ
μόνον τότε θὰ κατανοήσωμεν πόσον ἀχάριστοι, καὶ ἄδικοι
ἐδείχθημεν πρὸς τὴν Βασιλικὴν μας Οἰκογένειαν.

ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΙΟΝ ΤΣΑΡΙΤΣΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Χαράι καὶ λύπαι — Ἡ παρουσίαις τῶν Κυριῶν — Τὸ ναυτικὸν
δορμάτιον — Γεύματα ἐπίσημα — 11 Ἰουλίον — 22 Ἀγοστόνου
Λειτουργίαι εἰς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν τοῦ Τατοῖου — Προγεγενημένα
καὶ Σφήμες εἰς τὸ Τατοῖ — Ἡ ζωὴ εἰς τὸ Τατοῖ.

Χαράι καὶ λύπαι διεδέχοντο ἀλλήλας κατὰ τὸν Βασι-
λικὸν Οἰκογενειακὸν βίον, διότι καὶ οἱ Βασιλεῖς εἶναι
θνητοὶ ὅπως ὅλοι μας καὶ ἡ μοῖρα τῶν εἶναι νὰ ὑποφέ-
ρουν ὅπως καὶ ἡμεῖς, ἀλλὰ δι' αὐτοὺς τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι
τόσον ἀπλοῦν. Οἱ ἰδιῶται ἔχουν νὰ ὑποστοῦν τὰς ἀτομι-
κὰς τῶν δοκιμασιῶν καὶ βάσανα, ἐκεῖνοι ὅμως φέρουν
ἐπιπροσθέτως τόσας εὐθύνας καὶ τόσα βάρη.

Αἱ πρῶται μεγάλαι χαραὶ τῆς Βασιλείας ἦσαν
οἱ ἀρραβῶνες καὶ ὁ κατὰ τὴν 15^{ην} Ὀκτωβρίου 1889
γάμος τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Πριγκι-
πίσσης Σοφίας τῆς Ῥωσσίας, ὡς καὶ ὁ τοῦτου προηγη-
θεὶς γάμος τῆς κόρης τῆς Βασιλόπουδος Ἀλεξάνδρας
τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Παύλου τῆς
Ῥωσσίας, νεωτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Ἀυτοκράτορος τῆς
Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου τοῦ Γ'. Οἱ γάμοι τῆς Β. Ἀλε-
ξάνδρας ἐτελέσθησαν μεγαλοπρεπῶς ἐν Πιερουπόλει κατὰ
Ἰούλιον τοῦ 1889. Παρ' ὅλην τὴν χαράν, τὴν ὅποιαν
ἡ Βασίλισσα Ὀλγα καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἠσθάνοντο
διὰ τὴν μεγάλην εὐτυχίαν τῆς ἀγαπημένης κόρης, τὴν
ἐλυποῦντο διὰ τὴν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἀναχώρησιν τῆς

δπως ἐθλίβετο καὶ ἡ ἰδία Β. Ἀλεξάνδρα διότι ἄφηνε τὴν Πατρίδα της.

Ἡ Β. Ἀλεξάνδρα ἦτο ὥραιότατη, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἐλάτρευε διὰ τὴν ἀγαθότητά της καὶ τὴν χάριν της καὶ ὅταν ἐπρόκειτο ν' ἀφήσῃ τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ μεταβῇ εἰς Πετρούπολιν διὰ τὴν τέλειον τῶν γάμων της, πληθὺς ἀνθρώπων ἐξήγησε νὰ παρουσιασθῶν καὶ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσουν, καὶ πολλοὶ τῆς προσέφερον αὐθορμήτως δῶρα, τὰ ὅποια ὅλα ἐπῆρε μαζί της εἰς τὴν νέαν Πατρίδα της. Ὅσον ταπεινὰ καὶ μικρὰ καὶ ἂν ἦσαν, τὰ ἐθεώρει πολυτιμώτατα, διότι ἦσαν «ἑλληνικά...» — Τὴν ἡμέραν τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσεώς της ἐνθυμοῦμαι, ὅτι μὲ ὅλας τὰς μαθητρίδας τοῦ σχολείου μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ σταθῶμεν εἰς τὸν ἐξώστην. Μᾶς ἔδωκεν ἡ Διευθύντρια ἄφθονα λουλούδια καὶ καθὼς ἡ ἁμαξα ἐπρόχωρει, ὅλος ὁ κόσμος μὲ δάκρυα 'ς τὰ μάτια ἀδιακόπως ἐζητωκραύγαζε κ' ἐφώναζε. «Σ' τὸ καλὸ Βασιλοπούλα μας! 'ς τὸ καλὸ, κ' ὁ Θεὸς καὶ ἡ Παναγία μαζί Σου!» — Ἡ Βασίλισσα Ὀλγα καὶ ἡ Βασιλόπαις Ἀλεξάνδρα ἐφόρουν καὶ αἱ δυὸ ὅμοια φορέματα γαλανοῦ χρώματος, καὶ ἐκλαίον μετὰ λυγρῶν βαθύτατα συγκινημέναι διὰ τὰς ἐκδηλώσεις αὐτὰς τῆς λατρείας τοῦ πληθους, τὸ ὅποιον ἀπὸ παρὰ θυρα καὶ ἐξώστας τὰς ἔβλεπε μὲ ἀνθῆ. Τὴν δὲ ἐπαύριον ἡ συγκίνησις τοῦ λαοῦ ἐφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον, ὅταν αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν τὴν ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἡ Β. Ἀλεξάνδρα ἔγραψεν ἐκ τοῦ πλοίου πρὸς τὴν ἀγαπητὴν της παιδικὴν φίλην Εἰρηνοῦλαν Χατζηπέτρου

καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐξέθετε τὸ τί ἡσθάνθη κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἀναχωρήσεώς της, καὶ ὅτι ἦτο «οὐκ ἀνὰ τῆς ἐξεσχίζετο ἡ καρδιά της!...» — Ἡ ζωὴ τῆς λατρευτῆς τῆς Ἑλλάδος κόρης εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἦτο εὐτυχιστάτη, πλην βραχυχρόνιος. Κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ δευτέρου τέκνου της, τοῦ Μ. Δ. Δημητρίου ἐπὶ πληθὺν ἐπιπλοκαί, αἰτνες ἐπέφεραν τὸν θάνατόν της. Ἡ Βασιλική, Οἰκογένεια ἔμεινε ὅλη τότε εἰς τὰ ἐν Δανίᾳ ἀνάκτορα τοῦ Fredensborg, ὅπου συνειβίχε νὰ συγκεντρώνηται τότε ὅλη ἡ οἰκογένεια, παιδιὰ κ' ἐγγόνια τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας. Ἡ φρικτὴ εἰδησις, ὅτι ἐκινδύνευε ἡ ζωὴ τῆς Μ. Δουκίσσης Ἀλεξάνδρας κατέβλησεν ὅλους. Ἀμέσως ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ἡ Βασίλισσα Ὀλγα ἐξέκλινον διὰ νὰ ἰδοῦν τὴν ἀγαπημένην τὴν κόρην, καὶ δυστυχῶς, ὅταν ἐφθασαν ἐκεῖ διήρχετο τὰς τελευταίας της στιγμὰς, καὶ μόλις ἐπρόφθασαν νὰ κλείσουν τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ Των. Ἡ Αἰ. Σαπουντζόκη, Κυρία τῆς τιμῆς τῆς Βασιλίσσης Ὀλγας, ἡ πιστὴ καὶ ἀφοσιωμένη της Κατήγκα, ὥς τὴν ἀπεκάλει, συνόδευσε καὶ τότε κατὰ τὸ ἀγωνιώδες αὐτὸ ταξεῖδι τοὺς Βασιλεῖς, καὶ πολλὰς μοὶ διηγῆθη, πόσον ἀτελείωτον ἐφαίνετο εἰς ὅλους τὸ ἀπὸ Fredensborg εἰς Πετρούπολιν ταξεῖδι, πόσον ἀπερίγραπτον θλίψιν καὶ ἀγωνίαν ἡσθάνετο ἡ μητρικὴ καρδιά τῆς Βασιλίσσης καὶ πόσον προσεπάθει αὐτὴ μὲ κάθε τρόπον νὰ παρηγορῇ καὶ νὰ συγκρατῇ τὸν Βασιλέα Γεώργιον εἰς τὴν φρικτὴν δοκιμασίαν του. Ὅταν ἐφθασαν εἰς Πετρούπολιν, καὶ τὰ ἐπίλοιπα μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας, εἶχον ἤδη

νισθή τὰ τῆς κηδείας. Ὁ πόνος τῶν γονέων καὶ τῶν ἀδελφῶν ἦτο ἀπεριγράπτος. Μόνον ἡ βαθεὶα ῥιζωμένη πίστις τῆς Βασιλείσης Ὀλγας, τῆς ἔδωκε δυνάμεις νὰ ὑποστῇ τὴν βαρυτάτην αὐτὴν δοκιμασίαν. Ἡ τόσον λαοφυλὴς Μεγάλῃ Δουκίᾳ, πλασμένη διὰ νὰ σκορπῇ γύρω τῆς τὴν ἀγάπην καὶ τὴν χαρὰν, ἀφῆκε μὲ τὸν θάνατόν τῆς βαθύτατον πόνον εἰς τὴν καρδίαν τῶν γονέων τῆς. Ὅταν ἡ Β. Οἰκογένεια ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦτο παρηγορία ἀληθινὴ δι' αὐτὴν, τὸ πόσον ὁ λαὸς ὅλος ἀνεξαρκῆτως κοινωνικῆς τάξεως ἔδειξε τὴν μεγάλην του συμπάθειαν καὶ τὴν ἐγκάρδιον συμμετοχὴν του εἰς τὸ πένθος τῶν Βασιλέων του. Ἡ Βασιλίσσα ἐκράτει εἰς ἰδιαίτεραν ὑαλόφρακτον θήκην ὅλα τὰ ἐσθέρουχα καὶ τ' ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα ἡ ἀγαπημένη τῆς κόρη μετεχειρίσθη κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς τῆς στιγμὰς. Ἡ θήκη αὐτὴ εὐρίσκετο πάντοτε ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος τῆς Βασιλείσης καὶ πάντοτε ἐπ' αὐτῆς διετηροῦντο αἱ δυὸ φωτογραφίαι τῶν δυὸ παιδιῶν τῆς Βασιλείσης, τῆς μικρᾶς Βασιλοπούλας Ὀλγας καὶ τῆς Μ. Δουκίσσης Ἀλεξάνδρας. Πλησίον τῆς κλίνης τῆς ἡ Βασιλίσσα διετήρει ἐπίσης ἐντὸς ὑαλοφράκτου μικρᾶς θήκης τὰ μαλλιά τῆς «Alix» τῆς, ὅπως τὴν ὠνόμαζε. Πάντοτε ἓνα δάκρυ καὶ ἓνας βαθὺς στεναγμὸς συνόδευε τὴν ἀνάμνησιν τῆς κόρης τῆς ἰδίως, ὅταν κατὰ τὴν ταξινόμησιν τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Βασιλείσης, τῆς ὁποίας τὴν εὐθύνην εἶχον ἐγώ, συνέπιπτε νὰ ἀπασχολῆται ὧρας ὁλοκληροῦς, ἀναγινώσκουσα τὰ γράμματα τῆς «Alix» τῆς. Ἐν τούτοις τὴν παρηγο-

ρίαν τῆς εὕρισκεν ἐξακολουθοῦσα νὰ ζῇ ἐν ἄρᾳ ὑποταγῇ εἰς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα. Ἡ ζωὴ τῆς ὅλη παρ' ὅλον τὸν πικρὸν πόνον τῆς μητρικῆς καρδιάς τῆς, τῆς τόσον σκληρῶς δοκιμασθείσης, ἐτράπη καὶ πάλιν εἰς τὰ πρὸς τοὺς δυστυχεῖς καθήκοντά τῆς. Οὐδέποτε παράπονον διέφυγεν ἀπὸ τὰ Βασιλικά τῆς χεῖλη. Ἐθεώρει, ὅπως καὶ εἶναι, ἀμάρτημα νὰ ἐρωτᾷ τίς τὸ, «διὰτί», εἰς ὅσα ὁ Θεὸς ἔστειλε πένθη, πόνους, δοκιμασίας καὶ στερήσεις, πάντοτε ὑποκύπτουσα εἰς τὰς βαθείας καὶ ἀνεξεχνιάστους βουλὰς τῆς θείας Προνοίας. Ὁ θάνατος τῆς Μ. Δουκίσσης Ἀλεξάνδρας μετὰ τὸν τῆς μικρᾶς Βασιλόπαιδος Ὀλγας ἦτο ὁ πρόλογος καὶ ἡ ἀπαρχὴ σειρᾶς δοκιμασιῶν καὶ θλίψεων, τὰς ὁποίας ἡ Χριστιανὴ Βασιλίσσα Ὀλγα ὑπέστη ἐν ὑπομονῇ πάντοτε μέχρι τοῦ θανάτου τῆς, ψευθυρίζουσα «Γεννηθῆτω τὸ θέλημα Σου...». Ἡ ἀνθρωπινὴ ἀγνωμοσύνη, ἡ ἀδικία καὶ ἡ κακία οὐδ' Αὐτὴν ἐσβίασθησαν. Πλὴν ὅμως δὲν κατάρθρωσαν ὄχι νὰ στερεῦσιν ἀλλ' οὐδὲ νὰ ἐλαττώσιν τὴν πηγὴν τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης, ἣτις ἤκτινοβόλει πρὸς ὅλους.

Ἀφοῦ ἐπέρσασε τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ μεγάλου πένθους τῆς Β. Οἰκογενείας, ἤρχισεν ἡ τακτικὴ ζωὴ τῆς Αὐλῆς καὶ τὰ διάφορα καθήκοντα πρὸς τὴν κοινωνίαν. Ὅπως ὁ Βασιλεὺς ἔδεδετο πάντα, ὅστις ἐξήτει νὰ παρουσιασθῇ ἐνώπιόν του, ὅταν ἐνεγράφετο εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ βιβλίον τῶν παρουσιάσεων, οὕτω καὶ ἡ Βασιλίσσα ἐδέχετο τὰς Κυρίας τῆς κοινωνίας. Κατὰ πάσαν Δευτέραν καὶ Πέμπτην αἱ κυρίαι ἔτις τιμῆς τῆς Βασιλείσης ἔδεδετο το

εις τὰ ἐν τοῖς παλαιοῖς Ἀνακτόροις δωμάτιά των τὰς κυρίας. Ἐκ τούτων, ὅσαι ἤθελον νὰ λάβουν τὴν τιμὴν τῆς παρουσίας αὐτῶν καὶ τῶν θυγατέρων των ἐνεγράφοντο εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ βιβλίον τῆς κυρίας τῆς ὑπηρεσίας. Τὰ ὀνόματα αὐτῶν ὑπεβάλοντο εἰς τὴν Βασιλισσαν, ἥτις καποτε καὶ τρεῖς τῆς ἐβδομάδος ἐδέχeto τὰς κυρίας τῆς κοινωνίας, οὐχὶ κατ' ἐκλογὴν, ἀλλὰ κατὰ σειρὰν ἐγγραφῆς, εὐθὺς μετὰ τὴν δεξίωσιν τῶν Κυριῶν τῶν πρεσβευτῶν καὶ ὑπουργῶν, αἵτινες συνήθως ἐνεγράφοντο καὶ ἐκ τῶν πρώτων. Αἱ κυρίαι προσεκαλοῦντο διὰ ἀγγελιοφόρου χωροφύλακος, ὅστις ἦτο κομιστὴς διστήλου ἐγγράφου ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως τοῦ ὁποίου ἦσαν τὰ ὀνόματα τῶν κυριῶν καὶ παρ' αὐτὰ ἡ ὀρισθεῖσα δι' ἐκάστην κυρίαν ὥρα παρουσίας καὶ ἔναντι ὑπέγραφεν ἡ μέλλουσα νὰ παρουσιασθῇ κυρία. Τοῦτο ἐσήμαινε, ὅτι θὰ μεταβῇ εἰς τ' Ἀνάκτορα πρὸς παρουσίαν, ἢ ἄλλως ἐδικαιολογεῖτο λόγῳ ἀσθενείας ἢ πένθους ἀναβάλλουσα τὴν τιμὴν τῆς παρὰ τῇ Βασιλίσσει ἀκροάσεως. Τὴν πρὸς τὰς κυρίας πρόσκλησιν συνώδευεν ἡ ἐντυπὸς ὑπ' αὐτὴν σημείωσις « Ἀπλὴ ἐνδυμασία περιπάτου », καὶ τοῦτο κατ' ἐπιθυμίαν τῆς Βασιλίσσης, ὅπως πᾶσα κυρία, ἀνεξαρτήτως τῶν ὀλικῶν μέσων, τὰ ὅποια τῇ ἦτο δυνατὸν νὰ διαθέσῃ διὰ τὴν ἐνδυμασίαν τῆς, μὴ δυσκολεῖται νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὴν Βασιλισσαν.

Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ὥραν ὁ Κλειδοῦχος τῆς Βασιλίσσης Δ. Μεσσαλᾶς, ὁ τόσον ἀφοσιωμένος καὶ πιστὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Βασιλίσσης του ἐν στολῇ ἱστατο

εἰς τὸν στενὸν διάδρομον, ὁ ὁποῖος ὠδήγει διὰ θύρας πρὸς τ' ἀριστερὰ εἰς τὸ « κόκκινο σαλονάκι », ὅπου ἡ Βασίλισσα ἐδέχeto τὰς κυρίας. Ὁ μακρὸς καὶ στενὸς αὐτὸς διάδρομος, ἐστρωμένος μ' ἑλληνικὸν τάπητα τοῦ ἐργαστηρίου τῶν ἀπὸρων γυναικῶν, ἦτο καταστόλιστος μὲ μεγάλας ἐλαιογραφίας τοῦ πάππου καὶ τῆς μάμης τῆς Βασιλίσσης καὶ κάτωθι αὐτῶν εἰς τρεῖς συνεχόμενας πυραμίδας ἐπὶ μικρῶν βάθρων προσηρμοσμένων ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἦσαν τοποθετημέναι αἱ μικροὶ μεγέθους προτομαὶ ἐκ χαλκοῦ ὅλων τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῶν Ῥωμανόφ. Οἱτινες ἦσαν ἐπὶ σειρὰν 400 ἐτῶν Ἀυτοκράτορες τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἡς γόνος ἦτο καὶ ἡ Βασίλισσα Ὁλγα. Θαλλερὰ πρῶσινα φυτὰ ἐκ τῶν θερμοκηπίων τοῦ Βασιλικοῦ κήπου ἐστολίξαν τὸν διάδρομον αὐτόν, ἐναλασσόμενα μὲ παλαιὰ ἐπιπλά καὶ κομψοτεχνήματα. Τὸ σύνολον ἦτο κομψόν, ἂν καὶ ἀρκετὰ παραφορτωμένον, πάντως δὲ εἰς τελείαν ἀντίθεσιν εὐρισκόμενον ἀπὸ τὰς σημερινὰς ἰδέας διαρρυθμίσως καὶ στολισμοῦ τοῦ ἐσωτερικοῦ κατοικιῶν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὅλα ἦσαν ὥραια, ὅλα ἐφαίνοντο κομψά, ἀκόμη καὶ τὴν στιγμὴν αὐτήν, καθ' ἣν γράφω τὰς γραμμὰς αὐτάς, μοῦ ἔρχεται ζωηρότατα εἰς τὴν μνήμην τὸ σύνολον αὐτοῦ τοῦ μακροῦ καὶ στενοῦ διαδρόμου, μὲ τὸ ἰδιάζον καὶ περιέργον ἐκεῖ ἄρωμα, προερχόμενον ἀπὸ τὰ διαφορετικὰ ἐκάστης κυρίας ἀρώματα ἀναμειγμένα μὲ τὴν ὀσμὴν τῶν σιγαιρέτιων τοῦ Δ. Μεσσαλᾶ, τὰ ὅποια βασταζομένη ἐκ πνίξε κατά βραχυχρόνια διαλείμματα τῆς παρουσίας αὐτῆς.

τῶν κυριῶν, ὥς καὶ τὴν ὁσμὴν τοῦ καπνοῦ τοῦ Παναγιώτη, τοῦ θεράποντος τῆς Βασιλίσσης, ὅστις ἐκρυφοκάπνιζε κ' ἐκείνος βοηθῶν τὰς ἐρχομένας κυρίας ν' ἀφαιρέσουν ἢ νὰ φορέσουν τὰ ἐπαναφορία των.

Εἰς τὸ ἄκρον τοῦ στενοῦ διαδρόμου κατὰ συνέχειαν αὐτοῦ ἦτο τὸ ναυτικὸν λεγόμενον δωμάτιον, ὅπου ἡ Βασίλισσα ἐφύλαττεν ὅλας τὰς ποικίλας ἀναμνήσεις, ὡς τῇ ἐχάριζον τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα καὶ τὰ πληρώματα αὐτῶν, ἀπὸ ἁπλοῦ κασσιτερωμένου δοχείου μαγειρικῆς μέχρις ἀργυρῶν καὶ ἐπιχρυσῶν μελανοδοχείων, κηροπηγέων καὶ παντοδαπῶν ἀντικειμένων πάσης ἀξίας, πάσης ὕλης, καὶ λευκωμάτων μὲ φωτογραφίας ναυτῶν καὶ ἀξιωματικῶν. Ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ δωματίου τούτου ἦσαν ἀνηρτημένα αἱ εἰκόνας τῶν πλοίων τῆς Β' μοίρας τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου τῆς Μεσογείου, καὶ τοῦ πληρώματος τοῦ θωρηκτοῦ «Ναύαρχος Μακάροφ», τῶν ὁποίων ἡ Βασίλισσα Ὀλγα ἦτο Ἀρχηγός. Ἐντὸς τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ ναυτικοῦ δωματίου μεγάλων ἐρμαρίων ἐφυλάσσοντο κατ' αἰῶνα ἀριθμὸν καὶ μὲ ἀπαράμιλλον τάξιν τηλεγραφήματα, ἐπιστολαὶ καὶ ἐγγράφα σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσικῶν νοσοκομεῖον.

Αἱ κυρίαι προσερχόμεναι καὶ γενόμεναι δεκταὶ ὑπὸ τοῦ Κλειδούχου παρελμβάνοντο ἀπὸ τὴν κυρίαν τῆς τιμῆς τῆς ὑπηρεσίας. Ἀπαράμιλλοι εἰς τὸ καθήκον τοῦτο ἦσαν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὁ Διον. Μεσοαλάς, ὅστις μὲ τὰ ἀστεία του καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ κόσμου κατάρθωνε ν' ἀφαιρῆται κάθε συγκρίνῃς ἀπὸ τὰς κυρίας διὰ τὴν πρὸ τῆς

Βασιλίσσης παρουσίασιν, καὶ ἡ Αἰκ. Σαπουντζιάση (τὸ γένος Κολοκοτρώνη), ἥτις γνωρίζουσα πάντας καὶ πάσας εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν, τὰ συγγενολόγια των, τὰ οἰκογενειακά των γεγονότα εὐχάριστα καὶ δυσάρεστα, ἀμέσως δι' ὀλίγων κατετόπιζε περὶ αὐτῶν τὴν Βασίλισσαν καὶ οὕτως Αὕτη μὲ τὴν καλωσύνην καὶ χάριν τῆς κατάρθωνε κατὰ τὸ διάστημα τῆς φροσύνης νὰ κατακτῇ τὴν καρδίαν πάσης παρουσιαζομένης κυρίας καὶ μάλιστα τῶν διὰ πρῶτην φορὰν γενομένων δεκτῶν. Ἦξευρεν ἡ Βασίλισσα νὰ δέχεται ἐξαιρετικὰ ν' ἀκροᾶται μὲ γλυκεῖαν ὑπομονήν, νὰ δευκνύῃ τὴν συμπάθειάν της πρὸς ὅλους καὶ ὅλων τὰς καρδίας νὰ καταλαμβάνῃ ἐξ ἐφόδου. Μίαν φορὰν νεαρὰ κόρη τὸ πρῶτον παρουσιαζομένη μετὰ τῆς μητρὸς της ἦτο δειλὴ καὶ συνεσταλμένη καὶ πρὶν ἢ ὑποκλιθῇ τρὶς πρὸ τῆς Βασιλίσσης, κατὰ τὰ κρατοῦντα τῆς ἐθιμοτυπίας, στραφεῖσα πρὸς τὴν μητέρα της, εἶπε «φοβοῦμαι!». Ἡ Βασίλισσα τὸ ἀντελήφθη καὶ ὅταν ἡ νέα ἐπλησίασε, ἡ Βασίλισσα μὲ τὸ χαριτωμένο γέλιο της τῆς λέγει «δὲν φοβάσαι νὰ μὴ σὲ φάγω;», ἐφύσησε τὴν νέαν καὶ ἀμέσως αὕτη ἀνεθάρρησε. Συνειβίβειν ἡ Βασίλισσα νὰ δέχεται καθημέρην μὲ τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸ φῶς, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς υπερβυλλοσύνης μυωπίας της τόσοον ἐκούραζε τ' ἀδύνατα μάτια της, καὶ κρατοῦσα τὰ γυναικία της προσέβλεπε τὰς πρὸ αὐτῆς κυρίας. Πάντοτε εὗρισκε θέματα ὁμιλίας ἀνάλογα κ' ἐνδιαφέροντα κατὰ τὰ πρόσωπα, κ' ἐνῶς αὐτοὶ καὶ ὅλοι ἔμενον ἐνθουσιασμένοι ἐκ τῆς δεξιότητος, Εἰς τὴν

ἐκ μετριοφροσύνης εἶχε πάντοτε τὸ συναίσθημα, ὅτι δὲν τὰς εὐχαρίστησε ἀρκούντως. Καὶ ὅμως ὅλη ἡ πόλις εἶχεν ὡς θέμα ὁμιλίας τὴν ἀφθαρτον γλυκύτητα καὶ τὴν ἀπειρον καλωσύνην της.

Τὸ κόκκινο σαλονάκι εἶχεν ἔπιπλα Empire, ὥραϊα ὑαλόφρακτα ἐρμάρια μὲ θαυμάσια καὶ ὥραιότατα κομποτεχνήματα ἐκ χρυσοῦ καὶ πολιτίμων λίθων καὶ ὥραϊας εἰκόνας. Τὸ σύνολον ἦτο χαριτωμένον καὶ μεταξὺ τῶν ἐπίπλων ἦτο ἓνα μικρὸν ἐπίμηκες κάθισμα, ἀνήκον ἄλλοτε εἰς τὴν ἀτυχῇ Βασιλισσαν τῆς Γαλλίας Marie Antoinette καὶ τὸ ὅποιον ὁ Βασιλεὺς εἶχεν ἀγοράσῃ διὰ τὴν Βασίλισσαν εἰς Παρισίους. Ὅταν ἐπωτοπῆγα εἰς τὴν αὐλήν, ἡ Βασίλισσα μοὶ τὸ ἔδειξε καὶ βραδύτερον, ὅταν ἀπέκτησεν ἐγγονόκια μοὶ εἶπε μίαν ἡμέραν: «Φαντάσου Γιουλοῦ, ὅτι ἡ ἐγγονή μου, ἡ ὁποία ἔμαθε τὴν τραγευγὴν μοῖραν» τῆς Marie Antoinette, φοβεῖται νὰ πλησιάσῃ αὐτὸ τὸ «σκαμνάκι, ὅαν νὰ ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ κάθισμα ἡ...» «λαμητόμος!».

Ἐν ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῶν Βασιλέων, ἦσαν καὶ τὰ γεύματα. Ἦρχιζαν μὲ τὸ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν καὶ τὴν ἱερὰν σύνοδον, καὶ κατὰ Τετάρτην καὶ Σάββατον ἐξηκολούθουν τὰ πρὸς τοὺς διαφόρους ἀξιωματούχους τῆς πολιτείας, τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς πρεσβευντὰς τοιαῦτα.

Ἡ Βασίλισσα τὸ βράδυ κατὰ τὰ ἐπίσημα αὐτὰ γεύματα μὲ ἔξωμον περιβολήν, στολισμένη μὲ τὰ κοσμήματά της, ἦτο ὥραιότατη, μεγαλοπρεπὴς καὶ ἐπιβάλλουσα.

Εἰς τὸ γεῦμα τῶν κληρικῶν, τὸ ὅποιον ἐδίδετο μετὰ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων ἐφύρει συνήθως μαῦρο βελούδον ἢ τι ἄλλο καὶ ὀλιγώτερα διαμαντὰ. Πάντοτε πρὶν ἐνδυσθῇ διὰ τὸ γεῦμα, ἐφριχνε «μὰ ματιά» εἰς τὸ καταστόλιστον τραπέζι καὶ ἔβλεπε τὸ πρόγραμμα τῆς μουσικῆς, ἥτις θὰ ἐπαίνυνε κατ' αὐτὸ καὶ τὸ menu.

Μετὰ τὸ γεῦμα ὅλοι εἰσῆρχοντο εἰς τὴν μικρὰν αἴθουσαν, ὅπου ἐδίδετο ὁ καφφές καὶ ἐγίνετο ὁ κύκλος, κατὰ τὸν ὅποιον οἱ Βασιλεῖς καὶ οἱ προσκεκλημένοι τῶν ἱσταντο ὀρθοὶ καὶ κατ' ἐναλλαγὴν πρῶτον ὁ Βασιλεὺς καὶ ἔπειτα ἡ Βασίλισσα ἀπέτεινον κατὰ σειρὰν τὸν λόγον πρὸς ὅλους. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἀπορῶ, ὅταν συλλογισθῶ πῶς εὗρισκον τόσα θέματα ὁμιλίας δι' ἓνα ἕκαστον καὶ πῶς ὅλοι ἔφρευγαν ἐνθουσιασμένοι! Κάποτε μοὶ διηγῆθῃ ἡ Βασίλισσα τὰ κατὰ τὸ γεῦμα, τὸ ὅποιον ἐδόθη διὰ τὴν ἐνθελικίῳσιν τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου τὸ 1886, ὁπότε εἶχον προσκληθῇ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ Δῆμαρχοι τοῦ Κράτους, τὸ δὲ γεῦμα τοῦτο διὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν κεκλημένων εἶχε δοθῇ εἰς τὰς μεγάλας αἰθούσας τοῦ χοροῦ. Κατὰ τὰ εἰωθότα ἡ Βασίλισσα ἤρχισε ν' ἀποτεῖνῃ τὸν λόγον κατὰ σειρὰν εἰς τοὺς καλοὺς καὶ ἀπλοικοὺς αὐτοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρον καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀπὸ τὸ ἄλλον. Μοὶ ἀνέφερε κάποτε τὴν δειλίαν της, διότι εἶχε νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τόσους, καὶ μὲ πόσῃ καρδίᾳ ὁμίλησαν οἱ Δῆμαρχοι πρὸς τοὺς Βασιλεῖς των, διότι, ὡς μοὶ ἔλεγε, «τότε μὰς ἐπὶ τῇ» «ἀκόμη καὶ ἐχαίροντο, ὅτι εἶχον Ἑλλήνα Διάδογον καὶ» «ὅτι ἡξιώθησαν νὰ τὸν ἰδοὺν ἐνῆλικον». Οἱ Δῆμαρχοι

ἀγνοοῦντες τὴν ἐθιμοτυπίαν, ἀντὶ τὰ σχηματίζουν κύκλον, ἔσπευσαν νὰ πλησιάσουν τοὺς Βασιλεῖς καὶ τοὺς συνεχαίροντο φυσικώτατα καὶ μὲ πολλὴν ἀγάπην διὰ τὸν Διάδοχον, τότε δὲ συνέβη κατὰ πολὺ νόστιμον. Σιγὰ-σιγὰ ὅλοι οἱ Δῆμαρχοι ἔφυγαν καὶ ἀφῆκαν τοὺς Βασιλεῖς μόνους περιστοιχιζομένους μόνον ἀπὸ τοὺς νομάρχας, τοὺς αὐλικούς καὶ ἐκείνους, οἵτινες ἐγνώριζον τὴν ἐθιμοτυπίαν τῆς Αὐλῆς. Αὐτὸ ἐφάνη φυσικώτατον εἰς τοὺς ἀπλοῦς ἐκείνους ἀνθρώπους ἀλλὰ ἦτο τόσον ἀστείον ὡς ἀφῆσαν τοὺς Βασιλεῖς ὀλομόναχους, ὥστε ἐγέλασαν μὲ τὴν καρδιά των.

Ἡ ζωὴ τὸ καλοκαίρι εἰς τὸ Τατόϊ ἦτο ἀπλὴ καὶ οἰκογενειακὴ. Μεγάλοι καὶ μικροὶ ἐχαίροντο τὴν δροσιὰ καὶ τὴν πρασινάδα τοῦ δάσους. Ὁ Βασιλεὺς κατέβαινε δυὸ καὶ τρεῖς φορὰς τὴν ἑβδομάδα διὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Κράτους καὶ ἡ Βασιλίσσα διὰ τὰ νοσοκομεία της, καὶ τὰ διάφορα φιλανθρωπικὰ της ἔργα. Κατὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα κατέβαινον μὲ ἀμαξαν μέχρι Κηφισοῦς καὶ ἔπειτα ὁ σιδηροδρόμος τῆς Κηφισοῦς μὲ ἰδιαίτερον ἡμετέρον ἐφερε τοὺς Βασιλεῖς εἰς τὰς Ἀθήνας, ὁπότεν αἱ εἰς τὸν σταθμὸν ἀναμίνουσαι Βασιλικαὶ ἀμαξαὶ τοὺς μετέφερον εἰς τ' Ἀνάκτορα καὶ κατὰ τὰς ἑξὶ τὸ ἑσπέρας ἐπέστρεφον πάλιν εἰς τὸ δροσερὸν Τατόϊ.

Ἡ Βασιλίσσα ἀπλουσιότη καὶ πρακτικὴ ὥπως ἦτο εἰς τὴν ἐνδυμασίαν της ἐφόρει σχεδὸν πάντοτε κάτασπρα φορέματα. Παρηγγεῖλε καὶ τῆς ὕφαινον εἰς τὰς γυναικείας φυλακὰς ἐγγχώριον ὕφασμα, εἰς τὸ ὅποιον μόνῃ της εἶχε δώσῃ τὸ ὄνομα καραβόπανον, καὶ ἄλλον εἰδους

ὕφασμα διαφανὲς καὶ λεπτόν, ἄσπρο ἐπίσης καὶ δροσερότερον. Μὲ αὐτὸ ἐνεδύετο συνήθως τὸ καλοκαίρι, διδούσα τὸ παράδειγμα τῆς ἁκρας ἀπλότητος καὶ ὑποστηρίζουσ τῶν ἐγγχωρίων προϊόντων.

Κατὰ τὰς δύο χαρμωπύτους ἡμερομηνίας κατ' ἔτος, τῆς 11^{ης} Ἰουλίου, ἑορτῆς τῆς ἁγίας Ὀλγας καὶ τῆς 22^{ης} Αὐγούστου, ἐπετείου τῶν γενεθλίων τῆς Βασιλίσσης, ἐδίδοντο γεύματα καὶ ἐγίνοντο χοροὶ τῶν εὐζώνων εἰς τὸ γραφεὶν καὶ δροσερὸν Τατόϊ. Μᾶς ἐξέπαινα τότε πρωτὶ-πρωτὶ ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ, ἡ ὁποία ἐρχομένη ἐπίτηδες ἐξ Ἀθηνῶν διὰ τὸ ἐορτάσιμον τῆς ἡμέρας ἔπαιζε τὸ ἐμβατήριον τὸ ἐωθινόν, περιερχομένη τὰ Ἀνάκτορα. Κατὰ τὸ δελινδὸν τῶν ἀνωτέρω ἑορτῶν τῆς Βασιλίσσης εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τοῦ Τατοῦ προὐς τοὺς σταύλους ἐψήφοντο τὰ ἀρνία, οἱ εὐζῶνοι, οἱ χωροφύλακες καὶ οἱ γιορτοφορέμενοι χωρικοὶ τῶν περιχώρων καὶ τοῦ κτήματος ἐτρωγαν, ἔπαιναν καὶ μὲ τὸ παραπάνω μάλιστα καὶ ἐχόρευαν ἑλληνικὸς χορὸς. Οἱ Βασιλεῖς ἤρχοντο νὰ τοὺς ἰδοῦν διασκεδάζοντας καὶ κατὰ τὰ ἑλληνικὰ ἔθιμα ὁ Βασιλεὺς κολλοῦσε χρυσὰ νομίσματα ἔς τὸ μέτωπον τῶν μουσικῶν, οἱ ὅποιοι ἐζητωκραύγαζαν βραγχιασμένοι καὶ κἀθιδρύον ἀπὸ τὰ τραγούδια, τὸ κρασί καὶ τὸν ἥλιον.

Τὸ πανηγυρὶ αὐτὸ ἐκράτει ἕως τὸ βράδυ, ὁπότε κουρασμένοι ὅλοι ἀπεσύροντο, φωνάζοντας «καὶ τοῦ χρόνου», ἐνθ' ὃ ἀντίλαλος τοῦ βουνοῦ ἀντίχει ἀπὸ τὸ πανηγύρι καὶ τὰ νυχτοπούλια τοῦ δάσους ἐπετεοῦντο φωνητικῶς ἀσυνείθιστα εἰς τὴν ὁχλοβόην. Ἀκόμη ἐνθυμητικῶς μὲ

πόσῃν συγκίνησιν, κατὰ τὸν καιρὸν, ποῦ ἔμενα εἰς τὸ Τατοῖ ἐξυπνοῦσα, καὶ ἡ μυροβόλος δροσιά τῶν πεύκων καὶ τὰ κελαδῆματα τῶν πουλιῶν σὺν τῇ ἵσταματουσῶν πρὸ τοῦ χαρμοσύνου ἐμβατηρίου. Εἶτε ἡ Βασιλίσα εὐρίσκειτο εἰς Ῥωσσίαν εἶτε ἦτο εἰς τὸ Τατοῖ πάντοτε αἱ δύο ἔορται οὕτως ἐσωρτάζοντο. Ἡ δοξολογία εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ προφήτου Ἠλίου ἦτο τὸσον ὡραία καὶ ποιητικῇ. Ἡ ἐκκλησία αὕτη εὐρίσκειτο εἰς ἓνα μικρὸ ὕψωμα, γύρω δὲ ἦσαν μεγάλα πεύκα. Ὀλίγα σκαλοπάτια ἐνέκλυναν τὴν ἀνάβασιν εἰς τὸν μικρὸν λόφον. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐκκλησίας ἦτο τὸσον μικρὸν, ὥστε μόλις ἐχώρει τὴν Β. Οἰκογένειαν. Ἐξω ἐστίατο ἡ φρουρά. Τὰ λεβεντόκορμα εὐζωνάκια μὲ ταῖς χιονάταις φουστανέλλαις, τὰ κατακόκκινα φέσια καὶ τὰ τσαρούχια μὲ ταῖς μεγάλαις μαῦρες φούντες προσέδιδαν τόσῃν χάριν εἰς τὸ καταπράσινον τοπεῖον καὶ τὸ καταγάλανον τοῦ οὐρανοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὸ βάθος τῆς εἰκόνης. Δρομίσκος σκεπαστὸς μὲ κληματιαρὰ σκαρὰ ἔφερε πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα. Μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μου βλέπω νὰ πλησιάζῃ ἡ τότε ἐδουχιμένη Β. Οἰκογένεια, τριγυρισμένη ἀπὸ τὰ παιδιὰ καὶ βραδύτερον καὶ τὰ ἐγγόνια. Ἀκούω ταῖς καμπάνες, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κρεμασμένες σ' ἓνα χονδρὸ ξύλο ἀκουμπισμένο σὲ δυὸ γέφυκα πεύκα. Ἡ λειτουργία καὶ ἡ δοξολογία ἐτελείωσεν. Οἱ Βασιλεῖς καλημερίζουν ὅλους, τὰ εὐζωνάκια παρουσιάζουν ὅπλα καὶ ἡ συνοδεία προχωρεῖ κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα, προπορευομένου τοῦ λιγυροῦ Βασιλέως. Ἐμπρὸς εἰς τὸ παλάτι ὑπὸ τὴν σκιάν

μεγάλων δένδρων προσφέρονται ἀναψυκτικά. Μετ' ὀλίγον ἦτο τὸ πρῶγευμα. Τὰ πρῶτα χρόνια εἰς τὰς 3 μ. μ. ἦτο τὸ κυρίως γεῦμα ἀλλὰ κατόπιν ἐγίνετο εἰς τὴν 1 μ. μ. Εἰς τὸ ὑπαιθρον, κάτω ἀπὸ τὰ δένδρα πάντοτε ἐδίδετο τὸ γεῦμα, τοῦ ὁποῖου διατηρῶ ζωρεὰν τὴν ἀνάμνησιν διὰ τὸ ἀπέριττον καὶ τὴν εὐχαρίστησιν, ἣν ὅλοι ἡσθάνομεθα. Τὸ μόνον δυσάρεστον ἦτο, ὅτι πληθῶρα ἀπὸ σφήκες μᾶς ἐτριγύριζε ἐνῶσω ἐτρώγαμε, καὶ ὁ Βασιλεὺς κρατῶν τὸ πηροῦνι του, εἰς τὸ ὁποῖον περνοῦσε τὸ ἐλαφρὸ καρτόνι, ὅπου ἦτο γραμμένος ὁ κατάλογος τῶν φαγητῶν, τὰς ἐκνήγγα. Ἄλλ' ἡ Βασιλόπαις Μαρία, δὲν ἤξεύρω πῶς, κατώρθωνε καὶ τὰς ἐφυλάκιζε κάτω ἀπὸ ἀνιστραμμένα ποτήρια. Μιά φορὰ, ἐνῶ ὁ καθηγητὴς τῶν Βασιλοπαιδῶν Σακελλαρόπουλος, ἐκράτει τὸ πηροῦνι του μὲ τὸ κρέας, χωρὶς νὰ τὸ παρατηρήσῃ, διότι ἦτο μύωψ, ἐκάθησεν ἐπάνω μία σφήκα, τὴν ὁποίαν ἀτυχῶς κατάπιε μὲ τὴν τροφήν του. Ἡ σφήκα τὸν ἐτίσμησε εἰς τὴν κοιλότητα τοῦ στόματος καὶ ὑπέφερε πολὺ. Καὶ εἰς ἐμὲ εἶχε συμβῆ ἑπίσης κατὰ δυσάρεστον μὲ σφήκα, ἡ ὁποία δυνατὰ ἔχωσε τὸ κεντρί της εἰς τὸ δεξιὸν μου χερὶ ἀκριβῶς, καθ' ἣν στιγμὴν ὑπεκλινόμεν πρὸ τῆς ἡγεμονίδος τοῦ Μαυροβουνίου Μιλένας, ὅταν μὲ τὸν ἡγεμόνα Νικῆταν καὶ τὸν τότε διάδοχον Μίρκον εἶχον περάσῃ μὴ ἡμέρα εἰς τὸ Τατοῖ. Εἶχα τὰ μάτια γεμάτα δάκρυα ἀπὸ τὸν πόνον καὶ ἦτο τὸσον γελοῖον νὰ μοῦ συμβῇ αὐτὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Ὅσα ὅλοι ἐγέλασαν μὲ τὴν καρδιά των καὶ περισσότερον ἐνῶ, ἀφοῦ ὁμως ἐτράβηξεν ὁ ἱατρὸς τὸ κεντρί της σφίγας

Εἰς τὸ Τατόι ἐπερνοῦσαν αἱ ἡμέραι τὸσον ἥσυχαι καὶ ὥραϊαι! Τὸ πρῶτ' ἡ Βασίλισσα ἐξωγράφιζε λουλούδια ἐκ τοῦ φυσικοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ κόκκινα ὠραιότατα κρινάκια τοῦ βουνοῦ, τὰ ὁποῖα ἂν ἡ μνήμη μου δὲν μὲ ἀπαρᾶ εἶχον μεταφτευθεῖ εἰς τὸ Τατόι ἐκ Ῥωσσίας. Συνήθως ἐξωγράφιζε εἰς ἓνα μικρὸν καὶ ἐπίμυκτον δωμάτιον, τοῦ ὁποίου ἡ θύρα ἔδιδε κατ' εὐθείαν ἔξοδον εἰς τὴν πρὸ τῶν Ἀνατορίων πλατεῖαν. Αἱ μεγάλαι λεῦκαι μὲ τὰ ἀσημοπράσινα τρεμουλιαστὰ ἀπὸ τὸ δροσερὸ ἀεράκι φύλλα, ποῦ ἔτριγυρίζαν τὴν πλατεῖαν, ἔστελον τὸν ψιθυρόν των ἔως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἡσύχου δωματίου, ὅπου, ἐνῶ ἡ Βασίλισσα ἐξωγράφιζεν ἐγὼ ἔδιδα παρουσίᾳ της τὸ καθημερινὸν μάθημα εἰς τὸν Βασιλόπαιδα Χριστόφορον. Κἀποτε ἡ προσοχὴ τοῦ μαθητοῦ μου περιεσπᾶτο, διότι ἓνα κοσσύφι χοροπηδοῦσε ἔως εἰς τὴν ἀνοικτὴν θύραν, ἡ κανένα ἔντομον βομβοῦσε εἰς τὴν δροσερὰν ἡρεμίαν τοῦ δωματίου. Ἡ Βασίλισσα τὸσον παρηκολούθει τὸ μάθημα, ὥστε, ὅταν ὁ μαθητὴς μου δὲν ἀπήντα ἐκείνη ἀπεκρίνετο ἀμέσως. Μίαν ἡμέραν εἰς τὸ μάθημα τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ἠρώτησα τὸν Βασιλόπαιδα τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν παιδῶν ἐν τῇ καμίνῳ. Ὁ Βασιλόπαις Χριστόφορος δὲν ἠδύνατο νὰ τὰ ἐνθυμηθῇ, καὶ μὲ τὸ δάκρυ του, καὶ ἐνῶ ὁ μικρὸς ἐσκέπτετο, ἡ Βασίλισσα μὲ τὸ πινέλλο 'ς τὸ χέρι, μᾶς λέγει «Σεδράχ, Μισάχ Ἀβδεναγῶ! Ὅλα τὰ ἐγνώριζεν, ὅλα τὰ ἐνεθυμεῖτο, ὅλα τὴν ἐνδιέφερον.

Κατὰ τὰς δυὸ ἢ τρεῖς ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος, ὅταν ἡ

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΟΥΛΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΑΣ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΑΥΛΟΣ ΚΟΥΖΟΥΝΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1897

Βασίλισσα κατέβαινεν εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὰ νοσοκομεία της, τὸ Τατόι ἐφαίνετο ἀδειανό. Ἐλεπε φοβερὰ ἡ ἀτμοσφαῖρα της καὶ ὅλοι, ὅσοι ἐμέναμεν ἐκεῖ εἰμεθα σὰν ὄρφανοί, ἂν καὶ τὰ παιγνίδια καὶ τὰ ἀστεῖα καὶ οἱ περίπατοι ἐξηκολούθουν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Τὸ ἀνυχὲς 1897 — Ἡ μεσολάβησις τῆς Βασιλείας τῆς Ὀλγας
παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος —
1898-1899 — Θερμολογία τῆς Ἑκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως
εἰς τὸ Τατόι — Ἡ ἄσκησις Ἑσκλησίου τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Κατὰ τὸ θλιβερόν διὰ τὴν Πατρίδα, διὰ τοὺς Βασιλεῖς
καὶ δι' ὅλους μας ἔτος 1897 τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου, εἰς τὸν
ὁποῖον ἡ Ἑλλὰς περιεπλάκη λόγφ τῆς σκληρᾶς διαγωγῆς
τῶν τότε κατόχων τῆς Κρήτης Τούρκων πρὸς τὸν χριστια-
νικὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν, ἡ Β. Οἰκογένεια ἔμεινεν εἰς
Τατόι μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων.

Ὁ ἀτυχὴς αὐτὸς πόλεμος ἤρχισε περὶ τὰ τέλη Μαρ-
τίου. Ὁ φρικτὸς πανικὸς τοῦ στρατοῦ, τρεπομένου πρὸς
τὴν Λάρισσαν τὴν ἡμέραν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, αἱ
μάχαι τῶν Φαρσάλων καὶ τοῦ Δομοκοῦ καὶ ἡ μετ' αὐτὴν
ὀπισθοχώρησις μέχρι Λαμίας εἶναι ἀπὸ τὰς τραγικὰς ἐκεί-
νας σελίδας τῆς ζωῆς τῶν Ἑθνῶν, αἱ ὁποῖαι γράφονται
μὲ αἷμα. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὸ πόσον
βαθύτατα ἦσαν θλιμμένα ὅλα τὰ μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας,
καὶ ὑπὸ ποίῳ αἰσθημάτων πόνου καὶ πικρᾶς ἀπαγοη-
τεύσεως κατεῖχοντο ὅλοι. Ἡ Βασίλισσα εἰργάζετο νυχθη-
μερὸν εἰς τὰ νοσοκομεία, διότι οἱ τραυματῖαι κατέφθανόν
κατὰ σωροὺς, πενιασμένοι, πονεμένοι, ἀρωγητῆραςμένοι,
φθειριῶντες καὶ μὲ πολλὰ χαμηλὰ πεσμένοι τὸ ἥθικόν των.
Ἀφ' ἑτέρου δολόκληρα καραβάνια προσφύγων μὲ γυναι-

τεύοντα γυναικόπαιδα, ἄρρωστα καὶ περίτρομα κατέφθα-
νον διαρκῶς. Ἡ Β. Ὀλγα εἰργάσθη τότε ὅπως κανεῖς,
βοηθουμένη ἀπὸ τὰς νόμφας τῆς καὶ πολλὰς κυρίας τῆς
κοινωνίας, αἵτινες αὐθορμήτως ἐσπευσαν νὰ ἐνδυσθῶν
τὴν στολὴν τῆς νοσοκόμου καὶ νὰ ὑπηρετήσουν ἀκούρα-
στοὶ τὰ παιδιὰ τῆς Πατρίδος. Δὲν ἐνθυμούμαι πλέον
πόσα ταξείδια ἔκαμιν ἡ Βασίλισσα συνοδεύουσα τραυμα-
τίας ἀπὸ τὴν ἁγίαν Μαρίναν παρὰ τὴν Λαμίαν μέχρις
Ἀθηνῶν καὶ τάνῃσταλιν. Ἀλλὰ δὲν λησμονῶ, καὶ οὐδεὶς
Ἕλλην πρέπει νὰ λησμονήσῃ, ὅτι εἰς τὴν μεσολάβησιν
τῆς Βασιλείας παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι τῆς Ῥωσσίας ὀφεί-
λεται ἡ παῖσις τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ ὅτι ὁ Ἐτὲμ Πασᾶς
δὲν ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς τὰς Ἀθήνας πορείαν του, καὶ
οὕτω περὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου ἐκηρύχθη ἡ ἀνακοχῆ
καὶ ὁ τότε νομάρχης Λαμίας Κωνσταντῖνος Ἑσλιν μὲ
τὸ μανθῆλι του δεμένο εἰς τὸ μπαστοῦνι του, ἀντὶ λευκῆς
σημαίας, ἐσταμάτησε τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ.

Ὅπισθεν τοῦ Βασιλικοῦ Κήπου καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ
Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἡ Βασίλισσα εἶχεν ἐγκαταστήσῃ
ἰδικὸν τῆς νοσοκομείον. Ὅσοι τραυματῖαι μετεκομίζοντο
ἐκεῖ ἐνοσηλεύοντο μὲ τὰς Βασιλικὰς τῆς χεῖρας. Τότε ἐκ
τῶν πρώτων τραυματιῶν ἔφεραν ἐκεῖ ἕνα εὖζωνον Παῦλον
Κουζούνα. Ἡ πληγὴ του εἰς τὸν μηρὸν εἶχε γάργαριναν,
καὶ ἦτο ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ τοῦ κόψουν τὸ πόδι ὑψηλὰ
πλησίον εἰς τὴν κλείδωσιν τοῦ μηροῦ. Ὁ τραυματίας
ὑπέφερε φρικτὰ, ὁ πυρετὸς ἦτο ὑψηλός, καὶ τὰ παραπλη-
ματα ἀδιάκοπα. Ἀδύνατον νὰ καταλάβῃ τὴν ἐπέμενσιν

άνάγκην τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ του καὶ ἐὰν τὸ ἐννοοῦσε δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο συγκατάθεσίν του. Ὁ χειροῦργος ἐπέμενε νὰ ἐπισπευσθῇ ὁ ἀκρωτηριασμός διὰ νὰ σωθῇ ἡ ζωὴ τοῦ Κοῦζουνα. Ἡ Βασίλισσα ἀνέλαβε μόνη τὴν εὐθύνην. Ὁ Κοῦζουνας ἐπάλασε ἐπὶ μίαν ἐβδομάδα μὲ τὸν θάνατον καὶ τέλος ἡ νεότης του καὶ ἡ ἰσχυρά του κρᾶσις ὑπερίσχυσαν καὶ ἐσώθη. Ὅταν ὁμως ἀντελήφθη, ὅτι θὰ ζήσῃ μὲ ἓνα πόδι, ἔγινεν ἔξω ἑαυτοῦ, προσεπάθησε νὰ ἀποσπᾷ τοὺς ἐπιδέσμους διὰ νὰ φέρῃ αἰμορραγίαν καὶ ν' ἀποθάνῃ, ἐχρειάσθη δὲ ὅλη ἡ ἐπιβολὴ τῆς ἀκουράστου καὶ ὑπομονητικῆς Βασιλείας διὰ νὰ τὸν ἡμερώσῃ. Ἐκτοτε, ὅταν ἡ ὑγεία του ἐσπερώθη ἡ Βασίλισσα τὸν μετέφερεν εἰς τὸ Τατόι, ὅπου ἤρχοντο πρὸς ἀνάρρωσιν δι' ὀλίγας ἡμέρας πολλοὶ τραυματαῖοι τοῦ πολέμου κατὰ πρόσκλησιν τῆς.

Ἐκεῖ ὁ Παῦλος Κοῦζουνας ἐδυνάμωσε, ἡ Βασίλισσα τὸν διώρισε νὰ κυπᾷ τὰς καμπάνας τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ προφήτου Ἡλίου καὶ ν' ἀνάβῃ τὰ κανδήλια τῆς ἐκκλησίας, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν μητέρα του, μιὰ γρηοῦλα μὲ ἐντελῶς κοντὰ κάτασπρα μαλλιά, τῆς ὁποίας τὸ κεφάλι κάτω ἀπὸ τὸ κίτρινο χωρικὸ μανδύλι ἐφαίνετο σὰν ἀνδρικό, διότι τότε φυσικὰ τὰ κομμένα κοντὰ μαλλιά δὲν ἦσαν τοῦ συρμοῦ. Ὁ Κοῦζουνας κατήγετο ἀπὸ τὸ χωρίον Κότρωνας παρὰ τὸ Γύθειον καὶ ἐκεῖ ἔγραψεν ἡ Βασίλισσα διὰ νὰ φέρῃ τὴν μάνα του, ὅταν αὐτὸς διέτρεχε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Μόλις ἐφθασεν αὕτη εἰς τ' ἀνάκτορα, ὁ Κλειδοῦχος Δ. Μεσσαλᾶς ἐρχεται εἰς τὴν Βασί-

λισσαν καὶ τῆς λέγει, ὅτι μιὰ κυρία τὴν ἐξήτει. Ἡ Βασίλισσα ἠπόρησε γι' αὐτό, πλὴν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ γρηὰ Κοῦζουνα ὥρμησε καὶ τὴν ἐνηγκαλίσθη σφικτὰ καὶ τὴν φιλοῦσε λέγουσα, «Ἄντε πᾶμε 'ς τὸ γυῖό μου!».

Ἡ Βασίλισσα, διότι εἶχεν ὑπ' εὐθύνην τῆς ἀναλᾶβῃ τὸν ἀκρωτηριασμὸν τοῦ παιδιοῦ τῆς, ἠσθάνετο, ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποκαταστήσῃ διὰ νὰ ζήσῃ. Τοῦ ἔτισε μικρὰν κατοικίαν εἰς τὸ Τατόι, τοῦ ἔδωκε μίαν καλτοσομηχανὴν διὰ νὰ μάθῃ νὰ πλέκῃ κάλτσας, ὥς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα, καὶ ἔφερεν ἐξ Ἀθηνῶν τὸν ἐπὶ σαράντα ἔτη κωδωνοκρούστην τῆς Ῥωσσοῦκῆς ἐκκλησίας καὶ τὸν ἐδίδαξε πῶς νὰ κυπᾷ ἀρμονικὰ τὰς καμπάνας τοῦ Τατοῖου. Ὁ Κοῦζουνας πηδοῦσε μὲ τὸ ἓνα πόδι, καὶ 'ς τὰς δυὸ πατερλίτσες στηριζόμενος ἔτρεχεν ἐδῶ κ' ἐκεῖ πάντοτε φορῶν τὴν δοξασμένη εὐζωνικὴ στολὴ του. Τὸ μόνον ποῦ τὸν ἐδυσκόλευεν ἦτο τὸ τεχνιτὸ πόδι Σπανίως τὸ φοροῦσε καὶ εἶχε πάντοτε δυὸ - τρία πόδια τεχνιτὰ μὲ τὸ ταροῦχι καὶ τὴν ἄσπρη εὐζωνικὴ κάλτσα κρεμασμένα στὸν τοῖχο τοῦ δωματίου του εἰς τὸ Τατόι. Βραδύτερον ὁ Παῦλος Κοῦζουνας ἀποκατεστάθη καὶ ἐσχημάτισε πολυμελὴ οἰκογένειαν. Αὐτοὶ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πολλὰ δείγματα πρακτικῆς φιλανθρωπίας τῆς Βασιλείας. Ὅλας Ἐνας ἄλλος πολυβασανισμένος στρατιώτης τοῦ θλιβεροῦ ἐκεῖνον πολέμου ἦτο ὁ παράλυτος Παντελῆς Γαλάνης.

Ὁ Παντελῆς Γαλάνης ἐπληρώθη τὴν 2^{αν} Μαΐου 1897 εἰς τὴν μάχην τοῦ Γριμπόβου καὶ διὰ τῆς Ἀριστείας τὴν μετέφερεν εἰς Κραβασαρά καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ νοσοκομεῖον

της στρατιωτικής Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων, ὅπου τὸν εὗρεν ἡ Βασίλισσα κατὰ τὴν εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τραυματίας ἐπισκεψίν της. Ὁ Παντελῆς φορετὰ ὑποφέρειν ἐκ τοῦ τραύματος καὶ παράλυτος καθ' ὅλον του τὸ σῶμα, ὑπέφερε πολὺ καὶ ἀπὸ τὴν ζέστην. Ἦτο κἀνθιδρωσ καὶ ἐκτεθειμένος εἰς τὸν ἥλιον, ὅταν ἡ Βασίλισσα τὸν πλησιάζει, τὸν ἐρωτᾷ τὸ ὄνομά του καὶ λέγει εἰς τοὺς νοσοκόμους νὰ τὸν παραμερίσουν ἀπὸ τὸν ἥλιον «ποῦ τὸν ἔψηνε, » κοντὰ 'ς τὰ τόσα ἄλλα βάσανά του». Ἐκτοτε ἐπὶ ἑξ ἡμέρας τὸν ἐπεσκέπτετο τακτικὰ καὶ τέλος τὸν ἠρώτησεν, ἐὰν θέλῃ νὰ τὸν μεταφέρει εἰς τὸν «Εὐαγγελισμόν». Οὗτος ζῆ ἀκόμη εἰς μικρὸν παράρτημα τοῦ νοσοκομείου «Εὐαγγελισμός», ὀνομαζόμενον «ἅγιος Παντελεήμων». Ὁ Παντελῆς αὐτὸς παρδείγμα καλωσύνης καὶ ὑπομονῆς, ὑφίσταται χριστιανικώτατα τὴν τήρησιν του, κατὰκοιτος ἀπὸ τὸ ἔτος 1897 καὶ περικοιτούμενος ἀπὸ τὴν μοναδικήν εἰς αὐταπάρρησιν γηραιὰν πλέον νοσοκόμον ἀδελφήν Παρασκευοῦλαν, ἥτις ἐπὶ 39 ὅλα ἔτη νοσηλεύει τοὺς παραλύτους καὶ βαρέως πάσχοντας εἰς τὸ παράρτημα τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος. Πόσας ὥρας δὲν διήγετο ἐκεῖ ἡ Βασίλισσα, συνομιλοῦσα μὲ τὸν Παντελῆ, τὸν Γεώργιον Κουτσομύτην καὶ ἄλλους ἀνιάτως πάσχοντας, οἱ ὅποιοι ἦσαν εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον! Ἐφωτίζοντο τὰ πρόσωπα τῶν δυστυχῶν αὐτῶν, καὶ ὅταν ἡ Βασίλισσα ἀνεχώρει τὴν παρηκολούθουν μὲ τὰ δακρυσμένα μάτια των καὶ καθένas ἀπεθυσσάριζεν εἰς τὴν ψυχὴν του τὴν χαρμόσυνον φωταύγειαν τῆς παρουσίας της ἕως καὶ τὴν ξαναῖδη. Πάντοτε

ἐνθυμεῖτο τοὺς ἀγαπητοὺς ἀρρώστους της καὶ ἀπὸ τὴν Ῥωσσίαν κάθε χρόνον ἔφερεν εἰς τὸν Παντελῆ ἐλαστικὰ προσκέφαλα, εἰδικῶς ἀναπαιτικὰ διὰ νὰ ἐξουράξῃ τὸ σῶμα του, καὶ χονδραῖς μάλακαῖς μάλλινες κάλτσες διὰ νὰ ζεσταίνωνται τὰ πάντοτε κρύα παράλυτα πόδιά του.

Κατὰ τὸ 1897 ἔμεινεν ἡ Β. Οἰκογένεια εἰς τὸ Τατοῖ μέχρι τῶν παραμονῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ ὁ χειμὼν ἦτο ψυχρὸς, μολαταῦτα ἡ Βασίλισσα ἀνεβοκατεβαίνειν εἰς τὰ νοσοκομεῖα διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν ἐκ Θεσσαλίας προσφύγων ἀκούραστος, ἐπισκεπτομένη αὐτοὺς χωρὶς νὰ συλλογίζηται οὔτε κόπους οὔτε φροντίδας, ἀδιακόπως διδουσα χρήματα, ἐνδύματα, πλέουσα μὲ τὰ χερσὶα της ζεστὰ φορέματα διὰ τὰ παιδιὰ τῶν προσφύγων καὶ μὲ κάθε τρόπον προσπαθοῦσα νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν τόσῃν γύρω της συμφορᾶν.

Τὰ γενέθλια τοῦ Βασιλέως ἐωρτάσθησαν τότε εἰς τὸ Τατοῖ. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἶχε χιονισίη καὶ ἐνθυμοῦμαι πόσον κρύο ἔαμεν εἰς τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν. Τότε ἡ Βασίλισσα παρεκάλεσε τὸν Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον, τὸν ἀχώριστον καὶ συμπαθέστατον ἀρχηγὸν τοῦ στρατιωτικοῦ οἴκου τοῦ Βασιλέως, νὰ ἀφήσῃ τὰ εὐχωνάκια νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διὰ νὰ «μὴ κρυώσουν τὰ καῦμένα», ὅπως ἔλεγεν ἡ Βασίλισσα.

Μετὰ τὴν δοξολογίαν ἔξω ἔλαμψεν ὁ ἥλιος καὶ ἦτο ὁραῖον τὸ γραφικὸν Τατοῖ, χιονισμένο ν' ἀκτινοβολᾷ καὶ ὁ Βασιλεὺς καταχαρούμενος ἔλεγεν «ἀπὸ τότε ποῦ χιμῶν

παιδί εις την Δανίαν ελχα νά ἰδῶ χιονισμένα τὰ γενέ-
θλιά μου! ».

Τὴν 14^{ην} Φεβρουαρίου 1898 ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῆς Βασιλόπαιδος Μαρίας ἐπανήρχοντο ἐφ' ἀμάξης ἐκ Φαλή-
ρου, ὅπου μετέβαινον καθημερινῶς διὰ περίπατον, καὶ
εἰς τὸν μικρὸν ἀνήφορον τοῦ δρόμου, ὅπου σήμερον
εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Σώστου, ἓνα ἄτομον
ἐπυροβόλησε τὴν βασιλικὴν ἀμαξάν μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ
δολοφονήσῃ τὸν Βασιλέα. Ἐξ πυροβολισμοῦς κατὰ σει-
ρὰν ἐρριψεν ὁ δολοφόνος, καὶ εἰς τὸν πρῶτον τὰ ἄλογα
ἐτρόμαξαν καὶ ὁ Βασιλεὺς ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον ἐση-
κώθη ὀρθίος, ὑπερασπιζων τὴν ζωὴν τῆς κόρης Του.
Εὐτυχῶς ὁ ἀμαξηλάτης εἶχε τὴν ἐτοιμότητα νὰ μαστιγώσῃ
δυνατὰ τοὺς ἵππους του καὶ αἱ ὑπόλοιποι σφαίραι ἡστέ-
χησαν τοῦ σκοποῦ των, καὶ οὕτως ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῆς
Βασιλόπαιδος ἐφθασαν σφῶι εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ὅταν
ἦλθον εἰς τὴν Βασιλισσαν, τῆς εἶδειξαν καὶ τῆς ἔδωκαν
τὸν χαλκὰ τῶν χαλινῶν, τὸν ὅποιον ἡ πρώτη σφαῖρα εἶχε
περάσῃ. Τοῦτον δὲ πάντοτε ἡ Βασιλισσα ἐφύλαττεν εἰς
τὸ εἰκονοστάσιόν τῆς. Ἡ εἰδήσις τῆς κατὰ τοῦ Βασιλέως
ἀποπειρᾶς διεδόθη ἀστραπιαίως ἀνὰ τὴν πόλιν. Πλήθος
κόσμου, πάσης ἡλικίας καὶ τάξεως προσήλθε εἰς τὰ Ἀνά-
κτορα κα' ἐνεγράφη εἰς τὸ ἐπὶ τούτῳ ἀνοικθὲν βιβλίον
τῶν συγχαρητηρίων ἐπὶ τῇ διασώσει τοῦ Βασιλέως, καὶ ἡ
Βασιλισσα βαθύτατα συγκινηθεῖσα δὲν ἔπαυε μετὰ τὴν
δοξολογίαν, ἥτις ἐγένεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ δοξάζῃ τὸν
Θεὸν διὰ τὴν διάσωσιν τοῦ Βασιλέως.

Ο ΠΑΡΑΛΥΤΟΣ ΤΡΑΥΜΑΤΙΑΣ ΠΟΛΕΜΟΥ ΠΑΝΤΕΑΣ ΓΑΛΑΝΗΣ
ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΥΛΑ, ΜΑΪΟΣ 1897

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΥΝΟΜΙΑΙ ΜΕ ΕΥΖΟΝΟΥΣ ΕΙΣ ΤΟ ΤΑΓΕ

Ὁ λαὸς μετὰ τὴν ἀτυχὴ ἔκβασιν τοῦ πολέμου τοῦ 1897 ἐδεύονεν ὅχι τόσον θερμὰ αἰσθήματα πρὸς τὰ μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας, διότι πάντοτε ὁ ὄχλος ζητεῖ νὰ εὕρῃ ὑπευθύνους καὶ κάποτε ἢ μᾶλλον πάντοτε ἀδίκως ἐπιτίπτει εὐθύνas εἰς τοὺς μὴ πταίνοντας καὶ ἀκριβὰ πληρώνοντας τὰς ἀμαρτίας τῶν ἄλλων. Ἄμα ὁμως τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς διασώσεως τοῦ Βασιλέως του ἐκ τῆς μυσταρᾶς δολοφονικῆς ἀποπειράς συνῆλθε, μετεστράφη καὶ ἔδειξεν ὅλην τὴν πραγματικὴν ἀφοσίωσιν καὶ ἀγάπην, ἣν ἀνέκαθεν ἔτρεφε πρὸς τοὺς Βασιλεῖς του. Τὰ αὐτὰ αἰσθήματα ἐπέδειξε καὶ ὁ λαὸς τῶν ἐπαρχιῶν κατὰ τὴν περιοδείαν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν ἡ Β. Οἰκογένεια ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν περιοδείαν αὐτὴν συνεσφίχθησαν οἱ δεσμοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς Βασιλεῖς του καὶ μὲ δάκρυα χαρᾶς καὶ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν παντοῦ ἐγίνοντο οὗτοι δεκτοί. Τίς τότε ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ, ὅτι οἱ δεσμοὶ τριῶν γενεῶν Βασιλείας, ἥτις κατέβαλε πᾶσαν ἀνθρωπίνως δυνατὴν προσπάθειαν διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, θὰ κατέλγον εἰς τὸν πυρὸν ἐκπατρισμὸν!

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1899 ἡ Βασίλισσα κατέσασα εἰς τὰ Ἀνάκτορα πάσας τὰς εἰς τὰ νοσοκομεῖα ἐργασθεῖσας Κυρίας καὶ τὰς νοσοκόμους Ἀδελφὰς διένειμεν ἰδιοχείρως μετὰ ὥραιαν προσοχίαν εἰς αὐτὰς μετὰ ἀλλοῦ ἀργυρᾶ, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο διάκενος σταυρὸς χαραγμένος, κατόπιν τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο ἡ ἐρυθρὰ ταῖνία καὶ ἦτο χαραγμένη ἡ χρονολογία 1897. Τότε κατὰ τὸ 1899 ἀπεφασίσθη νὰ

κτισθῇ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Παλαιόκαστρου εἰς τὸ Τατοῖ καὶ παρὰ τὸν τάφον τῆς μικρᾶς Βασιλοπούλας Ὁλγας ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ἐν Ἀθῆναις παρὰ τὴν Μητρόπολιν Βυζαντινοῦ ναύτου τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου. Ἡ ἰδέα τῆς Βασιλίσσης ἦτο, ὅπως ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὸ Παλαιόκαστρον, εἰς τὸ ἀγαπητὸν τὸν κτήμα τοῦ Τατοῖου, γίνῃ τὸ κοιμητήριον τῆς Β. Οἰκογενείας καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως. Τὴν 6^{ην} Αὐγούστου κατετέθη ὁ θεμέλιος λίθος. Μετὰ τὴν λειτουργίαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ ἡ Β. Οἰκογένεια, ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῶν αὐλικῶν καὶ τοῦ Δανοῦ διευθυντοῦ τοῦ κτήματος Weissman καὶ τοῦ μηχανικοῦ τῆς ἐκκλησίας κ. Ἀναστασίου Μεταξᾶ μετέβη εἰς τὸ Παλαιόκαστρον. Ἐκεῖ εἰς τὸ μικρὸν πλάτυσμα τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἦσαν παρατεταγμένοι οἱ εἰζωνοὶ, οἱ χωροφύλακες καὶ τὸ μηχανικὸν τῆς ἐν Τατοῖφ φρουρᾶς. Μόλις ἐφθασαν οἱ Βασιλεῖς καὶ ὁ Μητροπολίτης μετὰ τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ καὶ δύο διακόνων, ἐψάλη ὁ ἀγιασμός, μεθ' ὃν κατέβησαν εἰς τὸν ἐν σχήματι γωνίας ἐσκαμμένον χώρον, πρῶτον ἡ Βασιλισσα καὶ κατὰ σειρὰν ὅλα τὰ παρόντα μέλη τῆς Β. Οἰκογενείας καὶ ἐνθ' ὃ ἀνακτορικὸς ἐκκλησιαστικὸς χορὸς ἔψαλεν ἀρμονικώτατα τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», πρῶτη ἡ Βασιλισσα καὶ κατὰ σειρὰν ὅλοι οἱ ἄλλοι κατέβησαν εἰς τὰ θεμέλια ἀνὰ μικρὸν χρυσοῦν σταυρὸν καὶ ὁ Βασιλόπαις Χριστόφορος μικρὸν ἀργυροῦν εἰκόνησιν. Ἐρρίψεν ἕκαστος λάσπην μὲ τὸ ἐπὶ τούτῳ ἀσημένιον μιστρί, ἐκτίπησεν ἕκαστος τρίς μὲ τὸ ἀσημένιον σφυράκι καὶ κατε-

τέθη εἷτα μαρμαρίνη πλάξ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: «Βασιλεῦντος τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' ἡ Βασιλισσα» Ὁλγα κατέθεσε τὸν θεμέλιον τοῦτον λίθον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, εὐλογοῦντος τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Προκοπίου ἐν εἵτι σωτηρίῳ 1899 Αὐγούστου 6^{ης}.

Ὁ μηχανικὸς κ. Ἀναστ. Μεταξᾶς εἶχε φέρῃ μαζί του καὶ τὸ ἐργαζομένον ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης σχέδιον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως καὶ πλησιάζας τὴν Βασιλισσαν τὴν ἠρώτησεν, ἐὰν ἐπιθυμῇ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας νὰ κτισθοῦν κρύπται διὰ τὰ Βασιλικά φέρετρα. Τότε ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασιλισσα ὁμοφώνως διεμαρτυρήθησαν, καὶ ἤκουσα μὲ συγκίνησιν τὸν Βασιλέα νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ: «Ὅχι θὰ μᾶς θιάψουν ἐδῶ ἔξω. Ἐπιθυμῶ νὰ μὲ καίῃ» ὁ ἥλιος καὶ νὰ μὲ βρέξῃ ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος μου». Καὶ ὁ μὲν Βασιλεὺς Γεώργιος ἠξιώθη νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ ἐπιθυμία του, ἀλλὰ τῆς τόσον δοκιμασθείσης Βασιλίσσης Ὁλγας τὸ σεπτὸν σῆμα, ἄταφον ἀκόμη παραμένει εἰς τὴν κρύπτην τοῦ Ῥωσικοῦ ναοῦ τῆς Φλωρεντίας μετὰ τῶν σκηνομάτων τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας. Εἶναι ἀπερίγραπτος ἡ συγκίνησις, ἥτις ἀντίοτε μὲ καταλαμβάνει, ὅταν μεταβαίνω ἐκεῖ δι' ἱερὸν προσκύνημα, καὶ μετὰ πόσου πόνου ἀναλογίζομαι τοὺς λόγους τούτους, οὓς ἤκουσα εἰς τὸ Παλαιόκαστρον τὴν 6^{ην} Αὐγούστου 1899 κατὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Δυστυχῶς ἡ Βασιλισσα δὲν ἐπέζησε νὰ ἀποτελειώσῃ τὸν ναόν, ὅπως ἡ καρδιά τῆς ἐπεθύμει. Τα-

ἀλλεπάλληλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα τὴν ἡνάγκασαν νὰ μείνῃ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος παρημποδίσαν τὴν ἐπιλήρωσιν τοῦ ὄνειρου τῆς. Οἱ τοῖχοι καὶ ἡ στέγη εἶναι συμπληρωμένα, πλὴν οὐδεμία ὑπάρχει ἐσωτερικὴ διακόσμησις. Εἰκόνας κακότεχνοι καὶ προσωρινὸν εἰκονοστάσιον χρησιμεύουν διὰ τὴν ἱερὰν Λειτουργίαν, τὴν ὁποίαν κάποτε τελεῖ ἐκεῖ ἐπάνω ἐφημέριος ἀπὸ τὸ χωρίον Κιοῦρχα. Εἰς ἐμέ, ἥτις ἠτύχησα νὰ ἰδῶ καὶ ν' ἀκούσω τὰ σχέδια τῆς Βασιλίσσης διὰ τὴν ἐκκλησίαν αὐτήν, εἶναι θλιβερώτατον νὰ τὴν βλέπω, εἰς οἷαν κατάστασιν εὐρίσκεται σήμερον. Τοῦλάχιστον παρηγοροῦμαι μὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι κατήρτισε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» τῆς, ὅπως ἡ καρδία τῆς τὴν ἤθελε. Καὶ σήμερον ἡ λευκὴ ἐκκλησία τοῦ «Εὐαγγελισμοῦ» μὲ τὸ ὡραϊότατον πάλ्लευκον Βυζαντινὸν εἰκονοστάσιον, τὸ κατασκευασθὲν μερίμνῃ τοῦ καλλιτέχνου Βασιλόπαιδος Νικολάου, μὲ τοὺς λευκὰ ἐνδεδυμένους Ἀγίους τοῦ εἰκονοστασίου, τοὺς τόσον καλλιτεχνικὰ ζωγραφισμένους ἀπὸ τὴν ζωγράφον Ὁλγαν Παπαδημάχη, κόρην Προσαλέντη, καὶ τὰς ἀρχαῖκας κανδήλας, ὧν τὸ σχέδιον ἔδωκεν ἡ Βασιλίσσα ἐκ τοῦ ἰδικοῦ τῆς εἰκονοστασίου, δίδει ἀμυδρὰν τὴν ἰδέαν τοῦ τι θὰ ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀναστάσεως συμπληρωμένος κατὰ τὰ ὄνειρα τῆς Βασιλίσσης Ὁλγας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Ἡ μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ ἀνυχτοῦς πολέμου τοῦ 1897 ἡ Βασίλισσα, ἐλθοῦσα εἰς ἄμπεσον συνάφειαν μὲ τὸν λαὸν εἰς τὰ νοσοκομεῖα καὶ κατὰ τὴν νοσηλείαν τῶν τραυματιῶν, διέγωνσεν ὅχι μόνον τὸ πόσον φιλόθρησκος εἶναι οὗτος ἀλλὰ καὶ πόσον διψασμένος διὰ τὴν παρηγορίαν, τὴν ὁποίαν δίδει ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία. Εἰς τὸ κρεβάτι τοῦ πόνου καὶ πρὸ τοῦ φάσματος τοῦ θανάτου τίποτε δὲν ἀνακουφίζει τόσον, ὅσον ἡ θεία παρηγορία τῆς θρησκείας. Ἐν τούτοις, ὁσάκις ἡ Βασιλίσσα ἐπεχείρησε ν' ἀναγνῶσθαι μίαν παρηγορὸν σελίδα τοῦ Εὐαγγελίου εἰς παραλύτους ἢ ἀσθενεμένους πάντοτε τοὺς ἡρώτα, «ἂν κατάλαβαν τί τοὺς ἐδίδασκε» καὶ οἱ περισσότεροι, ἂν ὅχι ὅλοι ἀπήντων, «ὅχι Βασιλισσά μου, γὰρ αὐτὰ εἶναι» γὰρ τοὺς γραμματισμένους, βαθεῖα Ἑλληνικά!...».

Τότε συνέβη καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν ἐπεισόδιον μᾶς χωρεῖς. Εἴχεν ἔλθῃ ἀπὸ μεσόγειον χωριὸν διὰ νὰ ἰδῇ τὸν υἱὸν τῆς. Ἡ Βασιλίσσα καθημένη πλησίον τοῦ ἐδίαβαζε πρὸς αὐτὸν κατὰ παρηγορητικὸν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ μητέρα τοῦ τραυματίου ἐστέκετο πλησίον τοῦ, καὶ ἀφοῦ ἡ Βασιλίσσα ἔπαυσε νὰ διαβάξῃ, τὴν ἔρωτᾷ: «ἀκούεις; Κυρὰ τί ὥραϊα λόγια λέγει ὁ Χριστός; Νὰ ἔχῃς τὴν «ἐλπίδα σου ἔς Αὐτὸν καὶ τὸ παιδί σου θὰ γίνῃ σωτὴρ σου».

«μόνον νὰ πιστεύης εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Χριστοῦ».
«Τάκουσα Βασιλισσά μου, μὰ δὲν τὰ κατάλαβα, γιατί
«εἶναι Φράγκικα, δείξε μου τοῦ Χριστοῦ τὸ γράψιμο γιὰ
«νὰ τὰ πιστέψω!!...».

Τὴν 7^{ην} Ἰουνίου 1898 κατὰ τὴν ἐκ τῆς ἐκκλησίας
ἐξοδὸν μας μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς θείας λειτουργίας, ἡ
Βασιλισσα στραφεῖσα πρὸς με μοὶ λέγει. «Πόσον λυποῦ-
«μαι, διότι κανεῖς ἀπὸ τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς χωρικοὺς
«ἐδῶ δὲν καταλαμβάνει τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἁγίου Εὐαγ-
«γελίου, καὶ δὲν ἔννοεῖ τίποτε ἀπὸ ὅσα διαβάζουν τὰς
«Κυριακὰς καὶ τὰς ἑορτὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν», καὶ μετ' οὗ
πολὺ καὶ πάλιν στραφεῖσα πρὸς με μοὶ λέγει. «Ἄχ, πῶς
«ἤθελα νὰ εὐρίσκετο κάποιος νὰ μεταφράσῃ τὸ Εὐαγγέ-
«λιον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, τὴν γλῶσσαν ποῦ ὁμι-
«λοῦμεν ὅλοι μας καθημέραν». Τὴν ἰδίαν ἐκείνην
στιγμὴν μοὶ ἐπῆλθε ἡ ἰδέα νὰ μεταφράσω τὸ Εὐαγγέ-
λιον ὅχι μόνον διὰ νὰ ἐκανοποιήσω τὴν ἐπιθυμίαν τῆς
Βασιλίσσης ἀλλὰ καὶ, διότι εὐρίσκον καὶ ἐγὼ πόσον
λυπηρὸν ἦτο ὁ λαὸς νὰ μὴ δύναται νὰ κατανοήσῃ τὰ
θεῖα καὶ παρήγορα ῥήματα τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ. Δὲν
ἐτόλμησα ὁμῶς τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐδὲν νὰ εἶπω,
ἀναλογισθεῖσα πόσον μέγα καὶ σπουδαῖον ἔργον θ' ἀνε-
λάμβανον, κ' ἐτήρησα ἄκραν σιωπὴν. Ὅταν τὴν ἰδίαν
ἐκείνην ἐσπέραν ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας, ἡ ἰδέα τῆς
Βασιλίσσης, ἥτις ἀνέβλυσεν ἀπὸ τὰ βῆθι τῆς μεγάλης
Χριστιανικῆς ψυχῆς τῆς, μοὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν νοῦν, ὥς
ἀνάγκη κατεπεύγουσα διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ καὶ ἀνιμε-

τρήσασα τὰς δυνάμεις μου ἐδεδώρησα καθήκον μου ἐπι-
βεβλημένον ν' ἀναλάβω τὴν μετάφρασιν τῶν κατὰ τὰς
Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἀναγινωσκομένων περικοπῶν τοῦ
Ἁγίου Εὐαγγελίου, ὅπως αὐταὶ γίνονιν καταληπταὶ εἰς
τὸν λαόν.

Ἀφοῦ ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν ταύτην καὶ ἐπέστην,
ὅτι μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν θὰ κατορθώσω νὰ
φέρω τοῦτο εἰς πέρας, δὲν ἔβλεπον πλέον τὴν ὥραν,
ν' ἀνατελῇ ἡ 9^η Ἰουνίου Τρίτη, ἡμέρα ὀρισμένη τῆς εἰς
Τατοῦ ἐπανόδου μου, ὅπως ἀνακοινώσω εἰς τὴν Βασι-
λισσαν τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν. Ἡ Τρίτη ἦλθεν καὶ
ὅλην τὴν ἡμέραν μὲ κατεῖχεν ἡ ἰδέα πῶς θ' ἀκούσῃ τὴν
ἀπόφασίν μου ἡ Βασιλισσα, τί θὰ εἴπῃ, ἐὰν θὰ θελήσῃ
εὐμενῶς ν' ἀποδεχθῇ τὴν προσφοράν μου, ὅπως **ἀνανώ-
μως καὶ ἀνευ σόδεμιᾶς ἁμοιβῆς** ἀναλάβω τὸ ἔργον καί,
ἐὰν ἡ Βασιλισσα θὰ ἔχῃ πεποίθησιν εἰς τὰς δυνάμεις μου.
Τόσῃν δὲ δευλίαν μοὶ ἐπροξένουν αἱ σκέψεις μου αὐται,
ὥστε ἡ ἡμέρα παρέρχεται, ἡ ὥρα τῆς δι' Ἀθήνας ἀναχω-
ρήσεως ἐπλησιάζει καὶ μόλις τότε φοβηθεῖσα, ὅτι θ' ἀνε-
χώρουν ἀπρακτοῦς, ἔσπευσα ν' ἀνακοινώσω τὴν ἀπόφασιν
μου εἰς τὴν Βασιλισσαν. Ὅχι μόνον δὲ τὴν παρεδέχθη
ἀσμένως, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀρρητον εὐχαρίστησιν καὶ χαρὰν
μου μοὶ προσέθηκεν ὅτι, ὅταν ἀπετινῇ πρὸς ἐμέ, εἶχε κατὰ
νοῦν νὰ μεταφράσω ἐγὼ ἡ ἰδία τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον εἰς
γλῶσσαν καταληπτὴν εἰς τὸν λαόν. Τότε μοὶ εἶπεν ἀπὸ τῆς
κατὰ Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς ἀναγινωσκομένων περικοπῶν
νὰ μεταφράσω διόλου τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καὶ, ἐν

συνεχίζει ὁλόκληρον τὴν Καινὴν Διαθήκην. Ἐπρότεινα τότε εἰς τὴν Βασιλισσαν, νὰ προβῶ δοκιμαστικῶς εἰς μετάφρασιν τεσσάρων περικοπῶν ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ παρεκάλεσα τὴν Βασιλισσαν νὰ ὑποβάλῃ τὰ δοκίμια τῆς μεταφράσεως εἰς τὸν τότε Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Προκόπιον πρὸς ἔγκρισιν.

Ὁλόκληρον τὴν ἡμέραν τῆς 10^{ης} Ἰουνίου διήλθον μεταφράζουσα τὰς τέσσαρας ὑπὸ τῆς Βασιλείσεως ἐκλεγείσας καὶ μᾶλλον δυσχερεῖς εἰς ἀπόδοσιν περικοπὰς ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Κεφάλ. ΣΤ' στίχ. 25-34 — ἐκ τοῦ κατὰ Ματθαῖον Κεφάλ. Ζ' στίχ. 1-12 — ἐκ τοῦ κατὰ Μάρκον Κεφάλ. ΙΑ' στίχ. 23-27 — ἐκ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Κεφάλ. ΣΤ' στίχ. 20-39 — καὶ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Κεφάλ. ΙΑ' στίχ. 1-15. Κατ' ἀρχὰς ἀπεπλίσθην καὶ ἐδεΐλιασα, διότι ναι μὲν ἡ Ἀλεξανδρινὴ παρεφθαρμένη γλῶσσα τοῦ κειμένου οὐδεμίαν μοῖ παρῆγε δυσκολίαν πρὸς ἀπόδοσιν τῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν καθομιλουμένην, πλὴν ἐφοβήθην, ὅτι ἔσπευσα νὰ ἀναλάβω ἔργον ὑπὲρ τὰς δυνάμεις μου. Ἐν τούτοις ἀφοῦ ἐτελείωσα τὴν δοκιμαστικὴν αὐτὴν μετάφρασιν, τόσῃν ἡσθάνθην ἀγαλλίαςιν καὶ χαρὰν καὶ τόσῃν δυνάμειν διὰ νὰ προβῶ εἰς τὸ ἔργον, ὥστε ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀδυστάκτως ἐπίστευσα καὶ πιστεύω, ὅτι ὁ Θεὸς μὲ ἐβοήθησε νὰ φέρω εἰς πέρας τὸ ἔργον αὐτό. Κατ' ἀρχὴν ἀπαρέσκομαι νὰ ὁμιλῶ διὰ τὸν ἑαυτὸν μου, πλὴν κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἐκθέσω ἀκριβῶς τὰ τῆς ἱστορίας τῆς μεταφράσεως τοῦ Εὐαγγελίου, ἥτις τόσον διεστρεβλώθη, ἀφ' ἧς ἡ πολιτικὴ ἐμπάθεια καὶ ἡ δημοκρατία τὴν παρέλα-

ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΟΛΓΑΣ

βεν ὡς δῆλον καὶ κατέληξεν αὐτὴ εἰς τὰ ἄνευ λόγου
θλιβερώτατα γεγονότα τοῦ Νοεμβρίου 1901, τὰ ὁποῖα
ἠνάγκασαν τὸν τότε Πρωθυπουργὸν Θεοτόκην νὰ παραι-
τηθῇ. "Αλλως τε ἔχω εἰς χεῖρας μου ὅλα τὰ τότε διαμει-
φθέντα ἔγγραφα μεταξὺ τῆς Βασιλείσης καὶ τῆς τότε
Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἑλλάδος, ὅλα τὰ ὑπὲρ καὶ κατὰ τῆς
μεταφράσεως καταχωρισθέντα εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅλας
τὰς κρίσεις καὶ ἐπικρίσεις τοῦ ἔργου μου ὑπὸ τῶν Καθη-
γητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου,
καὶ ἐπειδὴ γνωρίζω πόσον ἡ ἰδέα τῆς μεταφράσεως ἦτο
ἀγαθὴ ἐμπνευσις τῆς Χριστιανῆς Βασιλείσης διὰ τὸν
ψυχρὸν φωτισμὸν τοῦ λαοῦ της, διὰ τοῦτο ὀφείλω νὰ
ἐκθέσω τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου
τούτου τῆς ζωῆς τῆς Βασιλείσης.

"Όταν ὠρίμως σκεφθεῖσα ἀπεφάσισα τὴν ἐκτέλεσιν τῆς
ιδέας τῆς Βασιλείσης, ἤμην ἐν γνώσει, ὅτι ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ
Ἐκκλησίᾳ διάφοροι ἀνεφάνησαν κατὰ καιροὺς Πάπαι,
ὧν ἄλλοι μὲν ἐτόλμησαν παντελῶς ν' ἀπαγορεύωσι τὴν
ὑπὸ τῶν λαϊκῶν ἀνάγνωσιν τῶν Ἀγίων Γραφῶν, ὡς ἡ-
τῷ 1713 Κλήμης ὁ XI ἐν τῇ Βούλλᾳ Unigenitus, ἄλλοι
δὲ πάλιν ἠρεσέσθησαν νὰ περιορίσωσι τὴν ἀνάγνωσιν ταύ-
την, ἐξαρθήσαντες αὐτὴν ἐκ τῆς ἀδείας τῶν ἱερέων, οἷον
Πῖος ὁ IV τῷ 1564 ἐν τῷ Index librorum prohibitorum,
Regula 4, Κλήμης ὁ VIII τῷ 1598 καὶ Γρηγόριος ὁ XV
τῷ 1622. Καὶ ἂν δὲ πολλοὶ ἠρεθιμῶντο ὑπὸ τῶν Παπῶν
ἐκείνων οἱ λόγοι τῆς ἀπαγορεύσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ
τῆς τῶν Ἀγίων Γραφῶν ἀναγνώσεως ὑπὸ τῶν λαϊκῶν

ἐν τούτοις βεβαίως ὁ πραγματικὸς λόγος τῶν τοιούτων ἀπαγορεύσεων ἦτο ἡ οὐχὶ χριστιανικὴ ἐπιθυμία, νὰ μένῃ ὁ λαὸς ἐν θρησκευτικῇ ἀμαθείᾳ καὶ οὕτω τυφλῶς νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸν Πάπαν καὶ τοὺς περὶ αὐτόν.

Τοιοῦτον ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τὸ πνεῦμα ὁμοῦς τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον λαμπρῶς ἐξημενεῖ ὁ ἱερός Πατήρ τῆς Ὁρθοδοξίας Χρυσόστομος γράφων: «Τοῦτο δεῖ παρακαλῶ καὶ «παρακαλῶν οὐ παύσομαι, ἵνα, μὴ μόνον ἐνταῦθα (ἐν τῷ «ναῷ) τοῖς λεγομένοις προσέχητε, ἀλλὰ καὶ οἴκοι γενόμενοι, «τῇ τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσει συνεχῶς ἐνδιατρίβητε... «Μεγάλῃ ἀσφάλεια πρὸς τὸ μὴ ἀμαρτάνειν τῶν Γραφῶν «ἢ ἀνάγνωσις, μέγας κρημνὸς καὶ βάραθρον βαθὺ τῶν «Γραφῶν ἢ ἀγνοία, μεγάλη προδοσία σωτηρίας τὸ μηδὲν «ὑπὸ τῶν θείων εἰδέναι Νόμων. Τοῦτο καὶ αἰρέσεις ἔτεκε, «καὶ βίον διεφθαρμένον εἰσήγαγε, τοῦτο τὰ ἄνω κάτω «πεποίηκεν» (1 πρὸβλ. Χρυσοστόμου Τ'. εἰς τὸν Λάζαρον λόγ. ἐν τόμῳ Α' μέρος Β' σελὶς 991 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Migne).

Καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ὁ ἐξηγητὴς τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς λέγει: «Πρὸς τε γὰρ πρᾶξιν ἐνά- «ρετον καὶ θεωρίαν ἀθλόωτον ἐκ τῶν Ἀγίων Γραφῶν «ὑπομύζομεθα».

Ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδοξίας ἦτο τοιοῦτον, ἐπόμενον ἦτο τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐπιτρέψῃ καὶ εὐλογίῃ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα τὴν ὑπὸ τοῦ Μαξίμου τοῦ Καλλιπολίτου φιλοσηθηθεῖσαν ἐκδοσιν τῆς

Καινῆς Διαθήκης, περιέχουσας ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν στήλης τὸ πρωτότυπον, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας τὴν νεοελληνικὴν μετάφρασιν. Τοιαύτης δὲ ὑποδοχῆς ἡξιώθη ἡ ἐκδοσις αὕτη παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, ὥστε μέχρι τοῦ ἔτους 1810 μετετυπώθη τρίς. Τὴν μετατύπωσιν, ἥτις ἔγινε διὰ τετάρτην φορὰν κατὰ τὸ 1810 ἐκύρωσεν ὁ ἀοιδίμος Πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ'.

Μετέπειτα κατὰ τὸ ἔτος 1818 ὁ ἴδιος Πατριάρχης ἠύλоргησε καὶ ἐπεκύρωσε καὶ ἄλλην νεοελληνικὴν μετάφρασιν τῆς Καινῆς Διαθήκης γενομένην ὑπὸ τοῦ ἐξόχου Ἑλληνιστοῦ καὶ θεολόγου Ἰλαρίωνος, τοῦ κατόπιν Μητροπολίτου Τυρνόβου. Ὄταν δὲ κατὰ τὸ 1819 ἀνήλθεν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ὁ Πρωτομάρτυς τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν ἀγῶνος Γρηγόριος ὁ Ε', ἤρχισεν εἰς τὸ Πατριαρχικὸν τυπογραφεῖον τὴν ἐκτύπωσιν τῆς μεταφράσεως τοῦ θεολόγου Ἰλαρίωνος κατὰ ὁμόφωνον γνώμην τῆς ἱερᾶς Πατριαρχικῆς Συνόδου, τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντος Πατριάρχου Ἰεροσολύμων, τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Κωνσταντίνου καὶ τῶν προϋχόντων λαϊκῶν. Δυστυχῶς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ ἀοιδίμος Πατριάρχης δὲν ἠτύχησε νὰ ἰδῇ περατούμενον ἀπαγχονισθεὶς τῷ 1821.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ἐπεχείρησαν κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἄνδρες (ὁ Βάμβας, ὁ Τυπάλδος, ὁ Βαλέττας καὶ ἄλλοι) συνεργαζόμενοι μετ' ἀγγλικανῶν θεολόγων καὶ ἤγαγον εἰς πέρας καὶ ἐδημοσίευσαν νεοελληνικὴν μετάφρασιν τῆς ὅλης Ἀγίας Γραφῆς, τῆς τε Πεντάτευχοῦ καὶ τῆς Ὑψίστης.

καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πλὴν δυστυχῶς ἡ μετάφρασις αὕτη ἔχει τὸ σφάλμα, ὅτι μετεφράσθη ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου, χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν κείμενον τῶν ἐβδομήκοντα, τὸ τὸσον αὐθεντικὸν καὶ ἐπίσημον κύρος ἔχον. Ἐκτὸς τούτου ἡ μετάφρασις αὕτη δὲν περιέλαβε τὰ βιβλία ἐκεῖνα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὧν ἡ ἀνάγνωσις εἶναι καθιερωμένη εἰς τὴν Ὁρθόδοξον ἑκκλησίαν. Τὰς σπουδαίας αὐτὰς παραλείψεις ἐθεώρησεν ὁ τότε Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ' ὡς παραχωρήσεις εἰς τὸ προτεσταντικὸν πνεῦμα καὶ μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου ἐξέδωκε τῷ 1839 ἐγκύκλιον ἀπαγορευτικὴν τῶν νεοελληνικῶν μεταφράσεων τῶν Ἁγίων Γραφῶν, τοσοῦτε μᾶλλον, καθόσον τὴν διάδοσιν αὐτῶν ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι εἶχον ἀναλάβῃ οἱ ἀπόστολοι τοῦ Προτεσταντισμοῦ πρὸς παρακλάνησιν τῶν Ὁρθοδόξων ἀπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας καὶ διὰ σκοποὺς προσηλυτικούς.

Ἐκ τούτου εἶναι εὐεξήγητον διὰ ποῖον λόγον ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ' μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Ἱερᾶς Συνόδου ἐξέδωκε τὴν ἀπαγορευτικὴν ἐκείνην ἐγκύκλιον τοῦ 1839. Καὶ ὁμως ὑπῆρξεν πολλοί, οἵτινες ἐπ' ἐβέλωσαν τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, διατεινόμενοι, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ὀρθοδοξίας δὲν ἀνέχεται ὡς ἐν νεοελληνικᾷ μεταφράσεσι τῶν Ἁγίων Γραφῶν. Na, δὲν ἀνέχεται τὰς προτεσταντικαῖς τοιαύτας ἀλλ' ἀσπάζεται τὰς ὀρθοδόξους μεταφράσεις τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰς πᾶσαν γλῶσσαν παντὸς λαοῦ, μηδὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ βεβαίως ἐξαίρουμένου: «ἐσονται

γάρ, (κατὰ τὸν προφήτην Ἱερειάν λα' 34) πάντες διδασκοὶ Θεοῦ» καὶ κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον «ταῦτα πάντα (τὰ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ) ἐγράφη δι' ἡμᾶς πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν» (α' Κορινθ. Ι' 11). Ὅτι δὲ ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία εὐλογεῖ πᾶσαν ὀρθοδόξως γενομένην νεοελληνικὴν μετάφρασιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀποδευκνύει τὸ γεγονός, ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ ὁποῖον φυσικὰ ἀριστα γινώσκει καὶ τοὺς δρους τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τὴν ἔννοιαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἀπαγορευτικῆς ἐκεῖνης ἐγκυκλίου τοῦ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀνάγκας καὶ αὐτὸ ἐπὶ τέλους τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, αὐτὸ τοῦτο τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἠλόγησε καὶ ἐνέκρινε νεοελληνικὴν μετάφρασιν τοῦ κατὰ Ματθαῖον ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ὡς ἡγγέλθη τοῦτο εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἀνάπλαισις» (δρα «Ἀνάπλαισις» φύλλον τῆς 13ῃς Φεβρουαρίου 1899 σελίς 53 στήλῃ 2^α περὶ τὸ τέλος). Ἡ δὲ ἐν Ἑλλάδι Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν ἠρνήθη νὰ ἐγκρίνῃ κατὰ τὸ 1892 τὴν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Γυγατίου Μοσχάκη γενομένην νεοελληνικὴν μετάφρασιν πάντων τῶν Εὐαγγελικῶν περικοπῶν, τῶν ἐπ' ἑκκλησίαις ἀναγνωσκομένων κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτάς.

Τρία τινα μοὶ συνέστησεν ἡ Βασίλισσα νὰ τηρήσω κατὰ τὴν μετάφρασιν. 1) Ἡ γλῶσσα τῆς μεταφράσεως νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ἀγνή, ἀπλὴ καὶ ἀφελής, ἀλλ' ἐκείνη, ἡ ἡμετέρα, νὰ ἴσχυται καὶ νὰ ἀφῆναι ὡς ἔχουσι τὰς ἑλληνικὰς λέξεις, αἵτινες εἶναι καταληπτὰ εἰς τὸν λαόν. 2) Ἡ μεταφράσις νὰ εἶναι ὡς ἡμετέρα, ἀλλ' ἐκείνη, ἡ ἡμετέρα, νὰ ἴσχυται καὶ νὰ ἀφῆναι ὡς ἔχουσι τὰς ἑλληνικὰς λέξεις, αἵτινες εἶναι καταληπτὰ εἰς τὸν λαόν. 3) Ἡ μεταφράσις νὰ εἶναι ὡς ἡμετέρα, ἀλλ' ἐκείνη, ἡ ἡμετέρα, νὰ ἴσχυται καὶ νὰ ἀφῆναι ὡς ἔχουσι τὰς ἑλληνικὰς λέξεις, αἵτινες εἶναι καταληπτὰ εἰς τὸν λαόν.

παρεκκλίνω οὐδὲ κατὰ κεραίαν τῆς ἐννοίας καὶ νὰ σημειώω τὰ κεφάλαια καὶ τοὺς στίχους δι' ἀριθμῶν καὶ ὄχι διὰ γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου πρὸς εὐκολίαν τοῦ λαοῦ. Καὶ 3) νὰ γράφω τοὺς στίχους χωριστά, διὰ νὰ διευκολύνωνται εἰς τὴν ἀνέυρεσιν τῶν διαφόρων χωρίων, τὰ δὲ ὀνόματα τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀγίου Πνεύματος καὶ τῶν εἰς αὐτὰ ἀναφερομένων ἀντωνυμιῶν νὰ γράφω μὲ κεφαλαῖα γράμματα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἰς οὐδὲν τῶν ἐν Λονδίῳ, Λειψίᾳ καὶ Βενετίᾳ ἐκτυπωθέντων Εὐαγγελίων εἶχε γίνῃ.

Ἡ Βασίλισσα προσεκάλεσεν εἰς Τατοῖ τὸν τότε Μακαριώτατον Μητροπολίτην Ἀθηνῶν Προκόπιον διὰ νὰ υποβάλῃ ὑπὸ τὴν ἔγκρισιν Αὐτοῦ τὰ δοκιμαστικῶς μεταφρασθέντα ὑπ' ἐμοῦ κεφάλαια τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν, ἀλλ' ὁ Μητροπολίτης κολυόμενος δὲ ἀνῆλθεν εἰς Τατοῖ, καὶ τὴν 18^{ην} Ἰουνίου ἡ Βασίλισσα ἀνεχώρει διὰ Ῥωσίαν.

Ἐν τούτοις κατὰ τὴν εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν ἀποκαιρετισμὸν τῆς Βασιλείας, ὁ Μητροπολίτης παρουσίᾳ τῆς μοι ὥρισε νὰ μεταβῶ εἰς τὸ Μητροπολιτικὸν μέγαρον, διὰ νὰ τοῦ ἀναγνώσω τὴν δοκιμαστικὴν μου μετάφρασιν. Συγχρόνως μοι εἶπεν, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι μεγίστης σπουδαιότητος, φοβεῖται ὅμως ὅτι θ' ἀπαντήσω ἀνυπολόγιστους δυσκολίας, καὶ ὅτι ἐν τέλει δὲν θὰ τὸ φέρω εἰς πέρας. Ταῦτα καὶ μόνα θὰ ἤρουν διὰ νὰ μὲ ἀποθαρρύνουν ἀλλ' ὅμως ποσῶς δὲν ἐκλόνησαν τὴν ἐπὶ τὸ ἔργον μου πεποιθήσιν. Τὴν 20^{ην} Ἰουνίου μετέβην παρὰ

τῇ Μητροπολίτῃ καὶ ἠρχίσαιμε τὸν ἔλεγχον τῆς μεταφράσεως, περατωθέντα τὴν 23^{ην} Ἰουνίου. Ὁ ἀειμνητος Μητροπολίτης μοι εἶπε τότε, ὅτι θὰ γράψῃ τὴν γνώμην του εἰς τὴν Βασίλισσαν εἰς Πετρούπολιν καὶ νὰ μὴ προχωρήσω. Μετ' οὐ πολὺ λαμβάνω ἐκ Πετροπόλεως ἐπιστολὴν τῆς Βασιλείας, διὰ τῆς ὁποίας μοι ἀνακοινοῦ, ὅτι ἔλαβε γράμμα τοῦ Μητροπολίτου καὶ μὲ παρακαλεῖ νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς μεταφράσεως. Ἠρχισα εὐθὺς τὴν ἐργασίαν μου, ἐνεπνεύμην ἐκ τῆς ἰδέας τῆς χρησιμότητος τοῦ ἔργου καὶ οὐδεμίαν δυσκολίαν ἀνυπέρβλητον ἐδοκίμασα, διότι ὅσα εἶναι μυστήρια διὰ τοὺς σοφοὺς εἶναι καὶ θὰ μένουν μυστήρια δι' ὅλους, καὶ αὐτὰ οὔτε ἐρμηνεύονται οὔτε μεταφράζονται. Δὲν ἐνθυμούμαι εὐτυχεστέρας ἡμέρας ἀδικώπου ἐργασίας, μὲ μόνην τὴν βοήθειαν τοῦ Λεξικοῦ μου, ἀπὸ ἐκείνας, τὰς ὁποίας διῆλθον, ἀσχολουμένη εἰς τὴν μετάφρασιν καὶ ἀπολαμβάνουσα στίχον πρὸς στίχον ὅλα τὰ φωτεινὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου. Οἱ περὶ ἐμὲ ἠπόρουν, πῶς μετὰ τόσην ἀκατάπαυστον διανοητικὴν ἐργασίαν οὐδεμίαν κόπωσην ᾔσθάνθη, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ᾔσθανόμην ἀληθινὴν ψυχὴν ἀγαλλίασιν καὶ χαρὰν, ἅπειρον δὲ εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Βασίλισσαν, ἣτις μοι ἀνέθηκε τὸ ἔργον τοῦτο. Κάποτε διηρώτων ἐμάντην, ἐάν ἦμην ἀξία αὐτῆς τῆς ἐργασίας καὶ τότε ἐνθυμούμην τὸ χωρίον τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (κεφ. Β' στίχ. 27) καὶ «μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός..... καὶ τὰ ἄφροντα τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός...».

«Όταν ἡ Βασιλίσσα ἐπέστρεψεν ἐκ Ῥωσσίας τῇ παρέδωκα τὸ ἔργον τελειωμένον. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω τὴν χαρὰν καὶ τὴν συγκίνησίν της καὶ τὸ πῶς μὲ ἠγχαρίσται διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐπιθυμίας της καὶ πόσα ὄνειρα ἐπλάττε, «νὰ ἔχῃ κάθε ἑλληνικὸ σπίτι ἕν ἀντίτυπον καὶ ὁ λαὸς ὅλος νὰ δύναται νὰ ἐννοῇ τοὺς λόγους τοῦ Χριστοῦ....» Ὅμως ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἀφοῦ παρέδωκα εἰς τὴν Βασιλίσσαν τὸ χειρόγραφόν μου, ἤρχισα νὰ συλλογίζωμαι κατὰ πόσον θὰ ἐπιτύχῃ ἡ διάδοσις τοῦ ἔργου, ποῖα προσκόμματα θὰ ἔχῃ ἡ Βασιλίσσα νὰ ὑπερπηδήσῃ, κατὰ πόσων καὶ ποίων δυσκολιῶν θὰ εἶχε νὰ παλαίσῃ καὶ τοῦτο, διότι ἤρχισεν ἐκ τῆς Μητροπόλεως κυκλοφοροῦσα ἡ διάδοσις, ὅτι καθ' Ὑψηλὴν ἐπιθυμίαν τῆς Βασιλίσσης πρόκειται νὰ ἐκδόθῃ μετάφρασις τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ συνεζητοῦντο τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατ' αὐτῆς. Πολλοὶ μάλιστα καθηγηταὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου ἄλλοι μὲν ἀπ' εὐθείας, ἄλλοι δὲ διὰ τρίτων ἀπηνθύνοντο πρὸς με, ὡς ἰδιαίτερον Γραμματέα τῆς Βασιλίσσης, ἐπιζητοῦντες νὰ ἀναλάβουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, δύο δὲ μάλιστα τούτων ὥρισαν καὶ..... τὸ διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς μεταφράσεως ποσὸν τῆς ἀμοιβῆς των! Τὸ μυστικὸν εἶχε καλῶς φυλαχθῇ ὡς πρὸς τὸ ὄνομά μου, καὶ μόνον ἀπεκαλύφθη κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1901 ἐν τῇ Βουλῇ.

Ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἡ Βασιλίσσα εἶχε παραδόσῃ τὴν μετάφρασίν μου εἰς χεῖρας τοῦ Μητροπολίτου, ὅστις τέλος μελέτησας αὐτὴν ἐπισταμμένως ἀπεφάνθη, ὅτι εἶναι

«καλὴ» καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν Βασιλίσσαν τὴν ἄδειαν νὰ τὴν δημοσιεύσῃ. Ἀμέσως ἡ Βασιλίσσα μοι ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ μεταβῶ εἰς τὸ ἄριστον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην τυπογραφεῖον Ἀνέστη Κωνσταντινίδῃ καὶ νὰ συμφωνήσω μετ' αὐτοῦ τὰ τῆς ἐκδόσεως. Παρακάλεσα τότε τὴν Βασιλίσσαν νὰ συγκάλεσθ μίαν ἐπιτροπὴν ἐκ καθηγητῶν τῆς θεολογίας καὶ φιλολογίας διὰ νὰ μὴν ἐκτασθῇ τὸ ἔργον τῆς μεταφράσεως ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀβασάνιστον. Καὶ εἰς τοῦτο ἡ Βασιλίσσα συγκατετέθη. Ὁ ἐκδότης Ἀνέστης Κωνσταντινίδης ἀπήντησεν, ὅτι ἀναλαμβάνει τὴν δαπάναις του ἐκτύπων τῆς μεταφράσεως καὶ τὴν πρὸς ὀφέλῳς του πώλησιν, ὅπως καλυφθῶσιν αἱ δαπάναις του ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐκδόσεως, ὅτι ἐξεδόθη «καθ' Ὑψηλὴν Ἐπιθυμίαν τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων Ὀλγας» καὶ νὰ τῇ χορηγηθῇ συστατικαὶ τὶς ἐγκύκλιος ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως. Τὸ μὲν πρῶτον ἀμέσως τῇ ἐπεγράφη, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου προσεκλήθη εἰς τ' Ἀνάκτορα ὁ τότε Ὑπουργὸς Ἀντ. Μομφερᾶτος, ὅστις ἀπεφάνθη, ὅτι δὲν δύναται νὰ παρᾶσχῃ τὴν ζητούμενην συστατικὴν ἐγκύκλιον ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ἀπεφασίσθη τότε νὰ σταλῶσιν αἱ μεταφράσεις τῶν τεσσάρων Εὐαγγελίων εἰς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, συνοδευόμεναι μὲ τὴν ἐξῆς ἐπιστολήν ἐκ μέρους τῆς Βασιλίσσης.

«Τῇ Σεβαστῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ
«τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

2 Δεκεμβρίου 1898.

«Σεβασμιώτατε Πρόεδρε,

«Ὅταν διαρκούντος τοῦ πολέμου καί μετ' αὐτὸν μοι
«ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ γνωρίσω καλύτερα τὸν λαόν μου,
«μετὰ μεγάλης μου λύπης παρήτηρα, ὅτι αὐτὸς στερεῖ-
«ται τῆς ἀληθοῦς καὶ μόνης παρηγορίας, ἡ ὁποία δύνα-
«ται νὰ παρέχεται εἰς ὅλους τοὺς Χριστιανούς, διότι
«δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ Κειμένου
«τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου.

«Μοὶ ἐπῆλθε λοιπὸν ἡ ἰδέα νὰ γίνῃ παράφρασις τοῦ
«Ἁγίου Εὐαγγελίου εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς
«ὀμιλεῖ καὶ καταλαμβάνει καὶ νὰ δοθῇ αὐτῇ εἰς χεῖρας
«τοῦ λαοῦ, ὅπως μὴ στερῇται οὗτος τῆς παρηγορίας τοῦ
«Εὐαγγελίου.

«Τὴν παράφρασιν τούτην ἀνέθηκα εἰς πρόσωπον, τὸ
«ὁποῖον μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἔφερον εἰς πέρας.

«Ἦδη ὑπολείπεται ἡ ἐγκρίσις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου,
«ὅπως τὸ ἔργον λάβῃ τὸν ἐπίσημον χαρακτῆρα του καὶ
«δυνηθῇ νὰ τύχῃ τῆς πεποιθῆς διαδόσεως παρὰ τῷ λαῷ.

«Μοὶ εἶναι γνωστὸν, ὅτι αἱ παντὸς εἰδους παραφρά-
«σεις τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου, αἱ ὁποῖαι ἐκκλινούσιν
«ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς ἀντιστηρῶς ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου—
«καὶ δικαίως—διότι αἱ παραφράσεις αὗται ἔγιναν ὑπὸ
«προπαγανδῶν διαφόρων καὶ εἰς αὐτὰς παρεῖσθαι

«πολλὰ δογματικά, ὅχι καθαρῶς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλη-
«σίας. Πλὴν νομίζω, ὅτι ἡ αὐστηρὰ αὕτη ἀπαγόρευσις
«τῆς κυκλοφορίας τῶν παραφράσεων ἐν γένει δύναται νὰ
«περιορισθῇ εἰς τὰς μέτρι τοῦδε ὑπαρχούσας διὰ τοὺς
«λόγους, τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγου ἐξέθεσα.

«Ζητῶ ὁμοῦ τὴν **Ἐγκρίσιν** τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ
«τοῦ Κυρίου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργῶν διὰ
«τὴν ἐπιθυμίᾳ Μου γενησομένην ταύτην παράφρασιν.
«Ἡ ὁποία εἶναι αὐστηρῶς ἀκριβῆς καὶ πιστὴ κατὰ τὸ
«Ἱερὸν Κείμενον τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου.

«Ἵσως ἡ ἀπλὴ γλῶσσα δὲν ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτή-
«σεις τῶν λογίων καὶ φιλολόγων, ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται,
«ἐὰν ἡ γλῶσσα τῆς παραφράσεως εἶναι καθαρεύουσα καὶ
«καθ' ὅλους τοὺς αὐστηροὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς καὶ
«τῆς συντάξεως, πρόκειται μόνον νὰ γίνῃ τὸ Εὐαγγέλιον
«καταληπτὸν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ διὰ
«τοῦτο μεταχειρίζομεθα τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν
«ὁποίαν ὁ λαὸς ὀμιλεῖ καὶ τὴν ὁποίαν φυσικὰ καὶ κατα-
«λαμβάνει. Οἱ δὲ λόγοι καὶ σοφοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ
«γλῶσσα αὕτη ἀπαρέσκει, εἶναι ἐλευθεροὶ νὰ μὴ τὴν
«ἀναγνώσουν, διότι ὡς μορφωμένοι, ἔχουσι τὸ εὐτύχημα
«νὰ καταλαμβάνουν τὴν γλῶσσαν τοῦ κειμένου τοῦ
«Ἁγίου Εὐαγγελίου.

«Ἐξεφράσθη ποτὲ τις, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν παρα-
«φράσει θὰ καταπέσῃ ἐκ τοῦ γόητρου Του καὶ θὰ ἐλθῇ
«δαίσει. Τοῦ Εὐαγγελίου ὁμοῦς τὸ γόητρον καὶ τὸ δαίσει
«δὲν ἔγκειται μόνον εἰς τὰς λέξεις καὶ εἰς τὸν τρόπον

«γράμμα, ἀλλ' εἰς τὸ ἤθος καὶ τὴν δύναμιν τῶν ἐννοιῶν
«καὶ τῆς οὐσίας. Καὶ εἶναι, φρονῶ, προτιμώτερον νὰ θεω-
«ρηθῇ ἡ γλώσσα τῆς παραφράσεως χυδαῖζουσα καὶ ὁ
«πολὺς λαὸς νὰ τὴν καταλαμβάνῃ παρὰ ν' ἀκούῃ μόνον
«ἤχους λέξεων, αἱ ὁποῖαι δὲν τοῦ παριστοῦν καμμίαν
«ἐννοιαν καὶ δὲν τοῦ διεγείρουν καμμίαν ἰδέαν παρήγο-
«ρον, διότι δὲν ἐννοεῖ τὴν γλῶσσαν.

«Πρὸς τοῦτο, Σεβασμώτατοι, πέμτω Ὑμῖν τὸ χειρό-
«γραφον τῆς παραφράσεως, ὅπως ἔχοντες αὐτὸ ἀνὰ χεῖρας
«ἐξελέγξῃτε ἐκ παραλλήλου μὲ τὸ κείμενον τοῦ Ἱεροῦ
«Εὐαγγελίου καὶ δώσητε τὸ κύρος τῆς ἐγκρίσεως Ὑμῶν
«εἰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον θὰ γίνῃ μεγίστης ἡθικῆς ὠφε-
«λείας πρόξενον παρὰ τῇ λαῷ.

«Διὰ νὰ διαδοθῇ ὁμως καὶ ν' ἀναγινώσκηται ἀπαιτεῖ-
«ται σύντονος ἐνέργεια. Δυστυχῶς ὁ λαὸς βιβλιόφιλος
«δὲν εἶναι πολὺ· πρέπει λοιπὸν ἡ παράφρασις αὕτη νὰ
«δοθῇ εἰς χεῖρας πάσης οἰκογενείας, νὰ δοθῇ εἰς χεῖρας
«ὅλων τῶν μαθητῶν καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ιδιωτι-
«κῶν σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, νὰ διαταχθοῦν
«δὲ οἱ κατὰ τόπους κύριοι Ἐπιτεωρηταὶ τῶν σχολείων
«νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς δημοδιδασκάλους κατὰ Σάββατον
«νὰ γίνηται ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἐξηγήσις τῆς κατὰ Κυρια-
«κὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναγινωσκομένης περικαπῆς τοῦ
«Ἀγίου Εὐαγγελίου, καὶ οὕτω ἀπὸ τοῦ σχολείου τὸ Εὐάγ-
«γέλιον νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ γενικευθῇ ἡ
«γνώσις Του εἰς τὸν λαόν.

«Ἡ διὰ τῶν σχολείων διάδοσις τῆς παραφράσεως

«ταύτης θέλει ἐπιτευχθῇ διὰ συστατικῶν Ἐγκυκλίων τοῦ
«Κυρίου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας
«Ἐκπαιδεύσεως Ὑπουργοῦ, τὰς ὁποίας θὰ δημοσιεύσῃ
«οὗτος ἅμα ὡς τὸ ἔργον ἐκτυπωθὲν εἶναι ἔτοιμον πρὸς
«κυκλοφορίαν.

Μετὰ σεβασμοῦ
(ὑπογο.) ΟΛΓΑ».

Ἐπὶ τέσσαρας μῆνας ἡ Βασίλισσα ἀνέμενον τὴν
ἀπάντησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, πλὴν ἐν τούτῳ τῇ μεταξὺ
δὲν ἄφηνε νὰ χαθῇ ὁ πολὺτιμος χρόνος. Συνεκάλεσεν εἰς
τ' Ἀνάκτορα ὑπὸ τὴν Προεδρείαν Αὐτῆς ἐπιτροπὴν
ἀποτελουμένην ἀπὸ τὸν Σεβασμώτατον Μητροπολίτην
Ἀθηνῶν Προκόπιον Οἰκονομίδην, τὸν Ἰωάννην Παντα-
ζίδην καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου διὰ τὸν ἔλεγον τῆς
γλώσσης, τὸν Φίλιππον Παπαδόπουλον καθηγὴν τῆς
θεολογίας, ὅστις κατὰ τὴν ἐκδοσιν διώρθωνε τὰ πρῶτα
τυπογραφικὰ δοκίμια, καὶ τὸν Κλειδοῦχον τῆς Διονύσιον
Μεσσαλᾶν.

Μετὰ τὴν πρώτην αὐτὴν ἐπιθεώρησιν τῆς μεταφρά-
σεώς μου, τὰ χειρόγραφα ἐστάλησαν ἐκ περιτροπῆς,
συνδεδεόμενα ὑπὸ ἐπεξηγηματικῆς ἐπιστολῆς τῆς Αἰκ.
Σατουνηζώση, Κυρίας τῆς Τιμῆς τῆς Βασιλείσης, εἰς τοὺς
Καθηγητὰς τῆς θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, Ζήκων
Ῥώσσην, Ζολώταν, Διομήδην Κυριακὸν κλπ. καὶ τὸν
τότε ἱερέα τοῦ Ἐφρηβείου καὶ τῶν Γυναικείων Φοιτητῶν
Τιμόθεον Ἀναστασίον, ὃν ἄλλοι ἀπεφάνθησαν ὡς
καὶ ἄλλοι κατὰ τῆς μεταφράσεως, κατὰ τὰ εἰς

μου εὐρισκόμενα ἐνυπόγραφα ἔγγραφα των. Οἱ κατὰ τῆς μεταφράσεως στηρίζονται μόνον ἐπὶ τῆς ἀπαγορευτικῆς ἐγκυκλίου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' τοῦ ἔτους 1839, λησμονοῦντες τὸν λόγον τῆς ἀπαγορευτικῆς ἐκείνης ἐγκυκλίου, ἀλλ' ἐν' ὅσων ὁ λόγος οὗτος δὲν ὑφίστατο διὰ τὴν καθ' Ὑψηλὴν ἐπιθυμίαν τῆς Βασιλείας γενομένην μετάφρασιν, οὐδὲν συνέτρεχε κατ' οὐσίαν νὰ κηρυχθοῦν κατ' αὐτῆς. Ὑπῆρξαν ὁμως καὶ τινες, οἵτινες δὲν διεσπρήνισαν τὴν ὑπερ ἢ κατὰ τῆς μεταφράσεως γνώμην των, ἀλλ' ὑποβάλλουν εἰς τὴν Βασιλισσαν τὴν σκέψιν νὰ ἐκπονηθῇ **ἄλλη** μετάφρασις ὑπὸ συνλόγου καθηγητῶν! Καὶ ἡ ἀξίωσις φυσικὰ αὐτονόητος. Μόνος ὁ σοφὸς καθηγητῆς τῆς θεολογίας Διομήδης Κυριακὸς ἀπροκαλέπτως ἐξέφρασε εἰς τὸ πρὸς τὴν Βασιλισσαν ἔγγραφόν του τὴν γνώμην του, γράψας τὰ ἑξῆς. «Ἡ ἰδέα νὰ μεταφρασθῇ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς γλῶσσαν καταληπτὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν, καὶ νὰ διαδοθῇ εἰς αὐτὸν εἶναι ὀρθὴ καὶ λίαν ἀφελίμος. Διὰ μόνον ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ μὴ ἀναγινώσκῃ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν γλῶσσαν του, ἣν ἐννοεῖ, ἐνῶ πάντες οἱ ἄλλοι χριστιανικοὶ λαοὶ πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἔχουσιν αὐτὸ μεταφρασμένον εἰς τὰς γλώσσας των καὶ ἀναγινώσκουσιν αὐτό; Ἡ διὰ δόσις τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ ἐν γλώσσῃ καταληπτῇ εἰς αὐτὸν θὰ συντελέσῃ μεγάλως εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἡθικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ, ἣς ἔχει μεγίστην ἀνάγκην.

«Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν δὲν εἶναι κατὰ τῶν μεταφρά-

σεων κατ' ἀρχήν. Ὅτε διεδόθη ὁ Χριστιανισμὸς ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς, Σλαβικοὺς καὶ ἄλλους, ἐγένοντο ἐπιδοκιμασίαι τῆς Ἐκκλησίας μεταφράσεις τῶν Ἀγίων Γραφῶν εἰς τὰς γλώσσας αὐτῶν. Οὐσίας δὲ κατέκρινεν ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν μεταφράσεις εἰς τὸ νεοελληνικόν, ἔπραξε τοῦτο, οὐχὶ διότι ἦτο κατ' ἀρχὴν κατὰ πάσης μεταφράσεως, ἀλλὰ διότι αἱ τοιαῦται μεταφράσεις ἐγένοντο ὑπὸ διαμαρτυρομένων (ὅπως κατὰ τὸ 1836) ἢ ὑπὸ προσώπων ἀποκλινόντων εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους ἢ ὑπόπτων ἐπὶ τοιοῦτε φρονήματι (ὅπως κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα). Διὰ δόσιν ἐγκεκρυμένων ἑλληνικῶν μεταφράσεων ἐπεκύρωσαν πολλὰς οἱ οὐκ οὐκονομικοὶ Πατριάρχαι, οἷον Κύριλλος ὁ ΣΤ' καὶ Γρηγόριος ὁ Ε'.

«Ἡ σταλείσα μοι μετάφρασις ἔχει καὶ ἐλλείψεις καὶ ἀρετάς. Αἱ ἐλλείψεις αὐτῆς εἶναι κυρίως, ὅτι αὐτὴ βρῖθῃ ἀπλῶν χυδαίων λέξεων, αἵτινες τὴν ἀσχημίζουσι, ἀν καὶ ἀκολουθοῦν τὴν γλῶσσαν τῶν ἀγραμμάτων ἀνθρώπων τῶν χωριῶν καὶ τοῦ ὄχλου. Τοιαῦται λέξεις εἶναι οἷαι αἱ ἀκόλουθοι: ποῦ ἦσαν ψάρια — ψαράδες — γυναικα, γερούς — σακαί — βόιδι — πηγάδι (ἀντὶ ἰχθεὺς, ἀλιεύς, γυνή, ἰσχυρός, σάκος, βοῦς, φράρα) κλπ. κλπ.

«Αἱ δὲ ἀρεταὶ τῆς μεταφράσεως εἶναι, ὅτι ἀποδίδει καλῶς καὶ φαικιδῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ πρωτοτύπου καὶ δεικνύει, ὅτι ὁ ταύτην ἐργασθεὶς ἐμβαδύνει εἰς τὸν νοῦν τῶν ἱερῶν συγγραφέων καὶ εἶναι ἀξιως θεομῶν συνειρητῶν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔσπιν ἡ μετάφρασις

«λίαν καλή. Δὲν διαστρέφει οὐδὲ μεταβάλλει ποσὺς τὴν ἔννοιαν, ἔχει σαφήνειαν πολλὴν καὶ οὐδεμίαν ἀφήνει ἀμφιβολίαν εἰς τὸν ἀναγινώσκοντα περὶ τοῦ ἀληθοῦς νοήματος τοῦ Κεϊμένου».

Μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ
ΔΙΟΜ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ

Μετὰ πάροδον τεσσάρων ὁλων μηνῶν ἐπὶ τέλους ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡδόκησε νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀπὸ 2 Δεκεμβρίου 1898 ἐπιστολὴν τῆς Βασιλείσης Ὑλγας.

«Ἀριθ. { πρωτ. 3075
 { δευτ. 522

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ᾳ Μαρτίου 1899.

«Τῇ Αὐτῇ Μεγαλειότητι
τῇ τῶν Ἑλλήνων Βασιλίσσει
Ὑλγα.

«Πάνν ἡδέως κοιμιάμενοι τὸ γράμμα τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ἐν πολλῇ σπουδῇ καὶ τῇ προσηκούσῃ ἐπιστάσει τοῦτο διεξήλθομεν.

«Ἐχάρημεν δὲ χαρὰν μεγάλην σφόδρα ἐπὶ τῷ εὐσεβεί καὶ ἐνθελῷ ζήλῳ, οὗ ἐμφορεῖται ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ πρὸς ἀνάγνωσιν τῶν πολλῶν, τῶν ἀμοιρούντων παιδεύσεως.

«Πλὴν ἀλλὰ, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, καίτοι περὶ πολλοῦ ποιεῖται, καὶ γεραίρει καὶ εὐλογεῖ τὸ εὐσεβὲς φρόνημα

«καὶ τὸν θεοφιλῆ πόθον καὶ τὸ διακῶς καὶ διάπυρον ὀρησκειτικὸν συναίσθημα τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος ὑπὲρ τῆς ἐκδόσεως καὶ διαδόσεως τοῦ σεπτοῦ Εὐαγγελίου ἐν τῇ καθωμυλημένῃ, ὁμῶς δὲ προσήκον καὶ ἀναγκαῖον ἡγεῖται, γνωρίσαι τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι, ὅτι ἔστιν ἀδύνατον αὐτῇ περιβαλεῖν τῇ ἐγκρίσει ἔκδοσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐν κοινῇ παραφράσει καὶ ταῖς εὐλογίαις αὐτῆς ταύτην καταστήσαι ἐπὶ τῷ οὐσιωδεστάτῳ καὶ ἰσχυροτάτῳ λόγῳ, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἐν τῷ κόλπῳ τῆς ὁποίας, ὥς ἐν θεοτεύκτῳ πυξίδι, εἰοὶ παρακατατεθειμένα τὰ πανακή-ρατα δόγματα καὶ αἱ ὑπερφυεῖς ἀλήθειαι τῆς οὐρανόθεν διδασκαλίας, οὐδέποτε ἐνέκρινεν ἔκδοσιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐν γλώσσῃ χυδαίᾳ καὶ ταπεινῇ, ἐδραίαν καὶ ἀκράδαντον καὶ εὐκρινῇ πεποῖθησιν στερεῶς ἔχουσα, ὅτι τυγχάνει πάντως ἀδύνατον, ὥστε νὰ μετεχθῇ καὶ κατὰ ἀέριον διατηρηθῇ ἐν τῇ παραφράσει ἡ καθαρὰ καὶ ἀγνή καὶ πιστὴ ἔννοια τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου τοῦ γραφέντος κατ' ἐμπνευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὑπ' ἀνθρώπων τοῦ Θεοῦ, καὶ περιέχοντος τὰ λόγια, τὰ ἀμέσως ἐξεληθόντα ἐκ τοῦ στόματος Αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

«Εἰ δέ ποτε ἐν τοῖς παραηληθῶσι χρόνοις, τοιαυτῇ τις ἔκδοσις τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου προήλθεν εἰς φῶς ὑπ' ἀνθρώπων εἰς ἰδίους σκοποὺς ἀποβλεπόντων, οἱ μακάριοι Ἱεράρχαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ οἱ ἄλλοι διάδοχοι, ὡς ποιμένες καλοὶ, δημοθυμαδὸν ἀπεδοκίμασαν

καὶ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἐπιτακτικῶς πᾶσι τοῖς πιστοῖς ἀπηγόρευσαν.

«Τούτων πάντων ἕνεκα καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ τεταγμένη εἰς τὴν ἀκριβῆ διατήρησιν τῆς ἐμπιστευμένης αὐτῇ θείας παρακαταθήκης, ἐπομένῃ τῇ ἀδευαλειτῇ πράξει τῆς καθόλου Ἐκκλησίας καὶ ἀναλογιζομένη ἐν αὐτῇ τὸ μέγεθος τῆς εὐθύνης, ἣν ὑπέχει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιούντος τὰ πάντα, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἐπέχει τοῦ ἐγκρίναι τὴν ὑποβληθεῖσαν αὐτῇ ἐν χειρογράφῳ παράφρασιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐγγελίου, ἐν γλώσσῃ δημόδι καὶ τετρμυμένη.

«Ταῦτα ἔδοξε τῇ Συνόδῳ ὁμοθυμῶς καὶ ὁμοψήφως ἀγγεῖλαι τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σεπτοῦ Αὐτῆς γράμματος τοῦ χρονολογουμένου ἀπὸ 2 Δεκεμβρίου ἔτους ἀπόντος.

«Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἴη μετὰ τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος, ὁδηγοῦσα καὶ ἐπιρρουνούσα Αὐτὴν εἰς ἐξακαλουθήσιν καὶ διάπραξιν ἔργων θεοφιλῶν καὶ θεαρέστων.

† Ὁ Ἀδελφῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Πράεδρος.

† Ὁ Ἀδελφῶν ΕΥΓΕΝΙΟΣ.

† Ὁ Φιδώτης ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.

† Ὁ Ἀδελφῶν ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ.

† Ὁ Ἀδελφῶν ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ.

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμανδρ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ.

Ὁ ἀναγινώσκων ἂς κρίνῃ τὴν ἀσυνέπειαν τῶν λόγων

καὶ τῶν πράξεων, καὶ περὶ τῆς διαστροφῆς τῆς ἀληθείας.

Τὴν 2^{αν} Μαΐου 1899, ἡ Βασίλισσα περιλῦπος διὰ τὴν ἀρνησιν τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καὶ ἔχουσα τὴν ὁρθὴν καὶ ἀκλόνητον πεποιθήσιν, ὅτι τὸ Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν ἔθνος πιθάνον νὰ ἀναγνώσῃ τὴν Καινὴν Διαθήκην, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον αὐτοῦ δὲν τὴν ἐννοεῖ καί, ὅτι ἔχει ἀδικον ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος νὰ μὴ θέλῃ ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ δόγματος «Πίστετε καὶ μὴ ἐρεῦνα», λησμονοῦσα τὸ σπουδαιότατον, «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς», τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἐρευνήσῃ κανεὶς, ἐὰν δὲν τὰς καταλαμβάνῃ καὶ πρεσβεύουσα ὁρθότατα, ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ δὲν θὰ παύσῃ νὰ ἦναι ἀληθὴς θρησκεία φωτὸς καὶ οὐχὶ θρησκεία ἀγνοίας καὶ πλάνης, ἔγραψε πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον καὶ τὴν ἐξῆς δευτέραν ἐπιστολήν.

«ΑΝΑΚΤΟΡΑ

2 Μαΐου 1899.

Τῇ Σεβαστῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ
τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Σεβασμώτατοι,

«Μετ' εὐλαβείας ἀνέγνων τὴν ἀπάντησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τὴν ἀφορῶσαν τὸ ζήτημα τῆς μεταφράσεως τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς γλῶσσαν καταληπτὴν τῷ λαῷ μας. Ὁφείλω ὅμως νὰ ἐκφράσω Ὑμῖν, ὅτι ἡ ἀπόφασίς τῆς ἐγκρίσεως Ὑμῶν πρὸς ἐκδοσιν τῆς ἐν λόγῳ μεταφράσεως καιρῶς Μὲ λυπεῖ.

«Ἄν καὶ ἡ ἀρετὴς Ὑμῶν δικαιολογεῖται ἱκανῶς,
«Μοὶ εἶναι πάντι ἀδύνατον νὰ πείσω Ἐμμαντὴν, ὅτι ἡ
«ἔκδοσις τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου ἐν μεταφράσει ἐνέχει τι
«τὸ ἀπαγορευόμενον. Ναὶ μὲν προβάλλεται ὡς ἰσχυρὰ
«δικαιολογία ἡ ἀπαγορευτικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ αὐδιῶμου
«Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' κατὰ τὸ 1839 ἀλλ' ἐν
«συνειδήσει θεωρῶ τὴν ἀπαγορευτικὴν ἐκείνην ἐγκύκλιον,
«ὡς ἀφορῶσαν ἀποκλειστικῶς τὰς τότε κυκλοφορούσας
«παραφράσεις καὶ μεταφράσεις τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰς
«διαδιδόμενας δι' ἱερατοσύλιον διαμαρτυρομένων, οὐχὶ
«ἐμφορουμένων ὑπὸ μόνου τοῦ σκοποῦ τῆς γενικεύσεως
«τῶν παρηγόρων καὶ σωτηρίων ἰδεῶν τοῦ Ἁγίου Εὐαγγε-
«λίου, ἀλλ' ὑποκρυπτόντων ἴσως σκοποὺς προσηλυτικούς.

«Τὸ μέτρον τῆς μεταφράσεως ταύτης θεωρῶ ἀναγ-
«καίον, διὰ νὰ θεραπεύσῃ προσωρινῶς τὰς ἐπιγινώσας
«ψυχικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, ὅστις ἔνεκα τοῦ περιορισμέ-
«νου τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν
«εἶναι εἰς θέσιν νὰ κατανοῇ τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἁγίου
«Εὐαγγελίου. Πλὴν ἔλπιζω, ὅτι ὅσον τάχιον ὁ λαὸς μας,
«μορφούμενος καὶ ἀναπτυσσόμενος θὰ καταστῇ ἱκανὸς εἰς
«τὴν κατάληψιν τῆς γλώσσης τοῦ κειμένου τοῦ Ἁγίου
«Εὐαγγελίου, ἡ δὲ μετάφρασις αὕτη θὰ καταπέσῃ
«ἀπ' ἐαυτῆς, ὡς μὴ χρήσιμος πλέον.

«Ὅθεν καὶ πάλιν μετὰ τοῦ προσήκοντος πρὸς Ὑμᾶς
«σεβασμοῦ ὑποβάλλω Ὑμῖν ἐκ νέου τὴν ἔκφρασιν τῆς
«ἐπιθυμίας μου, ὅπως τύχῃ ἡ ἐν λόγῳ μετάφρασις τῆς
«Σ. Ἐγκρίσεως καὶ τῶν εὐλογιῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

«Παρακαλῶ δὲ Ὑμᾶς, ὅπως συνεννοηθῇτε ἀπ' εὐθείας

«περὶ τῆς μεταφράσεως ταύτης καὶ μετὰ τῆς ἐν Κωνσταν-
«τινουπόλει Μεγάλῃς Ἐκκλησίας πρὸς τελείαν ἐκκαθάρι-
«σιν τοῦ ζητήματος, καὶ εὐαρεστούμενοι Μοὶ ἀνακοινώ-
«σητε ἀπάντησιν ἐπὶ τούτου, ἐκτὸς ἐάν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος
«κρίνῃ εὐλόγον νὰ συνεννοηθῶ ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς ἐν
«Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς Ἐκκλησίας.

«Κρίνω ὅλως περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω, ὅτι ἐξέθηκα
«ἤδη Ὑμῖν, τὸ ὅτι ὁ λαὸς μας στερεῖται τῆς ἐπαρκούς καὶ
«ὑγιούς παρηγορίας τῆς ἐκ τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου. Τοῦτο
«γνωρίζω θετικῶς ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ πείρας καὶ
«εἶμαι βεβαία, ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου,
«θὰ συντελέσῃ τὰ μέγιστα εἰς τὴν ὀικουμένην ἀναμόρφωσιν
«τοῦ λαοῦ καὶ εἰς τοῦτο ἔλπιζω, ὅτι προθύμως θὰ μὲ
«συντρέξῃ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἐπικυροῦσα καὶ ἐγκρίνουσα
«τὸ ἔργον.

Μετὰ σεβασμοῦ
(ὑπογρ.) ΟΛΓΑ».

Ἐνα περίπου μῆνα μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην ἐπι-
στολὴν τῆς Βασιλείσης πρὸς τὴν Ἱερὰν Σύνοδον, ἡ Βασι-
λισσα ἔλαβε τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν.

«Ἀρμ. | Πρωτ. 3274
«Διεστ. 800

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 4^ῃ Ἰουνίου 1899.

Τῇ Αὐτῇς Μεγαλειότητι
«τῇ τῶν Ἑλλήνων Βασιλείσῃ
Ὀλγα.

«Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, μετ' ἐπιστασίας διεξεληθούσα το
«Σεπτὸν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος Γράμμα, τὸ ἐν

«αὐθεντικῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐν μετα-
 «φράσει εἰς τὸν κοινὸν λόγον πραγματευόμενον, καὶ ἐφ’
 «ἱκανὸν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου συζητήσασα καὶ
 «συσκευασμένη, ἀνακοινοῦται τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι,
 «ὅτι ἐμμένει τοῖς δεδομένοις, τοῖς διὰ τοῦ ὑπ’ ἀριθ. 3075
 «καὶ ἀπὸ 31^{ης} Μαρτίου ε. ε. ἐπιστήμιου αὐτῆς Γράμματος
 «τῇ Ὑμετέρᾳ Μεγαλειότητι ἀνακοινωθεῖσι· τοῦτο μὲν,
 «δι’ ὃν ἐν αὐτῷ σαφῶς καὶ ἀποφαντικῶς διευκλύνεται,
 «τοῦτο δὲ δι’ ὃν κατωτέρω ἐκτίθεται λόγον.

«Μὴ εὐδοκοῦσα, Μεγαλειότης, ἡ Σύνοδος ἐγκρίναι
 «ἐκδοσιν Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ μετάφρασιν ἐν γλώσσῃ
 «χυδαίᾳ, ἀφαιρούσῃ ἐντελῶς τὸ κάλλος καὶ ὄψος τοῦ ἐν
 «τῇ εὐφρόνῳ ἡμῶν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ πρωτοτύπου
 «θεοπνεύστου κειμένου, οὐκ ἄγεται βεβαίως ὑπὸ τῆς
 «ιδέας, ὅτι οὐκ ἔξεστιν ὑπάρχειν ἐν ταῖς χερσὶ παντὸς
 «χριστιανοῦ πρὸς ἀνάγνωσιν τὸ Θεόδοτον τοῦτο βιβλίον,
 «ὅπερ μόνον περιέχει ὀρθήν, ἀληθῆ καὶ σαφῆ ἔννοιαν
 «περὶ τοῦ Ὑψίστου ὄντος, περὶ τῆς Τούτου σχέσεως
 «πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ κατ’ ἀντιπεπονήτα λόγον περὶ
 «τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου πρὸς Αὐτό, ὅπερ περιέχει
 «καθαρὰν καὶ πιστευτὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς σωτηρίας
 «ἡμῶν ἐκ τῆς ἀθλίας καταστάσεως εἰς ἣν ὡς βάραθρον
 «κατεκρημνισε καὶ κατακρημνίζει ἡμᾶς ἡ ἁμαρτία· οὐ
 «μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς, τῆς ἀνα-
 «στάσεως τῶν νεκρῶν καὶ τῆς πέραν τοῦ τάφου μελλού-
 «σης ζωῆς ἡμῶν. «Τὸ Ἱερὸν τοῦτο βιβλίον, λέγει ὁ
 «ἱερὸς Αὐγουστίνος, ἐδόθη ἡμῖν θεόθεν, ἵνα ὁδηγώμεθα

«δι’ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν καὶ δικαιοσύνην· διὰ
 «τοῦτο δὲ καὶ ἐγράφη, ἵνα ἀναγινώσκωμεν καὶ ἔχωμεν ἐξ
 «αὐτοῦ βοήθειαν καὶ παρηγορίαν». Ἀλλὰ καὶ ἅπαντα ἡ
 «γεραρὰ τῶν θείων τῆς Ἐκκλησίας καὶ διδασκάλων
 «χορεία μὲν φωνῇ καὶ γνώμῃ τὴν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου
 «ἀνάγνωσιν, ὡς τροφήν τῆς ψυχῆς ἀναγκαιοτάτην, ἅπασιν
 «τοῖς πιστοῖς ἐπισυνιστῶσιν. Ἰκανὸν δ’ ἡμῖν μνημονεῦσαι
 «ὅδε τοῦ Οὐρανοφάντορος καὶ Οὐρανοφοίτου Πατρὸς
 «ἡμῶν Βασιλεῖου διδάσκοντος. «Διὸ καὶ ἡμέτερά ἐστι τὰ
 «θεῖα λόγια καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὡς θεόπεμπτα
 «δῶρα, καθ’ ἕκαστον σύλλογον ὑπαναγινώσκεται, οἷόν τις
 «τροφή ψυχῶν χορηγουμένη διὰ τοῦ Πνεύματος». Καὶ
 «ἡ Ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Σύνοδος, τῇ προ-
 «νήματι τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν στοιχοῦσα, εὐχεται ἐκ κέντρων
 «ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ καθάπερ μήτηρ φιλόστοργος,
 «ἐπιτοθεῖ ἰδεῖν τὸ θεσπέσιον Εὐαγγέλιον ἐν ταῖς χερσὶ
 «παντὸς χριστιανοῦ, καὶ δὴ καὶ ἐτοιμῶς ἔχει συμβαλεῖν
 «εἰς τοῦτο, ἀλλ’ οὐχὶ ἐκδοσιν Εὐαγγελίου εἰς γλῶσσαν
 «κοινήν. Καὶ τοῦτο, διότι ὁ μεταφραστὴς καὶ εἰ ἐτύχα-
 «νεν ἄριστα τῇ τε ἔσω καὶ θύραθεν παιδείᾳ συγκεκοτη-
 «μένος, καὶ εἰ ἐτύγγανεν ἀγαθὴν βουλήν καὶ πράθεσιν
 «ἔχων, ποιήσασθαι ὡς οἷόν τε τελείαν τὴν μετάφρασιν,
 «ἀδύνατον αὐτῷ ἐξευρεῖν τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ θείου
 «Εὐαγγελίου, ἀδύνατον αὐτῷ περιλαβεῖν ἐν ταῖς ἐπε-
 «ρημέναις θήουσιν καὶ κάλλους κοιναῖς καὶ τεχνικαῖς
 «ἐναῖς λέξεσι τὴν ἔννοιαν, τὴν σύμφωνον κατὰ τὴν
 «οὐσαν πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ἀμώμητον ἡμῶν Πίστιν τὴν

«σύμφωνον πρὸς τὰ θέσφατα καὶ πανακήρατα ἡμῶν
«δόγματα, καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν παράδοσιν καὶ τὴν διδα-
«σκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας ἀκόλουθον.

«Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν, Μεγαλειότητι, μαρ-
«τυρεῖ στεντορεῖως σειρὰ ὅλη αἰώνων καὶ εἰς ἐπίμετρον
«ἐπισφραγίζει καὶ ἐπιβεβαιοῖ ἡ διηνεκής καὶ ἀδιάκοπος
«τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τοῦ
«Χριστοῦ Ἐκκλησίας πρᾶξις. Διότι ἀπ' αὐτῶν τῶν πρῶ-
«του Χριστιανισμοῦ αἰώνων καὶ ἐν τοῖς ἑφεξῆς, οὐδέποτε
«καὶ οὐδαμοῦ προήλθεν εἰς φῶς ἑκδοσις τοῦ Ἁγίου
«Εὐαγγελίου ἐν γλώσσῃ χυδαίᾳ ἐπὶ τῇ προσχήματι, ὅπως
«κατανοῶσιν οἱ πιστοὶ τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας ὑψηλὰς
«καὶ θείας ἀληθείας. Τοῦτο δ' ἐστὶ ὁμολογημένον καὶ
«πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός. Καὶ ἰδοὺ, οἱ ἔνδοξοι τοῦ
«Κυρίου Ἀπόστολοι καὶ οἱ τούτων ἄμεσοι διάδοχοι ἀνε-
«γίνωσκον, ὁσάκις ἐγένετο τῶν πιστῶν σύναξις πρὸς
«λατρεῖαν τοῦ Θεοῦ, περικοπὴν τινὰ ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἢ
«τῆς Νέας Διαθήκης, εὐθὺς ἅμα αὐτῇ ἐξεδόθη, καὶ εἰτα
«ἡρμήνευον καὶ ἀνέπτυσσον αὐτὴν εἰς τὰ ἐκκλησιαζόμενα
«τῶν εὐλαβῶν Χριστιανῶν πλήθη. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἐν
«ἀπάσαις ταῖς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Ἐκκλησιασταῖς τῶν πιστῶν.
«Διὰ τοῦτο πολλοὶ τῶν πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς
«Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῆς Λατι-
«νικῆς, οἱοὶ Κλήμης ὁ Ἀλέξανδρεὺς, ὁ πολὺς Ὁριγένης,
«ὁ Ἅγιος Ἰσαάκης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ
«Εφραίμ ὁ Σύρος, Θεοδόρητος ὁ Κύρου Ἐπίσκοπος,
«ὁ Βουλγαρίας Ἐπίσκοπος Θεοφύλακτος, Εὐθύμιος ὁ

«Ζιγαβνός, ὁ τῆς ἐν Τρόαδι τῆς Θεσσαλίας Ἐπίσκοπος
«Οἰκουμένιος καὶ ἑτεροί, ὧν τὰ ὀνόματα συντομίας χάριν
«παραλείπομεν, ἐξέδωκαν ἐνθέῳ κινούμενοι ζήλῳ, οὐχὶ
«μετὰφρασιν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐν γλώσσῃ χυδαίᾳ
«ἀλλὰ πολλὰς καὶ δοκίμους αὐτοῦ ἐρμηνείας ἐξηγοῦντες
«τὴν σημάσιαν τῶν λέξεων, τὰς ὁποίας οἱ θεόπνευστοι
«συγγραφεῖς μετεχειρίσθησαν, καὶ ποίαν οὗτοι ἠθέλησαν
«ἐκαρρᾶσαι διδασκαλίαν.

«Διὰ ταῦτα ἄρα ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἁγίου Εὐαγγελίου,
«ἐγίνετο οὐχὶ διὰ μεταφράσεως εἰς τὴν καθωμυλημένην
«ἐκάστης ἐποχῆς γλώσσαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἦν οὐδεὶς
«οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ διανοήθη ἢ ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἐγί-
«νετο α' διὰ παραφράσεως, ἥτοι πλατυτέρας ἐξηγήσεως
«τοῦ θεοπνεύστου κειμένου, β' διὰ σχολίων, ἥτοι συντό-
«μων σημειώσεων πρὸς διασφάρισιν τῶν δυσκόλων καὶ
«δυσνοήτων χωρίων τοῦ κειμένου, τεθειμένων, ὅτε μὲν
«ἐν τῷ περιελιδίῳ, ὅτε δὲ ὑπὸ τὸ κείμενον καὶ γ' δι'
«ὑπομνηματισμοῦ, ἥτοι ἐρμηνείας τῶν σκοτεινῶν μερῶν
«τοῦ κειμένου πλατύτερον καὶ ἐκτενέστερον, ἀλλὰ κατὰ
«τρόπον σαφῆ καὶ καθαρὸν καὶ ἐπιτήδειον, ὅπως προσελ-
«κύσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ εὐσεβοῦς ἀναγνώστου, τοῦ ἐπι-
«ποθίαν ἔχοντος ἐννοῆσαι, ὡς ἐστὶν αὐτῷ δυνατόν, τὴν
«ἐννοιαν τοῦ Ἱεροῦ Κειμένου. Ταῦτα μαρτυροῦσι παν-
«δήμως καὶ πανηγυρικῶς τὰ μέχρις ἡμῶν περισοφούμενα
«πλείστον λόγῳ ἄξια αὐτῶν συγγράματα, καὶ ἐπὶ τοῖς
«αὐτοδικαίως σεμνύνεται ἡ καθόλου Ἐκκλησία, ἥτις ἐστὶν
«καὶ ἔχει αὐτὰ ἐν κοινῇ χρήσει καὶ κυκλοφορεῖ.

«Ἐκ τῶν εἰρηγμένων ἐναργέστατα καταφαίνεται, ὅτι
«παρὰ τῇ Ἀνατολικῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ οὐδέποτε
«καὶ οὐδαμοῦ ὑπῆρξεν ἐκδοσις Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ
«μετάφρασιν ἐν γλώσσῃ κοινῇ, δι' οὗς ἀποχωρῶντας
«λόγους ἐφθίμην ἐλπόντες» οὐδενὸς τῶν πατέρων ἢ τῶν
«διδασκάλων φιλοπόνημα τοιοῦτον εἰς φῶς προαγόντος
«ἐν ἀγαθῇ καὶ εὐκρινεῖ ὄντως πεποιθήσει, ὅτι ἐκ τῆς
«ἀναγνώσεως τοιοῦτου βιβλίου οὐδεμίαν τὸ παράπαν
«ὀφέλειαν ἐμελλε καρποῦσθαι ὁ εὐσεβὴς ἀναγνώστης.

«Τελευταῖα ἡ Ἱερὰ Σύνοδος πέποιθε καὶ δι' ἐλπί-
«δος ἔχει, ὅτι ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης ἢ θεῖω καὶ κατ'
«ἐπίγνωσιν ζήλω συνεχομένη ὑπὲρ ἐκδόσεως τοῦ Ἀγίου
«Εὐαγγελίου, λαβοῦσα τὰ ἐκτεθειμένα ἤδη ὑπὸ τὴν
«ἐμβριθὴ καὶ σοβαρὰν αὐτῆς σκέψιν, πεισθήσεται, ὅτι
«ἡ ἐκδοσις τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου ἐν τῷ κοινῷ λόγῳ, οὐ
«μόνον οὐδεμίαν πνευματικὴν ὀφέλειαν παρέξει τοῖς
«πολλοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντιμάχεται, ἀντιφθέγ-
«γεται καὶ ἀπάρδει τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει τῆς Ἀνατολικῆς
«Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥτις ἐτήρησεν ἐν τοῖς ἑαυτοῖς
«κόλοις ὡς ἐν θεοτενύκῳ πυλιδί καὶ ταύτην ἀλώβητον
«ἀσπυλον καὶ ἀνεπίληπτον.

«Ὡς πρὸς δὲ τὸ ἐπερωτησθαι εἴτε τὴν Ἱερὰν τῆς
«Ἑλλάδος Σύνοδον αὐτὴν εἴτε τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειό-
«τητα τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως περὶ τοῦ
«προκειμένου ζητήματος, ἡ Σύνοδος γνωρίζει τῇ Ὑμε-
«τέρᾳ Μεγαλειότητι, ὅτι περὶ ἐκατέρου τούτου ἀνέθετο
«τῷ Σεβασμιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν καὶ Προέ-

«δρῳ αὐτῆς, ἐξηγησάι αὐτῇ διὰ ζώσης τοὺς λόγους, ὧν
«ἔνεκεν οὐδέτερον τούτων ἡ Σύνοδος, οὐ δύναται πρᾶξαι.

«Ταῦτα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σεπτοῦ τῆς Ὑμετέρας
«Μεγαλειότητος Γράμματος, χρονολογουμένου ἀπὸ 2^{ας}
«μηνὸς ἡδὴ ἐκπεύσαντος.

«Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν
«Ἰησοῦ Χριστοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς Ὑμετέρας Μεγα-
«λειότητος

+ Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ Πρόεδρος.

+ Ὁ Χαλκίδος ΕΥΓΕΝΙΟΣ.

+ Ὁ Φθιώτιδος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ.

+ Ὁ Ἀρτης ΓΕΝΝΑΔΙΟΣ.

+ Ὁ Ζακύνθου ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ.

Ἡ διὰ τῆς ἐκτεταμένης ταύτης ἐπιστολῆς δευτέρα
ἀρνησις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἐλύτῃσεν πολὺ τὴν Βασιλι-
σαν. Ἐκ ταύτης ὁμως οὐδόλλως ἐκλονίσθη ἡ ἐπὶ τὴν
μετάφρασιν πίστις τῆς. Δὲν ἦτο δυνατόν ἡ φωτισμένη
ψυχὴ τῆς νὰ παραδεχθῇ, ὅτι οἱ κατὰ τῆς μεταφράσεως
κηρυγμένοι εἴτε κληρικοὶ εἴτε λαϊκοί, εἶχον τὸ δικαίωμα
νὰ κρατοῦν κλειστήν τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ, καὶ νὰ γεμί-
ζουν τὰ ὦτα του μὲ ἤχους μηδεμίαν ἔννοιαν ἀναταρι-
στῶντας, διότι ἦσαν ἀκατάληπτοι εἰς τοὺς ἀκούοντας.
Δὲν ἠδύνατο ἡ Βασίλισσα νὰ παραδεχθῇ, ὅτι ἐπρεπεὶ ὁ
λαὸς νὰ τιμωρηθῇ καὶ νὰ στερηθῇ τῆς παρηγορίας τῶν
λόγων τοῦ Εὐαγγελίου, διότι δὲν κατενόει τὴν γλῶσσαν
τοῦ Κεϊμένου. Ἐπειτα ἡ γνώμη τῆς Βασιλίσσης ἦτο ἡ
ἐκδοσις νὰ γίνῃ δίσημος. Ἀφ' ἐνὸς νὰ ἐκτυπώσῃ τὸ
Κεϊμένον καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ μετάφρασις, καὶ οὕτως καὶ ἡ

ἐξέλεγξίς τῆς ἀποδόσεως τῶν ἐννοιῶν θὰ ἦτο εὐχερής, καὶ ὁ λαὸς ἐκ παραλλήλου ἀναγινώσκων τὴν μετάφρασιν μὲ τὸ Κείμενον, θὰ κατώρθωνεν ἀνεπαίσθητως νὰ κατανοῇ καὶ τὸ Κείμενον, ὅταν ἀκούῃ αὐτὸ ἀναγινωσκόμενον εἰς τὴν Ἑκκλησίαν κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἑορτάς. Διότι βεβαίως τὸ Κείμενον τοῦ Εὐαγγελίου πάντοτε πρέπει ν' ἀναγνώσκῃται ἀπ' Ἑκκλησίας κατὰ τὰ καθωρισμένα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ μείνουν ἀσάλευτα ὡς ἐτάχθησαν καὶ ἀμετακίνητα. Καὶ ὁμοῦ εἰς τὰ τότε γραφέντα κατὰ τῆς μεταφράσεως — καὶ αὐτὸ ἀκόμη ἀπεδόθη εἰς τὴν Βασιλισσαν — προστεθὴ καί, «ὅτι ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς μεταφράσεως ἀπ' Ἑκκλησίας», ὡς νὰ ὑπῆρξαν καὶ θὰ ὑπάρξουν πολλοὶ σεβόμενοι καὶ τηροῦντες καὶ κατὰ βῆθος γνωρίζοντες τὰς διατάξεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἑκκλησίας, ὅσον ἡ Βασιλισσα Ὁλγα. Ποτὲ τοιαύτην ἀσυγχώρητον βεβήλωσιν δὲν ἐφαντάσθη ἡ Βασιλισσα, νὰ εἰσαγάγῃ τὴν μετάφρασιν ἀπ' Ἑκκλησίας. Δὲν ἤθελεν ὁμοῦ νὰ διδῇται εἰς τὸν λαὸν ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου ὑπὸ τὸ νεφελῶδες περιβλήμα τῆς ἀρχαϊκῆς γλώσσης, ἥτις εἶναι ἀκατάληπτος εἰς αὐτόν. Τότε, διὰ τὴν κατακρίνεται ἡ Ἑκκλησία, ἥτις ἀναγινώσκει τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Σενέκα καὶ τοῦ Κικέρωνος; Εἶναι τὸ ἴδιον, ὡς νὰ θέλῃ κοφρὸς νὰ ἀγαπήσῃ καὶ νὰ θαυμάσῃ μουσικὴν ἀρμονίαν, ἣ τυφλὸς νὰ θαυμάσῃ ὥραϊαν εἰκόνα. Ἀφοῦ καὶ ἄρχημα τῆς Χριστιανικῆς Ἑκκλησίας εἶναι, ὅτι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον παρέχεται εἰς ἕκαστον ἔθνος κατὰ τὴν γλῶσσαν του, διὰ τὴν ἀπαγορεύεται νὰ γίνῃ αὐτὸ

προσιτὸν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαόν; Καὶ ποῖον λόγον ἔχει τὸ γραφόμενον εἰς τὸ Β' κεφάλαιον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ὅτε κατὰ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι κατὰ θέλειαν οἰκονομίαν καὶ ἔμπνευσιν ὁμίλησαν εἰς διαφόρους γλώσσας (στῖχ. 6ος) «ἤκουεν εἰς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν...»; Καὶ εἰς τὸν στῖχ. 8^ο «καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ἣ ἐγεννήθημεν», καὶ μέχρι τοῦ στῖχ. 11, «ἀκούομεν λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ». Δι' ὅλα ταῦτα ἡ Βασιλισσα δὲν ἠδύνατο νὰ πεισθῇ, ὅτι οἱ κατὰ τῆς μεταφράσεως κηρυγμένοι εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ κρατήσουν μονοπώλιον αὐτῶν ἀποκλειστικὸν τὴν γνῶσιν καὶ κατανόησιν τοῦ Εὐαγγελίου. Πῶς εἶναι δυνατόν, ἔλεγε, νὰ παραβλαφθῇ ἡ πολυτιμος ἀξία τοῦ Κειμένου διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ νὰ προκύψῃ ἡθικὴ βλάβη διὰ τὸν λαόν; Οὐδεμία παρεξήγησις τῶν θεῶν καὶ ὑψηλῶν ἐννοιῶν τοῦ πρωτοτύπου Κειμένου δύναται νὰ ἐπέλθῃ. Διότι ναὶ μὲν ὁ λαὸς εἶναι ἀμαθὴς ἢ ἡμιμαθής, εἶναι ὁμοῦς ἀγνὸς καὶ εὐλαβής, καὶ ὅσον καί, ἐὰν ἀναγνώσῃ ἐν μεταφράσει μερικὰ δυσνόητα χωρία, τὰ ὁποῖα πάντοτε θὰ μείνουν μυστήρια καὶ διὰ τοὺς λογίους καὶ διὰ τοὺς ἀμαθεῖς, ποτὲ δὲν δύναται νὰ ἀντιστρέψῃ, νὰ δηλητηριάσῃ καὶ νὰ κατακρημίσῃ τὸ ἰδεῶδες ὕψος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὅπως πολλοὶ τῶν σοφῶν συζητητῶν θεολόγων.

Ὁ Σωτὴρ μας δὲν ἐδίδαξε μόνον τοὺς σοφοὺς καὶ γραμματισμένους, οὐδὲ εἰς τὰς Ἀκαδημίας καὶ τὰς Σχολὰς. Ἀπὸ τῆς φάτνης μέχρι τοῦ Σταυροῦ ἐδόξε καὶ

εὐηργέτησε τὸν ὄχλον, ὥμιλει πρὸς αὐτὸν ἀφελῶς καὶ τὸν ἐδίδασκεν μὲ παραβολὰς ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ γίνωνται καταληπτὰ τὰ «ῥήματα τῆς αἰωνίου ζωῆς».

Ἐπειδὴ ὁμοῦ οἱ στενοὶ καὶ περιορισμένοι ἀνθρώποινοι δεσμοὶ καὶ αἱ προκαταλήψεις ἡγήθησαν τὴν ἐγκρίσιν τῆς μεταφράσεως, ἡ Βασιλίσσα, *προφορικῇ ἀδείᾳ* τοῦ παρ' Αὐτῇ προσκληθέντος Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Προκοπίου ἀπεφάσισε νὰ προβῇ εἰς τὴν δαπάναις τῆς ἐκδοσιν τῆς μεταφράσεως καὶ τῆς διαδόσεως αὐτῆς εἰς περιορισμένον κύκλον, ὡς πρῶτον βῆμα καὶ πρῶτην εὐλογίαν τοῦ ἔργου τῆς. Ἐτέθη τότε ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ὁ ὅρος, ὅστις ἦτο καὶ ἡ προσωπικὴ τῆς Βασιλείας ἰδέα, ἡ δοκιμαστικὴ αὕτη ἐκδοσις τῆς μεταφράσεως τῶν 4 Εὐαγγελίων, νὰ γίνῃ δίστιλος, ἐκ παραλλήλου κείμενον καὶ μετάφρασις, καὶ εἰς τὴν πρῶτην σελίδα νὰ ἐκτυπωθῇ τὰ ἐξῆς πρὸς ἄρσιν πάσης δυνατῆς παρεξηγήσεως.

«Κείμενον καὶ Μετάφρασις

«τοῦ

«Ἱεροῦ Εὐαγγελίου

«πρὸς

«ἀποκλειστικὴν οἰκογενειακὴν

«τοῦ

«Ἑλληνικοῦ Λαοῦ χρῆσιν

«μερίμνῃ

«τῆς Α. Μ. τῆς Βασιλείας τῶν Ἑλλήνων Ὁλγας

«ἐκδιδόμενα».

Τὸ ἔργον ἦτο ἔτοιμον πρὸς κυκλοφορίαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1900 ἐκτυπωθὲν εἰς τὰ τυπογραφεῖα Σακελλαρίου. Τὴν 6^{ην} Φεβρουαρίου 1901 κατὰ πρόσκλησιν τῆς Βασιλείας συνήλθον εἰς τὰ Ἀνάκτορα αἱ κυρίαι Ἑλένη Β. Νάξου καὶ Εὐφροσύνη Πλατῦκα καὶ ὁ Διονύσιος Μεσσαλᾶς, Κλειδοῦχος τῆς Βασιλείας, καὶ παρουσίας καὶ ἐμοῦ ἡ Βασιλίσσα ἐξέθηκε τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον μᾶς ἐκάλεσεν, προτείνουσα ἡ ἐνέργεια πρὸς διάδοσιν τῆς μεταφράσεως τῆς ἐκ 1000 ἀντιτύπων δοκιμαστικῆς ἐκδόσεως τοῦ Εὐαγγελίου νὰ γίνῃ ὅλως ἀθροῦβως καὶ δι' ἀτομικῆς ἐνεργείας τῶν μελῶν τοῦ μικροῦ κύκλου ἡμῶν, οἵτινες πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐλήθημεν παρὰ τῇ Βασιλείᾳ. Ἀπεφασίσθη δέ, ὅταν ἀργότερον γίνῃ στερεότυπος ἐκδοσις τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου νὰ γίνῃ συστηματικὴ ἐνέργεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα προκαλουμένης ἰσως τότε καὶ συστατικῆς ἐγκυκλίου τοῦ Ὑπουργείου τῆς παιδείας.

Ὡρίσθη ἡ ἐναντι σφραγίς, ὅπως χρησιμεύσῃ διὰ τὴν σφράγισιν τῶν ἀντιτύπων, καὶ ἀπεφασίσθη κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων Συλλόγου, νὰ μὴ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ πραγματικὴ ἀξία ἐκάστου δεμένου ἀντιτύπου, ἀλλὰ νὰ προσδιορισθῇ μικρὰ ἡ τιμὴ πωλήσεως, ἀφ' οὗ ἄλλως τε τὸ Εὐαγγέλιον θὰ πωλῆται καὶ δὲν θὰ προσφέρηται δωρεάν, μόνον καὶ μόνον ἐν ἡ προθυμίᾳ πρὸς ἀγορὰν χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον τῆς πω-

θυμίας ἐνὸς ἐκάστου πρὸς ἀπόκτησιν τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἡ τιμὴ ἐκάστου ἀντιτύπου ὠρίσθη εἰς δραχμὴν μίαν καὶ ἕκαστος τῶν προσελθόντων ἀνέλαβε τὴν πώλησιν 50 ἀντιτύπων. Ἦδη τὰ 1000 δοκιμαστικὰ ἀντίτυπα εἶχον πωληθῇ κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου 1901. Οὐδεμία φωνὴ ἠκούσθη κατὰ τῶν ἐλευθέρως κυκλοφορούντων τούτων ἀντιτύπων, χαρακτηριστικὸν δὲ τῆς προθυμίας, μεθ' ἧς οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ τὰ ἠγόραζον, εἶναι ὅτι, ὅταν κάποιος τὸ εἶχε καὶ τὸ ἐπεδείκνυνεν εἰς ἄλλους, ἐζήτουν οὗτοι νὰ τὰ ἀγοράσουν προθυμότερα, παρ' οὐδενὸς πρὸς τοῦτο πιεζόμενοι. Κανεὶς λόγος δὲν ἔγινε, οὐδὲ ὠνειρεύθη κανεὶς ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην σκοποὺς ἀντιθρησκευτικὸς ἢ ἀντεθνικὸς. Μετὰ τὴν ἐξάντησιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως ἡ Βασίλισσα ἐσκέφθη νὰ γίνῃ ἡ δευτέρα ἔκδοσις στερεότυπος καὶ μεταξὺ τῶν πρὸς τοῦτο προσφορῶν τῶν τυπογραφείων Σακελλαρίου καὶ Κωνσταντινίδου ἐνεκρίθη ἡ στερεότυπος ἔκδοσις ν' ἀνατεθῇ εἰς τὰ καταστήματα Κωνσταντινίδου, ὅστις καὶ εὐθηνότερον θὰ τὴν ἐξετέλει, καὶ περὶ τῆς καλῆς διατηρήσεως τῶν πλακῶν τῆς στερεοτυπίας τοῦ ἡγγυᾶτο εἰς πλεόν τῶν 100 χιλιάδων ἀντιτύπων. Ἦδη ἐγένετο νέα ἐπιθεώρησις τῆς μεταφράσεως, διὰ νὰ γίνῃ ὅσον τὸ δυνατόν τελεία ἡ στερεότυπος ἔκδοσις, καὶ ἡ Βασίλισσα ἐσκέπτετο πῶς θὰ διαδοθῇ αὕτη εἰς πᾶσαν γωνίαν ἐλληνικῆς γῆς καὶ εἰς πᾶσαν καλύβην, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἕνας ὀρεσίβιος ποιμὴν τῆς Πάρνηθος μὲ χαρὰν ἠγόρασεν ἓν ἀντίτυπον, ἔπειτα ἠγόρασε καὶ ἄλλα δι'

